

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI

ALISHER NAVOIY NOMIDAGI
SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI

Mexanika-matematika fakulteti
Algebra va geometriya kafedrası

KO‘PHADLAR ALGEBRASI
«Algebra va sonlar nazariyasi» fanidan amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazish uchun
uslubiy tavsiyalar

«5 460100 MATEMATIKA»
ta‘lim yo‘nalishi bakalavr talabalari uchun

(Uslubiy qo‘llanma)

SamDU o‘quv-uslubiy kengashi tomonidan 2011
yil _____da nashrga tavsiya etilgan.

Samarqand – 2011

Ko'phadlar algebrasi. «Algebra va sonlar nazariyasi» fanidan amaliy mashg'ulotlar o'tkazish uchun uslubiy tavsiyalar. . Uslubiy qo'llanma. – Samarqand: SamDU nashri, 2011. – 66 bet.

Ushbu uslubiy qo'llanma «Algebra va sonlar nazariyasi» fani bo'yicha «5460100 – matematika» ta'lim yo'nalishi bakalavr talabalari va «5A460100 – Matematik mantiq, Algebra va sonlar nazariyasi» mutaxassisligi magistrantlari uchun mo'ljallangan bo'lib, unda shu fanning namunaviy o'quv dasturidan kelib chiqib, ko'phadlar xalqasi, ko'phadlarning EKUB va EKUKi, ko'phadlarning ildizlari, keltirilmaydigan ko'paytuvchilarga yoyish, rasional kasrlar, bir necha o'zgaruvchili ko'phadlar mavzulariga oid qisqacha nazariy ma'lumotlar, bu usullarning taqbiqiga oid namunaviy misollar yechimlari, mustaqil ish topshiriqlari va boshqa tarqatma materiallar keltirilgan. Uslubiy qo'llanma talabalarga shu fanni yanada chuqurroq o'zlashtirishga yaqindan yordam beradi degan umiddamiz.

Tuzuvchilar: **U.X. Narzullaev. A.S. Soleev**

Mas'ul muharrir: **Ro'zimiradov H.X.**

Taqrizchilar : **fizika-matematika fanlari doktori,
professor Ikromov I.A.
fizika-matematika fanlari nomzodi,
dotsent Yaxshiboyev M.Y.**

KO'PHADLAR ALGEBRASI

Kalit so'zlar va ifodalar: bir o'zgaruvchili ko'phad; ko'phadning koeffitsiyentlari; ko'phadning darajasi; ko'phadning bosh koeffitsiyenti; ko'phadning bosh hadi; ko'phadning ozod hadi; nol ko'phad; ko'phadlar yig'indisi va ko'paytmasi; bir o'zgaruvchili ko'phadlar xalqasi; qoldiqli bo'lish; bo'linma; qoldiq; ko'phadning bo'luvchisi; ko'phadning karralisi; ko'phadlarning umumiy bo'luvchi; ko'phadlarning eng kata umumiy bo'luvchisi (EKUB); Yevklid algoritmi; ko'phadlar EKUBini chiziqli tasvirlash; ko'phadlarning umumiy karralisi; ko'phadlarning eng kichik umumiy karralisi (EKUK); Yevklid ketma-ketligi; ko'phadning qiymati; Bezu teoremasi; ko'phadning ildizi; karali ildiz; tub ildiz; Viyet formulalari; Lagranjning interpoliyasion formulasi; Nyutonning interpoliyasion formulasi; Teylor formulasi; keltirilmaydigan ko'phad; unitar ko'phad; berilgan maydon ustida ko'phadning kanonik yoyilmasi; ko'phadning keltirilmaydigan k -karrali ko'paytuvchisi; algebraning asosiy teoremasi; Gauss teoremasi; algebraik yopiq maydon; Eyzenshteyn alomati; ko'phadning rasional ildizlari to'g'risidagi birinchi teorema; ko'phadning rasional ildizlari to'g'risidagi ikkinchi teorema; rasional kasr yoki kasr-rasional funksiya; berilgan maydon ustida rasional kasrlar maydoni yoki kasr-rasional funksiyalar maydoni; qisqarmaydigan, to'g'ri va sodda rasional kasrlar; Lagranj formulasi; hadning darajasi; ko'phadning barcha o'zgaruvchilari bo'yicha darajasi; bir jinsli ko'phad yoki forma; ko'phadning bir o'zgaruvchisi bo'yicha darajasi; leksikografisk yoki lug'atiy tartiblash; ko'phadning yuqori hadi; simmetrik ko'phad; elementar (yoki asosiy) simmetrik ko'phad; monogen ko'phad; darajali yig'indilar; Nyuton formulalari.

§ 1. Ko'phadlar xalqasi. Ko'phadlarning EKUB va EKUKi

P maydon ustidagi bir x o'zgaruvchili ko'phad deb quyidagi ko'rinishdagi ifodaga aytiladi

$$a_0x^n + a_1x^{n-1} + \dots + a_{n-1}x + a_n, \quad (1)$$

bu yerda $a_0, a_1, \dots, a_{n-1}, a_n - P$ maydonning elementlaridan iborat bo'lib, ular (1) ko'phadning koeffitsiyentlari deyiladi. Agar $a_0 \neq 0$, bo'lsa, n ko'phadning darajasi deb yuritiladi, $a_0 - bosh$ koeffitsiyent deb, $a_n - ozod$ had deb, $a_0x^n - (1)$ ko'phadning bosh hadi deb yuritiladi.

Barcha koeffitsiyentlari nolga teng bo'lgan ko'phad nol ko'phad deyiladi va 0 bilan belgilanadi. Nol ko'phadning darajasi aniqlanmagan.

Ikkita ko'phadning o'zgaruvchining bir xil darajalari oldidagi koeffitsiyentlari teng bo'lsa, ular teng ko'phadlar deyiladi.

$$f(x) = a_0x^n + a_1x^{n-1} + \dots + a_{n-1}x + a_n = \sum_{i=0}^n a_i x^{n-i},$$

$$g(x) = b_0x^m + b_1x^{m-1} + \dots + a_{m-1}x + b_m = \sum_{k=0}^m b_k x^{m-k}.$$

ko'phadlar berilgan bo'lsin.

$f(x)$ va $g(x)$ ko'phadlarning ko'paytmasi deb

$$f(x)g(x) = c_0x^{n+m} + c_1x^{n+m-1} + \dots + c_{n+m-1}x + c_{n+m} = \sum_{j=0}^{n+m} c_j x^{n+m-j},$$
 ko'phadga aytiladi, bu

yerda

$$c_j = \sum_{i+k=j} a_i b_k = a_0 b_j + a_1 b_{j-1} + a_2 b_{j-2} + \dots + a_{j-1} b_1 + a_j b_0, \quad j = 0, 1, \dots, n+m.$$

Agar $n \geq m$ bo'lsa, $f(x)$ va $g(x)$ ko'phadlarning yig'indisi deb

$$f(x) + g(x) = (a_n + b_m) + (a_{n-1} + b_{m-1})x + \dots + (a_{n-m} + b_m)x^m + a_{n-m-1}x^{m+1} + \dots + a_0x^n.$$

ko'phadga aytiladi. P maydon ustida x o'zgaruvchili barcha ko'phadlar to'plami yuqorida keltirilgan ko'phadlarni qo'shish va ko'paytirish amallariga nisbatan birlik elementli kommutativ xalqa tashkil qiladi. Bu xalqa $P[x]$ bilan belgilanadi va P maydon ustida bir o'zgaruvchili ko'phadlar xalqasi deb yuritiladi. Bu xalqaning nol elementi vazifasini Ox^0 , nol ko'phad bajaradi, birlik element esa ex^0 ko'phaddan iborat bo'lib, bu yerda e element P maydonning birlik elementidan iborat.

$f(x) = a_0x^0 + a_1x^1 + \dots + a_nx^n$ – ko'phadga qarama-qarshi ko'phad deb

$(-f(x)) = (-a_0)x^0 + (-a_1)x^1 + \dots + (-a_n)x^n$. ko'phadga aytiladi.

Agari $f(x) \in P[x]$, $0 \neq g(x) \in P[x]$, bo'lsa, $f(x)$ ni $g(x)$ ga qoldikli bo'lish deb quyidagi munosabatga aytiladi:

$$f(x) = g(x)q(x) + r(x),$$

bu yerda $q(x)$ va $r(x) \in P$, maydon ustidagi ko'phadlar bo'lib, $r(x)$ ning darajasi $g(x)$ ning darajasidan kichik bo'ladi yoki $r(x) = 0$ bo'ladi. Bu tasvirlash yagonadir. $q(x)$ ko'phad bo'linma deb, $r(x)$ – esa $f(x)$ ni $g(x)$ bo'lgandagi qoldiq deb yuritiladi.

$r(x) = 0$ bo'lsa, $f(x)$ ko'phad $g(x)$ ko'phadga bo'linadi deyiladi va $g(x) | f(x)$ (yoki $f(x) : g(x)$) ko'rinishda yoziladi, bu holda $g(x)$ ko'phad $f(x)$ ko'phadning bo'luvchisi, $f(x)$ esa $g(x)$ ko'phadning karralisi deb yuritiladi.

Agar $P[x]$, $k > 1$, dan olingan $f_1(x), f_2(x), \dots, f_k(x)$ ko'phadlardan har biri $\varphi(x)$, ko'phadga bo'linsa, u holda $\varphi(x)$ ko'phad $f_1(x), f_2(x), \dots, f_k(x)$ ko'phadlarning umumiy bo'luvchisi deyiladi.

$P[x]$, $k > 1$, dan olingan $f_1(x), f_2(x), \dots, f_k(x)$ ko'phadlarning eng katta umumiy bo'luvchisi (EKUB) berilgan ko'phadlarning barcha umumiy bo'luvchilariga qoldiqsiz bo'linadigan umumiy bo'luvchiga aytiladi. Bir vaqtda nolga teng bo'lmagan ixtiyoriy ko'phadlar uchun EKUB mavjud bo'lib, u noldan farqli o'zgarimas son ko'paytmasi aniqligida yagona ravishda aniqlangan. Barcha eng katta umumiy bo'luvchilar orasidan bosh koeffitsiyenti 1 ga teng bo'lgan ko'phad tanlab

olinadi. $f_1(x), f_2(x), \dots, f_k(x)$ ko'phadlarning EKUBi $(f_1(x), f_2(x), \dots, f_k(x))$. bilan belgilanadi

Agar $g(x)$ ko'phad $f(x)$ ning bo'luvchisi bo'lsa, u holda $(f(x), g(x)) = b_0^{-1} g(x)$, bo'ladi, bu yerda $b_0 - g(x)$ ko'phadning bosh koeffitsiyenti. Agar $f(x)$ ko'phad $g(x)$ ko'phadga bo'linmasa, u holda $f(x)$ va $g(x)$ ko'phadlarnig EKUBi $f(x)$ va $g(x)$ ko'phadlar uchun *Yevklid algoritmidagi* oxirgi noldan farqli ko'phadga teng bo'lib, uni bosh koeffitsiyentiga bo'lib olinadi. Yevklid algoritmi $f(x)$ va $g(x)$ ko'phadlar uchun quyidagicha ketma-ket bo'lish jarayonidan iborat: dastlab $f(x)$ ko'phad $g(x)$ ga qoldiqli bo'linadi va $r_1(x)$ qoldiq hosil qilinadi; so'ngra $g(x)$ ko'phad $r_1(x)$ ga qoldiqli bo'linadi va $r_2(x)$ qoldiq hosil qilinadi; agar $r_2(x) \neq 0$, bo'lsa, $r_1(x)$ ko'phad $r_2(x)$ ga bo'linadi va hokazo bu jarayon qoldiqda nol hosil bo'lguncha davom ettiriladi. Oxirgi noldan farqli $r_k(x)$ qoldiq $f(x)$ va $g(x)$ ko'phadlarning EKUBidan iborat bo'ladi .

Uchta va uchtadan ko'p ko'phadlarning EKUBini topish quyidagi tenglikka asosan ikkita ko'phadning EKUBini topishga keltiriladi:

$$(f_1(x), f_2(x), \dots, f_k(x)) = ((f_1(x), f_2(x), \dots, f_{k-1}(x)), f_k(x)), \quad k \geq 3.$$

Agar $(f_1(x), f_2(x), \dots, f_k(x)) = d(x)$, bo'lsa, u holda $P[x]$ xalqada shunday $g_i(x)$, $i = \overline{1, k}$, ko'phadlar mavjudki, ular uchun

$$d(x) = \sum_{i=1}^k f_i(x)g_i(x) = f_1(x)g_1(x) + \dots + f_k(x)g_k(x). \quad (2)$$

tenglik o'rinli bo'ladi. (2) tenglik *ko'phadlar EKUBining chiziqli tasviri deyiladi*.

Agar bir necha ko'phadlarning EKUBi birga teng bo'lsa, ular o'zaro tub deyiladi. $P[x]$ xalqadan olingan $f_1(x), f_2(x), \dots, f_k(x)$ ko'phadlar uchun $P[x]$ xalqada shunday $g_i(x)$, $i = \overline{1, k}$, ko'phadlar mavjud bo'lib,

$$f_1(x)g_1(x) + f_2(x)g_2(x) + \dots + f_k(x)g_k(x) = 1.$$

tenglik o'rinli bo'lgandagina o'zaro tub bo'ladi.

Agar $h(x) \in P[x]$ ko'phad $P[x]$ dan olingan nol bo'lmagan $f_1(x), f_2(x), \dots, f_k(x)$ ko'phadlarning har biriga qoldiqsiz bo'linsa, $h(x)$ ko'phad $f_1(x), f_2(x), \dots, f_k(x)$ ko'phadlarning umumiy karralisi deyiladi. $P[x]$ dan olingan nol bo'lmagan $f_1(x), f_2(x), \dots, f_k(x)$, $k > 1$, ko'phadlarning eng kichik karralisi (EKUK) deb, ularning shunday umumiy karralisiga aytiladiki, u boshqa ixtiyoriy umumiy karrali ko'phadning bo'luvchisi bo'ladi. Odatda barcha EKUKlar orasidan bosh koeffitsiyenti 1ga teng bo'lgan ko'phad EKUK sifatida olinadi. $f_1(x), f_2(x), \dots, f_k(x)$ ko'phadlarning EKUKi $[f_1(x), f_2(x), \dots, f_k(x)]$. bilan belgilanadi. Ikkita ko'phadning EKUKi quyidagi formula bilan topiladi:

$$[f(x), g(x)] = \frac{f(x)g(x)}{a_0 b_0 (f(x), g(x))},$$

bu yerda a_0, b_0 - mos ravishda $f(x)$ va $g(x)$ ko'phadlarning bosh koeffitsiyentlari.

Uchta va undan ortiq ko'phadlarning EKUKini topish quyidagi tenglikka asosan ikkita ko'phadning EKUKini topishga keltiriladi:

$$[f_1(x), f_2(x), \dots, f_k(x)] = [[f_1(x), f_2(x), \dots, f_{k-1}(x)], f_k(x)], \quad k \geq 3.$$

1-m i s o l. $\mathcal{Q}(x)$ xalqada $f(x) = 2x^4 + x^3 + x^2 - x - 3$ ko'phadni $g(x) = x^3 + 2x^2 - 1$ ko'phadga bo'lgandagi $q(x)$ bo'linma va $r(x)$ qoldiqni toping.

Yechish. Qoldikli bo'lish algoritmiga asosan:

$$\begin{array}{r} 2x^4 + x^3 + x^2 - x - 3 \\ \underline{2x^4 + 4x^3 - 2x} \\ -3x^3 + x^2 + x - 3 \\ \underline{-3x^3 - 6x^2 + 3} \\ 7x^2 + x - 6 \end{array} \quad \left| \begin{array}{l} x^3 + 2x^2 - 1 \\ 2x - 3 \end{array} \right.$$

bu yerdan $f(x) = g(x)q(x) + r(x)$ ga asosan $q(x) = 2x - 3$; $r(x) = 7x^2 + x - 6$ ni hosil qilamiz. ■

2-m i s o l. $\mathbf{Z}_7[x]$ xalqada $f(x) = 2x^4 + x^3 + x^2 + 6x + 4$ ko'phadni $g(x) = x^3 + 2x^2 + 6$ ko'phadga bo'lgandagi bo'linma $q(x)$ va qoldiq $r(x)$ ni toping.

Yechish. Qoldikli bo'lish sxemasi bo'yicha hosil qilamiz :

$$\begin{array}{r} 2x^4 + x^3 + x^2 + 6x + 4 \\ \underline{2x^4 + 4x^3 + 5x} \\ 4x^3 + x^2 + x + 4 \\ \underline{4x^3 + x^2 + 3} \\ x + 1 \end{array} \quad \left| \begin{array}{l} x^3 + 2x^2 + 6 \\ 2x + 4 \end{array} \right.$$

bu yerdan $f(x) = g(x)q(x) + r(x)$ ga asosan $q(x) = 2x + 4$; $r(x) = x + 1$. •

3-m i s o l. $\mathcal{Q}[x]$ xalqada $f(x) = 2x^4 + x^3 + x^2 - x - 3$ va $g(x) = x^3 + 2x^2 - 1$ ko'phadlarning EKUBini toping

Yechish. Bu ko'phadlar uchun Yevklid algoritmi quyidagicha bo'ladi:

$$\begin{array}{r|l}
2x^4 + x^3 + x^2 - x - 3 & x^3 + 2x^2 - 1 \\
2x^4 + 4x^3 - 2x & 2x - 3 \\
\hline
-3x^3 + x^2 + x - 3 & \\
-3x^3 - 6x^2 + 3 & \\
\hline
x^3 + 2x^2 - 1 & 7x^2 + x - 6 \\
x^3 + \frac{1}{7}x^2 - \frac{6}{7}x & \frac{1}{7}x + \frac{13}{49} \\
\hline
\frac{13}{7}x^2 + \frac{6}{7}x - 1 & \\
\frac{13}{7}x^2 + \frac{13}{49}x - \frac{78}{49} & \\
\hline
7x^2 + x - 6 & \frac{29}{49}x + \frac{29}{49} \\
7x^2 + 7x & \frac{343}{29}x - \frac{294}{29} \\
\hline
-6x - 6 & \\
-6x - 6 & \\
\hline
0 &
\end{array}$$

Demak, $f(x)$ va $g(x)$ ko'phadlar uchun *Yevklid algoritmi* ketma-ketligi quyidagi ko'rinishda bo'ladi:

$$\begin{aligned}
f(x) &= g(x)(2x - 3) + r_1(x) & (r_1(x) &= 7x^2 + x - 6), \\
g(x) &= r_1(x)\left(\frac{1}{7}x + \frac{13}{49}\right) + r_2(x) & \left(r_2(x) &= \frac{29}{49}x + \frac{29}{49}\right), \\
r_1(x) &= r_2(x)\left(\frac{343}{29}x - \frac{294}{29}\right).
\end{aligned}$$

Bu yerdan $f(x)$ va $g(x)$ ko'phadlarning EKUBi $r_2(x)$ ga tengligi kelib chiqadi. Endi $r_2(x)$ ni uning bosh koeffitsiyenti $\frac{29}{49}$ ga bo'lib, $(f(x), g(x)) = x + 1$ ni hosil qilamiz. ■

4-m i s o l. Yevklid algoritmidan foydalanib $Q(x)$ xalqada $f(x) = x^4 + 2x^3 - x^2 - 4x - 2$, va $g(x) = x^4 + x^3 - x^2 - 2x - 2$ ko'phadlar uchun $(f(x), g(x)) = f(x)\varphi(x) + g(x)\psi(x)$: tenglikni qanoatlantiradigan $\varphi(x)$ va $\psi(x)$, ko'phadlarni toping.

Yechish. $f(x)$ va $g(x)$ ko'phadlar uchun Yevklid algoritmi quyidagi ko'rinishda bo'ladi:

$$\begin{aligned} f(x) &= g(x) \cdot 1 + (x^3 - 2x) \\ g(x) &= (x^3 - 2x)(x+1) + (x^2 - 2) \\ x^3 - 2x &= (x^2 - x) \cdot x. \end{aligned}$$

Demak, $(f(x), g(x)) = x^2 - 2$.

Yevklid algoritmining ikkinchi tengligidan quyidagini hosil qilamiz:

$$x^2 - 2 = g(x) - (x^3 - 2x)(x+1).$$

Bu tenglikda $(x^3 - 2x)$ ning o'rniga uning birinchi tenglikdan topilgan qiymatini qo'yib:

$$x^2 - 2 = g(x) - (f(x) - g(x))(x+1) = g(x) - (x+1)f(x) + (x+1)g(x)$$

ni hosil qilamiz. Shunday qilib,

$$(f(x), g(x)) = x^2 - 2 = -(x+1)f(x) + (x+2)g(x), \text{ ya'ni}$$

$$\varphi(x) = -(x+1), \quad \psi(x) = x+2. \blacksquare$$

Agar $f(x)$ va $g(x)$ ko'phadlarning darajalari noldan katta bo'lsa, u holda quyidagi tenglikda

$$f(x)\varphi(x) + g(x)\psi(x) = (f(x), g(x)) \quad (3)$$

$\varphi(x)$ va $\psi(x)$ ko'phadlarni shunday tanlab olish mumkinki, $\varphi(x)$ ning darajasi $g(x)$ ning darajasidan, $\psi(x)$ niki esa $f(x)$ nikidan kichik bo'ladi.

Amaliyotda $\varphi(x)$ va $\psi(x)$ ko'phadlarni topish uchun $f(x)$ va $g(x)$ ko'phadlarning o'rniga $f_1(x) = \frac{f(x)}{(f(x), g(x))}$, $g_1(x) = \frac{g(x)}{(f(x), g(x))}$ ko'phadlarni olish qulaydir. Bu holda dastlab $\varphi(x)$ va $\psi(x)$ ko'phadlar shunday tanlanadiki,

$$1 = f_1(x)\varphi(x) + g_1(x)\psi(x). \quad (4)$$

tenglik o'rinli bo'lsin. Bu quyidagicha amalga oshiriladi. Agar $f_1(x)$ yoki $g_1(x)$ ko'phad nolinchi darajali bo'lsa, u holda $\varphi(x)$ va $\psi(x)$ ko'phadlar osongina

tanlanadi: masalan, $g_1(x) = a \neq 0$ bo'lganda $\varphi(x) = 0$, $\psi(x) = \frac{1}{a}$ deb olish mumkin.

Agar $f_1(x)$ va $g_1(x)$ larning darajalari musbat bo'lsa, u holda $\varphi(x)$ va $\psi(x)$ ko'phadlarni aniqmas koeffitsiyentlar orqali ifodalanadi (bu holda $\varphi(x)$ ning darajasi $g_1(x)$ darajasidan, $\psi(x)$ ning darajasi esa $f_1(x)$ ning darajasidan kichik hisoblanadi) va (4) tenglikning chap va o'ng tarafidagi x ning bir xil darajalari oldidagi koeffitsiyentlar tenglashtiriladi (yoki x o'zgaruvchiga har xil qiymatlar berilib, $f_1(x)\varphi(x) + g_1(x)\psi(x)$); ko'phadning qiymati 1 ga tenglashtiriladi, natijada $\varphi(x)$ va $\psi(x)$ ko'phadlarning koeffitsiyentlariga nisbatan chiziqli tenglamalar sistemasi hosil bo'ladi). Agar (4) tenglikning ikkala tomonini $(f(x), g(x))$ ga ko'paytirsak, u holda (3) tenglikni hosil qilamiz (4) tenglikdagi $\varphi(x)$ va $\psi(x)$ ko'phadliar bilan). $\varphi(x)$ va $\psi(x)$ larni bunday topishda $\varphi(x)$ ning darajasi $g(x)$ va

$(f(x), g(x))$ lar darajalari ayirmasidan kichik, $\psi(x)$ ning darajasi esa $f(x)$ va $(f(x), g(x))$ lar darajalari ayirmasidan kichik bo'ladi. (3) tenglikka kirgan $\varphi(x)$ va $\psi(x)$ ko'phadlarning darajalariga qo'yilgan bunday shartlarda ular bir qiymatli ravishda aniqlanadi.

5 - m i s o l . Aniqmas koeffitsiyentlar usuli bilan

$$f(x) = 3x^5 - 4x^4 - 3x^3 - 3x^2 + 4x - 1, \quad g(x) = 3x^5 + 5x^4 + x^3 - x^2 - 3x + 1.$$

ko'phadlar uchun $\mathcal{Q}[x]$ xalqada

$$f(x)\varphi(x) + g(x)\psi(x) = (f(x), g(x))$$

tenglikni qanoatlantiradigan $\varphi(x)$ va $\psi(x)$ ko'phadlar topilsin.

Yechish. Yevklid algoritmidan foydalanib,

$$(f(x), g(x)) = 3x^3 + 2x^2 + 2x - 1.$$

ekanligini topamiz.

$$\text{U holda } f_1(x) = x^2 - 2x + 1, \quad g_1(x) = x^2 + x - 1.$$

$f_1(x)$ va $g_1(x)$ ko'phadlar uchun (4) tenglikni aniqmas koeffitsiyentli $\varphi(x)$ va $\psi(x)$ ko'phadlar orqali yozamiz:

$$1 = (x^2 - 2x + 1)(ax + b) + (x^2 + x - 1)(a_1x + b_1).$$

x ning bir xil darajalari oldidagi koeffitsiyentlarni tenglashtirib quyidagi tenglamalar sistemani hosil qilamiz:

$$\begin{cases} a + a_1 = 0 \\ b - 2a + b_1 + a_1 = 0 \\ -2b + a + b_1 - a_1 = 0 \\ b - b_1 = 0. \end{cases}$$

Bu sistemani yechib: $a = 3, a_1 = -3, b = 5, b_1 = 4$, larni topamiz, demak, $(f(x), g(x)) = f(x)(3x + 5) + g(x)(-3x + 4)$. ■

6 - M i s o l . Aniqmas koeffitsiyentlar usuli bilan $\mathcal{Q}[x]$ xalqada shunday $\varphi(x)$ va $\psi(x)$ ko'phadlar topilsinki,

$$f(x)\varphi(x) + g(x)\psi(x) = (f(x), g(x))$$

tenglik o'rinli bo'lsin, bu yerda

$$f(x) = 2x^4 - 4x^3 - 3x^2 + 7x - 2, \quad g(x) = 6x^3 + 4x^2 - 5x + 1.$$

Yechish. Yevklid algoritmidan foydalanib, $(f(x), g(x)) = 2x^2 + 2x - 1$. ekanligini topamiz. U holda $f_1(x) = x^2 - 3x + 2, g_1(x) = 3x - 1$.

(4) tenglikni quyidagicha tuzib olamiz:

$$1 = (x^2 - 3x + 2)a + (3x - 1)(bx + c).$$

x ga ketma-ket 0, 1, 2 qiymatlarni berib, Ushbu tenglamalar sistemasini hosil qilamiz:

$$\begin{cases} 2a - c = 1 \\ 2b + 2c = 1 \\ 10b + 5c = 1. \end{cases}$$

Bu sistemani yechib: $a = 0,9$; $a_1 = -0,3$; $c = 0,8$ larni topamiz, demak $(f(x), g(x)) = f(x) \cdot 0,9 + g(x)(-0,3x + 0,8)$. ■

$(f(x), g(x))$ dan farqli bo'lgan $h(x)$, ko'phadni

$$h(x) = f(x)\varphi_1(x) + g(x)\psi_1(x), \quad (5)$$

ko'rinishda tasvirlash uchun $h(x)$ ning $(f(x), g(x))$ ga qoldiqsiz bo'linishi zarur va yetarlidir, bu yerda $\varphi_1(x), \psi_1(x)$ –lar qandaydir ko'phadlar. Agar bu holda $h(x)$ ning darajasi $f(x)$ va $g(x)$ larning darajalari yig'indisidan kichik bo'lsa, unda $\varphi_1(x)$ va $\psi_1(x)$ ko'phadlarni shunday tanlash mumkinki, $\varphi_1(x)$ ning darajasi $g(x)$, ning darajasidan kichik, $\psi_1(x)$ – niki esa $f(x)$ ning darajasidan kichik bo'ladi. Bu holda $\varphi_1(x)$ va $\psi_1(x)$ larni topish uchun, ularni aniqmas koeffitsiyentlar orqali ifodalab, (5) tenglikning chap va o'ng tarafidagi x ning bir xil darajalari oldidagi koeffitsiyentlar tenglashtiriladi ($\varphi_1(x)$ va $\psi_1(x)$ lar yagona ravishda topilmasligi ham mumkin). Agar $h(x)$ ning darajasi $f(x)$ va $g(x)$ lar darajalari yig'indisidan katta yoki teng bo'lsa va $h(x) = (f(x), g(x)) m(x)$, bo'lsa, u holda dastlab $(f(x), g(x))$ ni (3) ko'rinishda tasvirlab, so'ngra $\varphi_1(x) = \varphi(x)m(x)$, $\psi_1(x) = \psi(x)m(x)$. deb olish kerak.

7 - M i s o l. $\mathcal{Q}[x]$ xalqada eng kichik darajali shunday $\varphi(x)$ va $\psi(x)$ ko'phadlar topilsinki,

$$(x^3 - x^2 - x + 1)\varphi(x) + (x^2 + x - 2)\psi(x) = x^4 - 1.$$

tenglik o'rinli bo'lsin.

Yechish. Yevklid algoritmidan foydalanib, $(f(x), g(x)) = x - 1$. ni topamiz. U holda $x^4 - 1 = (f(x), g(x)) \cdot m(x)$, bo'ladi, bu yerda $m(x) = x^3 + x^2 + x + 1$. $h(x) = x^4 - 1$ ning darajasi $f(x)$ va $g(x)$ lar darajalari yig'indisidan kichik bo'lganligi uchun quyidagi tenglikni yozib olamiz

$$x^4 - 1 = (x^3 - x^2 - x + 1)(ax + b) + (x^2 + x - 2)(a_1x^2 + b_1x + c_1).$$

x ning bir xil darajalari oldidagi koeffitsiyentlarni tenglashtirib,

$$\begin{cases} a + a_1 = 1 \\ -a + b + a_1 + b_1 = 0 \\ -a - b - 2a_1 + b_1 + c_1 = 0 \\ a - b - 2b_1 + c_1 = 0 \\ b - 2c_1 = -1. \end{cases}$$

sistemani hosil qilamiz. Bu sistema cheksiz ko'p yechimga ega. Ulardan ixtiyoriylari (5) tenglikni qanoatlantiruvchi $\varphi_1(x)$ va $\psi_1(x)$ ko'phadlarning koeffitsiyentlarini beradi. Masalan,

$$\varphi_1(x) = x + \frac{1}{3}, \quad \psi_1(x) = \frac{2}{3}(x+1). \text{ deb olish mumkin} \blacksquare$$

$f(x)$ va $g(x)$ ko'phadlar EKUBini (3) ko'rinishda tasvirlash quyidagi masalani yechishda qo'llaniladi.

$\frac{m(\alpha)}{g(\alpha)}$, ko'rinishdagi ifoda berilgan bo'lsin, bu yerda $m(x)$ va $g(x)$ – lar rasional koeffitsiyentli ko'phadlar, α – esa $g(x)$ bilan o'zaro tub bo'lgan rasional koeffitsiyentli $f(x)$ ko'phadning ildizi. $\frac{m(\alpha)}{g(\alpha)} = N(\alpha)$. tenglikni qanoatlantiradigan rasional koeffitsiyentli $N(x)$ ko'phadni topish talab qilinadi. Bu masala kasr maxrajidagi irrasionallikni yo'qotish masalasi ham deyiladi.

Bu masalani yechish uchun $(f(x), g(x)) = 1$ tenglikni (3) ko'rinishda tasvirlab olamiz va $N(x)$ sifatida $m(x)v(x)$ ko'phadni olamiz (yoki bu ko'phadni $f(x)$ ga bo'lganda hosil bo'ladigan qoldiqni olamiz).

8 - M i s o l. Quyidagi ifodaning maxrajidagi irrasionallik yo'qotilsin

$$\frac{10\sqrt[3]{2} - 10}{\sqrt[3]{4} - 2\sqrt[3]{2} + 2}.$$

Yechish. Bu yerda

$$\alpha = \sqrt[3]{2}, \quad m(x) = 10x - 10, \quad g(x) = x^2 - 2x + 2, \quad f(x) = x^3 - 2.$$

Yevklid algoritmidan foydalanib $(f(x), g(x)) = 1$. ni topamiz. So'ngra EKUB ning chiziqli ifodasini topamiz:

$$1 = f(x)(-0,1x - 0,1) + g(x)(0,1x^2 + 0,3x + 0,4), \text{ ya'ni, } \psi(x) = 0,1x^2 + 0,3x + 0,4.$$

$$\text{Bu yerdan } m(x)\psi(x) = x^3 + 2x^2 + x - 4 = (x^3 - 2) \cdot 1 + 2x^2 + x - 2.$$

$$N(x) = 2x^2 + x - 2 \text{ deb olamiz va } \frac{10\sqrt[3]{2} - 10}{\sqrt[3]{4} - 2\sqrt[3]{2} + 2} = 2\sqrt[3]{4} + \sqrt[3]{2} - 2. \text{ ni hosil}$$

qilamiz. ■

M A S H Q L A R

1. $R[x]$ xalqada

a) $x^4 - 4x^3 + 5x^2 + x - 1$ ko'phadni $x^2 - 2x - 3$ ko'phadga;

b) $5x^4 - x^2 + 6$ ko'phadni $x^2 + 3x + 2$; ko'phadga;

c) $2x^2 - 3x + 1$ ni ko'phadni $x^3 + 4$; ko'phadga

d) $2x^4 - 3x^3 + 4x^2 - 5x + 6$ na ko'phadni $x^2 - 3x + 1$. ko'phadga bo'lishdan

hosil bo'lgan $q(x)$ bo'linmani va $r(x)$ qoldiqni toping:

2. a , p va q larning qanday qiymatlarida $Q[x]$ xalqada quyidagi ko'phadlar $x^2 + ax + 1$ ko'phadga qoldiqsiz bo'linadi:

a) $x^4 + q$; b) $x^4 - 21x + q$; c) $x^4 + px + q$; d) $x^4 - 7x^2 + q$.

3. $Z_3[x]$, $Z_5[x]$ va $Q[x]$ xalqalarda

- a) $x^5 + x^2 - x - 1$ ni ko'phadni $x^3 - 2x + 1$; ko'phadga;
 b) $2x^4 + x^2 + 2x$ ni ko'phadni $x^2 - 2$. ko'phadga bo'lishdan hosil bo'lgan $q(x)$ bo'linmani va $r(x)$ qoldiqni toping

4. $(f(x), g(x)) = (\alpha f(x), \beta g(x))$, $0 \neq \alpha, \beta \in P$. tenglikni isbotlang.

5. $R[x]$ xalqada $f(x)$ va $g(x)$ ko'phadlarning EKUBi va EKUK ini toping:

- a) $f(x) = x^4 + x^3 - 3x^2 - 4x - 1$, $g(x) = x^3 + x^2 - x - 1$;
 b) $f(x) = x^5 + x^4 - x^3 - 2x - 1$, $g(x) = 3x^4 + 2x^3 + x^2 + 2x - 2$;
 c) $f(x) = x^6 - 7x^4 + 8x^3 - 7x + 7$, $g(x) = 3x^5 - 7x^3 + 3x^2 - 7$;
 d) $f(x) = x^4 - 4x^3 + 1$, $g(x) = x^3 - 3x^2 + 1$;
 e) $f(x) = x^4 + 2x^3 + 2x + 2$, $g(x) = x^3 + 3x + 2$.

6. Yevklid algoritmidan foydalanib, $Q[x]$ xalqada $f(x)$ va $g(x)$ ko'phadlar uchun shunday $\varphi(x)$ va $\psi(x)$, ko'phadlarni topingki,

$$(f(x), g(x)) = f(x)\varphi(x) + g(x)\psi(x): \text{ tenglik o'rinli bo'lsin.}$$

- a) $f(x) = x^4 + 2x^3 - x^2 - 4x - 2$, $g(x) = x^4 + x^3 - x^2 - 2x - 2$;
 b) $f(x) = x^5 + 3x^4 + x^3 + x^2 + 3x + 1$, $g(x) = x^4 + 2x^3 + x + 2$;
 c) $f(x) = 4x^4 - 2x^3 - 16x^2 + 5x + 9$, $g(x) = 2x^3 - x^2 - 5x + 4$;
 d) $f(x) = 3x^3 - 2x^2 + x + 2$, $g(x) = x^2 - x + 1$;
 e) $f(x) = x^4 - x^3 - 4x^2 + 4x + 1$, $g(x) = x^2 - x - 1$;
 f) $f(x) = x^5 - 5x^4 - 2x^3 + 12x^2 - 2x + 12$, $g(x) = x^3 - 5x^2 - 3x + 17$.

7. Agar $f(x)$ va $g(x)$ - lar mos ravishda n va m , darajali o'zaro tub ko'phadlar bo'lsa, u holda $f(x)\varphi(x) + g(x)\psi(x) = 1$, tenglikni qanoatlantiradigan shunday darajasi $m-1$ dan katta bo'lmagan $\varphi(x)$ va darajasi $n-1$, dan katta bo'lmagan $\psi(x)$ faqat bir juft ko'phadlarni topish mumkinligini isbotlang.

8. n - darajali $f(x)$ va m - darajali $g(x)$ ko'phadlarning EKUBi k - darajali $d(x)$ - ko'phad bo'lsin. Darajasi $m-k-1$ dan oshmaydigan $\varphi(x)$ va darajasi $n-k-1$, dan oshmaydigan $\psi(x)$ ko'phadlarni shunday tanlab olish mumkinki (yagona ravishda),

$$f(x)\varphi(x) + g(x)\psi(x) = d(x).$$

tenglik o'rinli bo'lishini isbotlang.

9. Aniqmas koeffitsiyentlar usuli bilan $Q[x]$ xalqada shunday $\varphi(x)$ va $\psi(x)$ ko'phadlarni tanlab olingki, $f(x)\varphi(x) + g(x)\psi(x) = 1$: tenglik o'rinli bo'lsin:

- a) $f(x) = x^3$, $g(x) = (1-x)^2$;
 b) $f(x) = x^4$, $g(x) = x^3 - 3x^2 + 4$;
 c) $f(x) = x^3 + 3x + 3$, $g(x) = x^2 - x - 2$;
 d) $f(x) = x^4 - 4x^3 + 1$, $g(x) = x^3 - 3x^2 + 1$.

10. $Q[x]$ xalqada

a) $(x-1)^2$ ga bo'lganda 1 qoldiq qoladigan va na $(x+1)^2$; ga bo'lganda 5 qoldiq qoladigan;

b) $(x-1)^2$ ga bo'lganda $2x$ va $(x-2)^3$; ga bo'lganda esa $3x$ qoldiq qoladigan;

c) $(x-1)^2$ ga bo'lganda $1-2x$ va $(x+1)^2$. ga bo'lganda $1+2x$ qoldiq qoladigan eng kichik darajali ko'phadni toping.

11. Quyidagi kasrlarning maxrajidagi irrasionallikni yo'qoting:

a) $\frac{1}{1+\sqrt[3]{2}+2\sqrt[3]{4}}$; b) $\frac{7}{1-\sqrt[4]{2}+\sqrt{2}}$; c) $\frac{1}{\sqrt[3]{2}+\sqrt{2}-1}$.

12. Eng kichik darajali $\varphi(x)$ va $\psi(x)$ ko'phadlarni shunday tanlab olingki, quyidagi tengliklar o'rinli bo'lsin:

a) $(x^4 - 2x^3 - 4x^2 + 6x + 1)\varphi(x) + (x^3 - 5x - 3)\psi(x) = x^4$;

b) $(x^4 + 2x^3 + x + 1)\varphi(x) + (x^4 + x^3 - 2x^2 + 2x - 1)\psi(x) = x^3 - 2x$.

13 *. $x^m \varphi(x) + (1-x)^n \psi(x) = 1$. tenglikni qanoatlantiradigan $\varphi(x)$ va $\psi(x)$ ko'phadlarni toping.

14. $Z_3[x]$, $Z_5[x]$ va $Q[x]$ xalqalarda $f(x)$ va $g(x)$ ko'phadlarning EKUBi va EKUKlarini toping:

a) $f(x) = x^3 + x^2 + 2x + 2$, $g(x) = x^2 + x + 1$;

b) $f(x) = x^4 + x^3 - x^2 + 1$, $g(x) = x^3 - 2x - 1$;

c) $f(x) = x^4 - 2x^2 + 2x - 2$, $g(x) = x^3 - x^2 + 1$.

15. $Z_2[x]$ xalqada $f(x)$ va $g(x)$ ko'phadlarning EKUBini va $(f(x)g(x)) = f(x)\varphi(x) + g(x)\psi(x)$ tenglikni qanoatlantiradigan $\varphi(x)$ va $\psi(x)$ ko'phadlarni toping:

a) $f(x) = x^5 + x^4 + 1$, $g(x) = x^4 + x^2 + 1$;

b) $f(x) = x^5 + x^3 + x + 1$, $g(x) = x^4 + 1$;

s) $f(x) = x^5 + x + 1$, $g(x) = x^4 + x^3 + 1$;

d) $f(x) = x^5 + x^3 + x$, $g(x) = x^4 + x + 1$.

§ 2. Ko'phadlarning ildizlari

$f(x) = a_0x^n + a_1x^{n-1} + \dots + a_{n-1}x + a_n \in P[x]$, $\alpha \in P$. bo'lsin. $f(x)$ ko'phadning $x = \alpha$ dagi qiymati deb, P maydonning $a_0\alpha^n + a_1\alpha^{n-1} + \dots + a_{n-1}\alpha + a_n$ elementiga aytiladi va $f(\alpha)$. bilan belgilanadi.

$f(x)$ ko'phadni $x - \alpha$ ga bo'lgandagi qoldiqn $f(\alpha)$ ga teng (*Bezu teorema*).

Agar

$$f(x) = (x - \alpha)g(x) + f(\alpha), \quad g(x) = b_0x^{n-1} + b_1x^{n-2} + \dots + b_{n-2}x + b_{n-1},$$

bo'lsa, $g(x)$ ko'phadning koeffitsiyentlarini va $f(\alpha)$ ning qiymatini Gorners sxemasi yordamida topish qulay bo'ladi:

	a_0	a_1	\dots	a_{n-1}	a_n
α	b_0	b_1	\dots	b_{n-1}	$f(\alpha)$

Bu yerda

$$b_0 = a_0, \quad b_1 = \alpha b_0 + a_1, \dots, b_k = \alpha b_{k-1} + a_k, \dots, b_{n-1} = \alpha b_{n-2} + a_{n-1}, \quad f(\alpha) = \alpha b_{n-1} + a_n.$$

Agar $f(\alpha) = 0$ bo'lsa, $\alpha \in P$ element $f(x) \in P[x]$, *ko'phadning ildizi* deyiladi. Bezu teoremasidan $x - \alpha$ chiziqli ko'phad $f(x)$ ko'phadning bo'luvchisi bo'lganda va faqat shu holdagina α soni $f(x)$ ko'phadning ildizi ekanligi kelib chiqadi.

Agar $(x - \alpha)^k$, $k \in N$, ko'phad $f(x)$, ning bo'luvchisi bo'lsa, lekin $(x - \alpha)^{k+1}$ ko'phad esa $f(x)$ ning bo'luvchisi bo'lmasa, u holda α soni $f(x)$ ko'phadning *k-karrali ildizi deyiladi*. $k = 1$ bo'lgan holda ildiz *sodda ildiz* deyiladi.

$f(x) = a$, $a \in P$ ko'phad o'zgarmas ko'phad deyiladi. Har qanday o'zgarmas bo'lmagan $f(x) \in P[x]$ ko'phad P , maydonning shunday kengaytmasi mavjudki, bu kengaytmada $f(x)$ ko'phadning barcha ildizlari yotadi, boshqacha qilib aytganda bu kengaytmada $f(x)$ ko'phad chiziqli ko'paytuvchilarga ajraladi, ya'ni $f(x) = a_0(x - \alpha_1)(x - \alpha_2) \dots (x - \alpha_n)$, bu yerda a_0 - $f(x)$ ko'phadning bosh koeffitsiyenti.

$f(x) = a_0 x^n + a_1 x^{n-1} + \dots + a_n$, $a_0 \neq 0$, ko'phadning ildizlari $\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_n$ uning koeffitsiyentlari bilan quyidagi *Viyet formulalari orqali bog'langan*:

$$-\frac{a_1}{a_0} = \alpha_1 + \alpha_2 + \dots + \alpha_n = \sum_{i=1}^n \alpha_i,$$

$$\frac{a_2}{a_0} = \alpha_1 \alpha_2 + \alpha_1 \alpha_3 + \dots + \alpha_1 \alpha_n + \alpha_2 \alpha_3 + \dots + \alpha_{n-1} \alpha_n = \sum_{i_1 < i_2}^n \alpha_{i_1} \alpha_{i_2},$$

.....

$$\frac{a_k}{a_0} = (-1)^k \sum_{i_1 < i_2 < \dots < i_k} \alpha_{i_1} \alpha_{i_2} \dots \alpha_{i_k},$$

$$-\frac{a_n}{a_0} = (-1)^n \alpha_1 \alpha_2 \dots \alpha_n.$$

$f(x) = a_0 x^n + a_1 x^{n-1} + \dots + a_{n-1} x + a_n \in P[x]$, $a_0 \neq 0$, $n \geq 1$ - ko'phadning hosilasi deb,

$$f'(x) = n a_0 x^{n-1} + (n-1) a_1 x^{n-2} + \dots + 2 a_{n-2} x + a_{n-1}$$
 ko'phadga aytiladi.

Birinchi hosiladan yana bir marta olingan hosila $f(x)$ ko'phadning ikkinchi tartibli hosilasi deyiladi va $f''(x)$ orqali belgilanadi. O'zgarmas ko'phadning hosilasi ta'rifga binoan nol ko'phadga teng deb hisoblanadi. Agar $f(x) \in P[x]$ ko'phad o'zining birinchi tartibli hosilasi bilan o'zaro tub bo'lsa, u P , maydonning o'zida ham va uning har qanday kengaytmasida ham ildizga ega bo'lmaydi.

Nol xarakteristikali maydon ustidagi ko'phadlar uchun quyidagi tasdiq o'rinli: ko'phadning k -karrali ildizi uning hosilasining $(k-1)$ -karrali ildizi bo'ladi.

$f(x) = a_0(x - \alpha_1)^{k_1}(x - \alpha_2)^{k_2} \dots (x - \alpha_s)^{k_s} \in P[x]$, va $i \neq j$, $k_i > 0$. bo'lganda $\text{char } P = 0$, $\alpha_i \neq \alpha_j$ bo'lsin. U holda

$$(f(x), f'(x)) = (x - \alpha_1)^{k_1-1}(x - \alpha_2)^{k_2-1} \dots (x - \alpha_s)^{k_s-1}$$

va $f_1(x) = \frac{f(x)}{(f(x), f'(x))} = a_0(x - \alpha_1)(x - \alpha_2) \dots (x - \alpha_s)$ ko'phadlar $f(x)$

ko'phad bilan bir xil ildizlarga ega bo'ladi va bu ildizlarning barchasi sodda ildizlardan iborat bo'ladi.

Agar $\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_n$ lar P , maydonning har xil elementlari bo'lsa, $\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_n$ - lar esa P , maydonning ixtiyoriy elementlari bo'lsa, u holda $P[x]$ xalqada $f(\alpha_i) = \beta_i$, $i = \overline{0, n}$. tenglikni qanoatlantiradigan darajasi n dan oshmaydigan faqat va faqat bitta $f(x)$ ko'phad mavjud bo'ladi. Bu ko'phad quyidagi formula orqali beriladi:

$$f(x) = \sum_{i=0}^n \beta_i \frac{(x - \alpha_0) \dots (x - \alpha_{i-1})(x - \alpha_{i+1}) \dots (x - \alpha_n)}{(\alpha_i - \alpha_0) \dots (\alpha_i - \alpha_{i-1})(\alpha_i - \alpha_{i+1}) \dots (\alpha_i - \alpha_n)}. \quad (*)$$

(*) formula Lagranjning interpoliyasion formulasi deb yuritiladi.

$f(x)$ ko'phadni (talab qilingan xossalari bilan) *Nyutonnig interpoliyasion formulasi* orqali ham hosil qilish mumkin:

$$f(x) = \lambda_0 + \lambda_1(x - \alpha_0) + \lambda_2(x - \alpha_0)(x - \alpha_1) + \dots \\ \dots + \lambda_n(x - \alpha_0)(x - \alpha_1)(x - \alpha_2) \dots (x - \alpha_{n-1}),$$

bu yerda $\lambda_0, \lambda_1, \dots, \lambda_n$ koeffitsiyentlar x ning o'rniga ketma-ket $\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_n$ qiymatlarni quyish bilan aniqlanadi.

1 - m i s o l. $C[x]$ xalqada $f(x) = x^4 + (2+i)x^2 + (1+2i)x - i$ ko'phadni $x+i$. ga bo'lganda hosil bo'ladigan $q(x)$ bo'linma va $r(x)$ qoldiqni toping.

Yechish. Gorner sxemasini tuzamiz:

	1	0	$2+i$	$1+2i$	$-i$
$-i$	1	$-i$	$1+i$	$2+i$	$1-3i$

Demak, $q(x) = x^3 - ix^2 + (1+i)x + 2+i$, $r(x) = 1-3i$. ■

2 - M i s o l. Gorner sxemasidan foydalanib, $f(x) = x^4 - 2x^3 + x^2 + x + 1$. ko'phad uchun $f(-3)$, ni hisoblang.

Yechish. Gorner sxemasini tuzamiz:

	1	-2	1	1	1
-3	1	-5	16	-47	42

Demak, $f(-3) = 42$. ■

Har qanday $f(x) = a_0x^4 + a_1x^{n-1} + \dots + a_{n-1}x + a_n$ ko'phad va ixtiyoriy α son uchun $f(x)$ ning $x - \alpha$: ayirmaning darajalari orqali yoyilmasini yozish mumkin:

$$f(x) = b_0(x - \alpha)^n + b_1(x - \alpha)^{n-1} + \dots + b_{n-1}(x - \alpha) + b_n.$$

Bu yoyilmaning koeffitsiyentalirini topish uchun dastlab $f(x)$ ni $x - \alpha$.ga qoldikli bo'lish kerak. Natijada qoldiqda b_n , hosil bo'ladi, bo'linma esa qandaydir

$q(x)$. ko'phad bo'ladi. So'ngra $q(x)$ bo'linma $x - \alpha$; ga bo'linadi, qoldiqda b_{n-1} , bo'linma esa- $q_1(x)$. bo'ladi. Keyin $q_1(x)$ ni $x - \alpha$, ga bo'lamiz va b_{n-2} qoldiqni hosil qilamiz va hakoza shu kabi davom etib yoyilmaning barcha koeffitsiyentlarini hosil qilamiz.

Bu yoyilmaning koeffitsiyentlarini Gorner sxemasi yordamida hisoblash juda qulay bo'lib, u barcha hisoblashlarni bita jadvalga birlashtiradi..

3-m i s o l. $f(x) = x^4 + 2x^3 - x - 1$ ko'phad $x + 2$. ning darajalari bo'yicha yoying.

Yechish. Gorner sxemasini tuzamiz, uning birinchi satriga $f(x)$ ko'phadning koeffitsiyentlarini yozib chiqamiz. Ikkinchi satrida $f(x)$ ni $x + 2$, ga bo'linganda hosil bo'ladigan $q(x)$ bo'linmaning koeffitsiyentlarini va b_4 qoldiqni yozamiz, uchinchi satriga $q(x)$ ni $x + 2$ ga bo'lingandagi $q_1(x)$ bo'linmaning koeffitsiyentlarini va b_3 qoldiqni yozamiz va hakoza shu yo'sinda davom etamiz :

	1	2	0	-1	-1
-2	1	0	0	-1	1
-2	1	-2	4	-9	
-2	1	-4	12		
-2	1	-6			
-2	1				

Demak, $f(x) = (x + 2)^4 - 6(x + 2)^3 + 12(x + 2)^2 - 9(x + 2) + 1$. ■

4-m i s o l. Agar $f(x) = x^4 - 5x^3 - 3x^2 + 9$. bo'lsa, Gorner sxemasi yordamida $f(x + 3)$, ko'phadni x ning darajalari bo'yicha yoying.

Yechish. $f(x + 3)$ ko'phadni x ning darajalari bo'yicha yoyish uchun dastlab $f(x)$ ni $x - 3$, ning darajalari bo'yicha yoyamiz, so'ngra bu yoyilmada x ni $x + 3$. ga almashtiramiz.

Gorner sxemasini tuzamiz:

	1	-5	-3	0	9
3	1	-2	-9	-27	-72
3	1	1	-6	-45	
3	1	4	6		
3	1	7			
3	1				

Demak, $f(x) = (x - 3)^4 + 7(x - 3)^3 + 6(x - 3)^2 - 45(x - 3) - 72$.

Bu yerdan esa $f(x - 3) = x^4 + 7x^3 + 6x^2 - 45x - 72$. ■

5-m i s o l. Gorner sxemasi yordamida $f(x) = x^4 - 7x^3 + 9x^2 + 8x + 16$. ko'phadning 4 ga teng bo'lgan ildizining necha karrali ekanligini aniqlang.

Yechish. α soni $f(x)$ ko'phadning necha karrali ildizi bo'lishini tekshirish uchun Gorner sxemasidan quyidagicha foydalanish mumkin. Avval $f(x)$ ko'phad

$x - \alpha$, ga bo'linadi, agar qoldiq nolga teng bo'lsa, hosil qilingan bo'linma yana $x - \alpha$ ga bo'linadi va hakoza bu jarayon qoldiq noldan farqli bo'lguncha davom ettiriladi.

Shunga asosan Gornier sxemasini tuzamiz:

	1	-7	9	8	16
4	1	-3	-3	-4	0
4	1	1	1	0	
4	1	5	21	.	

Demak, $\alpha = 4$ – soni berilgan ko'phadning ikki karrali ildizi ekan. ■

Ko'phadni $x - \alpha$ ning darajalari bo'yicha yoyilmasi maxraji chiziqli ikki hadning darajasidan iborat bo'lgan rasional kasrni sodda kasrlarga yoyishda ham ishlatilishi mumkin.

6-m i s o l. Gornier sxemasidan foydalanib $\frac{x^3 + x - 1}{(x + 2)^5}$. kasrni sodda kasrlarga yoying.

Yechish. $f(x) = x^3 + x - 1$ ko'phadni $x - (-2) = x + 2$: ayirmaning darajalari bo'yicha yoyamiz:

	1	0	1	-1
-2	1	-2	5	-11
-2	1	-4	13	
-2	1	-6		
-2	1	.		

Demak, $f(x) = (x + 2)^3 - 6(x + 2) + 13(x + 2) - 11$.

Bu yerdan izlangan yoyilmani hosil qilamiz

$$\frac{x^3 + x - 1}{(x + 2)^2} = \frac{1}{(x + 2)^2} - \frac{6}{(x + 2)^3} + \frac{13}{(x + 2)^4} - \frac{11}{(x + 2)^5}. \blacksquare$$

$f(x) = b_0(x - \alpha)^n + b_1(x - \alpha)^{n-1} + \dots + b_{n-1}(x - \alpha) + b_n$ ko'phadning

$x - \alpha$ ning darajalari bo'yicha yoyilmasi orqali bu ko'phadning ixtiyoriy tartibli hosilalarining α dagi qiymatlarini topish mumkin, ya'ni:

$$f^{(k)}(\alpha) = k! \cdot b_{n-k}. \quad (**)$$

7-m i s o l. $f(x) = x^4 + 2x^3 - x - 1$ ko'phad hosilalarining $x = -2$ dagi qiymatlarini hisoblang.

Yechish. 3-misoldagi Gornier sxemasi $f(x) = x^4 + 2x^3 - x - 1$ ko'phad hosilalarining $x = -2$: qiymatlarini hisoblashga imkon beradi:

$$f'(-2) = -9, \quad f''(-2) = 12 \cdot 2! = 24,$$

$$f'''(-2) = -6 \cdot 3! = -36, \quad f^{(4)}(-2) = 1 \cdot 4! = 24. \blacksquare$$

(***) munosabatdan $f(x)$ ko'phadning $x - \alpha$: ning darajalari bo'yicha yoyish uchun *Taylor formulasi* kelib chiqadi:

$$f(x) = f(\alpha) + \frac{f'(\alpha)}{1!}(x-\alpha) + \frac{f''(\alpha)}{2!}(x-\alpha)^2 + \dots + \frac{f^{(n)}(\alpha)}{n!}(x-\alpha)^n.$$

8-m i s o l. $f(x)$ ko'phad $x-2$ va $x-3$ larga bo'linganda mos ravishda 5 va 7 qoldiqlar hosil bo'ladi. $f(x)$ ni $(x-2)(x-3)$ ga bo'lganda hosil bo'ladigan qoldiqni toping.

Yechish. $f(x)$ ni $(x-2)(x-3)$ larga bo'lganda $r(x)$ qoldiq $ax+b$, ko'rinishda bo'ladi, ya'ni $f(x) = (x-2)(x-3)q(x) + (ax+b)$.

$x=2$ va $x=3$ (2 va 3 ($x-2$) va $(x-3)$ larning ildizlari) larniyuqoridagi tenglikka qo'yib a va b : larni topish uchun quyidagi chiziqli tenglamalar sistemasini hosil qilamiz:

$$\left. \begin{aligned} f(2) &= 2a + b = 5 \\ g(3) &= 3a + b = 7 \end{aligned} \right\}$$

Bu sistemadan $a=2$, $b=1$. Demak, $f(x)$ ni $(x-2)(x-3)$ ga bo'lganda hosil bo'ladigan qoldiq $2x+1$. ga teng. ■

9-m i s o l. Qoldikli bo'lish algoritmini qo'llamasdan $f(x) = x^{128} + x^{64} + x^{32} + x^8 + x^4 + x^2 + x + 1$ ko'phadni $x^2 - 1$. ga bo'lganda hosil bo'ladigan qoldiqni toping.

Yechish. $f(x)$ ni $x^2 - 1$ ga bo'lganda hosil bo'ladigan $r(x)$ qoldiq $ax+b$. ko'rinishda bo'ladi. $x=1$ va $x=-1$ (1 va -1 $x^2 - 1$ ning ildizlari) larda $f(x)$ ko'phadning qiymatlarini hisoblab, a va b :larni topish uchun quyidagi tenglamalar sistemasini hosil qilamiz:

$$\left. \begin{aligned} f(1) &= 8 = a + b \\ f(-1) &= 6 = -a + b \end{aligned} \right\}$$

Bu sistemaning yechimlari $a=1$, $b=7$. Demak, $f(x)$ ni $x^2 - 1$ ga bo'lgandagi qoldiq $x+7$ ga teng. ■

10-m i s o l. Qanday p, q, r larda $f(x) = x^3 + px^2 + qx + r$ ko'phad $(x-1)^3$ ga $R[x]$ xalqada qoldiqsiz bo'linadi.

Yechish. $f(x)$ ning $(x-1)^3$ ga qoldiqsiz bo'linishi $x=1$ ning $f(x)$ ko'phadning 3-karrali ildizi ekanligiga teng kuchli. Demak, $x=1$ soni $f(x)$, $f'(x)$ va $f''(x)$. larning ildizlari bo'ladi. $f'(x)$ va $f''(x)$: $f'(x) = 3x^2 + 2px + q$, $f''(x) = 6x + 2p$. $x=1$ ni $f(x)$, $f'(x)$ va $f''(x)$ larga qo'yib, p, q va r larni topish quyidagi uchta qiziq-li tenglamalar sistemasini hosil qilamiz:

$$\left. \begin{aligned} f(1) &= 1 + p + q + 2 = 0 \\ f'(1) &= 3 + 2p + q = 0 \\ f''(1) &= 6 + 2p = 0 \end{aligned} \right\}$$

Bu sistemadan: $p = -3$, $q = 3$, $r = -1$. ■

11-m i s o l. 1 soni $f(x) = x^{2n} - nx^{n+1} + nx^{n-1} - 1$. ko'phadning uch karrali ildizi ekanligini isbotlang.

Yechish. $x=1$ ning $f(x)$ ko'phadning uch karrali ildizi ekanligi $x=1$ ning $f(x)$, $f'(x)$ va $f''(x)$ ko'phadlarining ildizi ekanligiga teng kuchli.

$f'(x)$ va $f''(x)$: larni topamiz:

$$f'(x) = 2nx^{2n-1} - n(n+1)x^n + n(n-1)x^{n-2},$$

$$f''(x) = 2n(2n-1)x^{2n-2} - n^2(n+1)x^{n-1} + n(n-1)(n-2)x^{n-3}.$$

U holda

$$f(1) = 1 - n + n - 1 = 0,$$

$$f'(1) = 2n - n(n+1) + n(n-1) = 2n - n^2 - n + n^2 - n = 0,$$

$$f''(1) = 2n(2n-1) - n^2(n+1) + n(n-1)(n-2) =$$

$$= 4n^2 - 2n - n^3 - n^2 + n^3 - n^2 - 2n^2 + 2n = 0.$$

Shunday qilib, 1 soni haqiqatdan ham $x^{2n} - nx^{n-1} + nx^{n-1} - 1$ ko'phadning uch karrali ildizi ekan. ■

12-m i s o l. Nayti katorgy imeyet te je korni, chto i $f(x) = x^6 - 6x^4 - 4x^3 + 9x^2 + 12x + 4$, ko'phadning ildizlariga ega bo'ladigan, lekin karali ildizlarga ega bo'lmaydigan $\varphi(x)$, ko'phadni toping ($f(x)$), ko'phadning karali ildizlarini ajratingva $f(x)$ ko'phadni S maydon ustida chiziqli ko'paytuvchilarga ajrating).

Yechish. Berilgan ko'phadning hosilasini topamiz $f'(x)$:

$$f'(x) = 6x^5 - 24x^3 - 12x^2 + 18x + 12.$$

Yevklid algoritmidan foydalanib $f(x)$ va $f'(x)$ ko'phadlarning EKUBini topamiz:

$$(f(x), f'(x)) = x^4 + x^3 - 3x^2 - 5x - 2. \text{ Bu holda}$$

$$\varphi(x) = \frac{f(x)}{(f(x), f'(x))} = x^2 - x - 2 = (x+1)(x-2)$$

ko'phad $f(x)$ ko'phadning ildizlariga ega bo'ladi va $x_1 = -1$, $x_2 = 2$.

Gorner sxemasidan foydalanib $x_1 = -1$ ildiz $f(x)$ ko'phadning 4 karrali ildizi ekanligini topamiz, $x_2 = 2$ ildiz esa $f(x)$ ning 2 karrali ildizi bo'ladi. Demak, $f(x)$ quyidagicha chiziqli ko'paytuvchilarga ajraladi: $f(x) = (x+1)^4(x-2)$. ■

13-m i s o l. a ning qiymatini shunday aniqlangki, $x^3 - 21x + a$ ko'phadning bir ildizi ikkinchisining ikkkilanganligiga teng bo'lsin.

Yechish. $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3$ - lar $x^3 - 21x + a$ ko'phadning ildizlari bo'lsin.

$\alpha_1 = 2\alpha_2$. bo'lsin. U holda Viyet formulalariga asosan:

$$\left. \begin{aligned} \alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3 &= 0 \\ \alpha_1\alpha_2 + \alpha_1\alpha_3 + \alpha_2\alpha_3 &= -21 \\ \alpha_1\alpha_2\alpha_3 &= -a \end{aligned} \right\}, \quad \left. \begin{aligned} 2\alpha_2 + \alpha_2 + \alpha_3 &= 0 \\ 2\alpha_2^2 + 3\alpha_2\alpha_3 &= -21 \\ 2\alpha_2^2\alpha_3 &= -a \end{aligned} \right\},$$

$$\left. \begin{array}{l} 3\alpha_2 + \alpha_3 = 0 \\ 2\alpha_2 + 3\alpha_2\alpha_3 = -21 \\ 2\alpha_2^2\alpha_3 = -a \end{array} \right\}, \quad \left. \begin{array}{l} \alpha_3 = -3\alpha_2 \\ 2\alpha_2^2 - 9\alpha_2^2 = -21 \\ -6\alpha_2^3 = -a \end{array} \right\}, \quad \alpha_2^2 = 3, \quad \alpha_2 = \pm\sqrt{3}.$$

Bu yerdan $a = 6 \cdot (\pm 3\sqrt{3}) = \pm 18\sqrt{3}$.

Shunday qilib, $a = \pm 18\sqrt{3}$ bo'lganda $x^3 - 21x + a$ ko'phadning bir ildizi ikkinchisining ikkkilanganligiga teng ekan. ■

14-m i s o l. 1, -1, 3 ildizlarga ega bo'lgan bosh koeffitsiyenti birga teng bo'lgan uchinchi darajali ko'phad quring.

Yechish. Izlanayotgan ko'phad quyidagicha bo'lsin:

$$f(x) = x^3 + a_1x^2 + a_2x + a_3.$$

U holda Viyet formulalariga asosan:

$$a_1 = -(\alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3) = -(1 - 1 + 3) = -3$$

$$a_2 = \alpha_1\alpha_2 + \alpha_1\alpha_3 + \alpha_2\alpha_3 = 1 \cdot (-1) + 1 \cdot 3 + (-1) \cdot 3 = -1$$

$$a_3 = -\alpha_1\alpha_2\alpha_3 = -1 \cdot (-1) \cdot 3 = 3.$$

Demak, izlanayotgan ko'phad $f(x) = x^3 - 3x^2 - x + 3$ dan iborat. ■

15-m i s o l. $f(x) = 5x^4 - 3x^3 + 2x - 1$. ko'phadning kompleks ildizlariga teskari bo'lgan sonlarning yig'indisini toping.

Yechish. $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_4$ - lar $f(x)$. ning ildizlari bo'lsin.

$\frac{1}{\alpha_1} + \frac{1}{\alpha_2} + \frac{1}{\alpha_3} + \frac{1}{\alpha_4}$ yig'inidini topish kerak. Bu holda

$$\frac{1}{\alpha_1} + \frac{1}{\alpha_2} + \frac{1}{\alpha_3} + \frac{1}{\alpha_4} = \frac{\alpha_2\alpha_3\alpha_4 + \alpha_1\alpha_3\alpha_4 + \alpha_1\alpha_2\alpha_4 + \alpha_1\alpha_2\alpha_3}{\alpha_1\alpha_2\alpha_3\alpha_4}.$$

Viyet formulalariga asosan oxirgi kasrning maxraji $\left(-\frac{a_3}{a_0}\right) = -\frac{2}{5}$ ga teng, surati

esa $\frac{a_4}{a_0} = -\frac{1}{5}$. ga teng. Demak,

$$\frac{1}{\alpha_1} + \frac{1}{\alpha_2} + \frac{1}{\alpha_3} + \frac{1}{\alpha_4} = \left(-\frac{2}{5}\right) : \left(-\frac{1}{5}\right) = 2. \quad \blacksquare$$

16-m i s o l. Lagranj interpolyasion formulsidan foydalanib qiymatlari quyidagi jadval bo'yicha berilgan ko'phadni tuzing:

x	1	3	4
$f(x)$	2	-2	-1

Yechish. Izlanayotgan ko'phadni ko'rinishi quyidagicha bo'ladi:

$$f(x) = 2 \cdot \frac{(x-3)(x-4)}{(1-3)(1-4)} - 2 \cdot \frac{(x-1)(x-4)}{(3-1)(3-4)} - \frac{(x-1)(x-3)}{(4-1)(4-3)} = x^2 - 6x + 7. \quad \blacksquare$$

17-m i s o l. Nyuton interpolyasion formulasidan foydalanib qiymatlari quyidagi jadval bo'yicha berilgan eng kichik darajali ko'phadni tuzing:

x	1	-2	3
-----	---	----	---

$f(x)$	4	7	12
--------	---	---	----

Yechish. Nyuton formulasidan foydalanib:

$$f(x) = 4 + \lambda_1(x-1) + \lambda_2(x-1)(x+2).$$

$x = -2$, deb olib $7 = 4 + \lambda_1(-3)$, $\lambda_1 = -1$ larga ega bo'lamiz. $x = 3$, da esa $12 = 4 - (3-1) + \lambda_2(3-1)(3+2)$, $\lambda_2 = 1$. Izlanayotgan ko'phad

$$f(x) = 4 - (x-1) + (x-1)(x+2) = x^2 + 3 \text{ bo'ladi. } \blacksquare$$

MASHQLAR

16. $f(x) \in \mathcal{Q}[x]$ ko'phadning koeffitsiyentlari yig'indisini toping:

a) $f(x) = (2 - 5x + x^3)^{211} (3 - 7x + 9x^2 - 5x^3)^{135}$;

b) $f(x) = (7 - 3x - 3x^5)^{100} (5 - x^2 - 5x^7)^{1000}$.

17. $C[x]$ xalqada $q(x)$ bo'linma va $r(x)$ qoldiqni toping:

a) $x^4 - 2x^3 + 4x^2 - 6x + 8$ ha $x - 1$;

b) $2x^5 - 5x^3 - 8x$ ha $x + 3$;

s) $4x^3 + x^2$ ha $x + 1 + i$;

d) $x^3 - x^2 - x$ ha $x - 1 + 2i$.

18. Gorner sxemasidan foydalanib $f(\alpha)$, ni hisoblang:

a) $f(x) = x^4 - 3x^3 + 6x^2 - 10x + 16$, $\alpha = 4$;

b) $f(x) = 5x^4 - 7x^3 + 8x^2 - 3x + 7$, $\alpha = 3$;

s) $f(x) = 2x^5 + 2x^4 - 3x^3 + 4x^2 - 6x + 5$, $\alpha = -\frac{1}{2}$;

d) $f(x) = x^5 + (1 + 2i)x^4 - (1 + 3i)x^2 + 7$, $\alpha = -2 - i$;

ye) $f(x) = x^5 + (1 - 2i)x^4 - (3 + i)x^2 + 7$, $\alpha = -1 + 2i$.

19. Gorner sxemasidan foydalanib $f(x)$ ko'phadni $x - \alpha$ ning darajalari bo'yicha yoying:

a) $f(x) = x^4 + 2x^3 - 3x^2 - 4x + 1$, $\alpha = -1$;

b) $f(x) = x^5$, $\alpha = 1$;

s) $f(x) = x^4 - 8x^3 + 24x^2 - 50x + 90$, $\alpha = 2$;

d) $f(x) = x^4 + 2ix^3 - (1 + i)x^2 - 3x + 7 + i$, $\alpha = -i$;

e) $f(x) = x^4 + (3 - 8i)x^3 - (21 + 18i)x^2 - (33 - 20i)x + 7 + 18i$, $\alpha = -1 + 2i$.

20. Gorner sxemasidan foydalanib x ning darajalari bo'yicha yoying:

a) $f(x+3)$, $f(x) = x^4 - x^3 + 1$;

b) $f(x+2)$, $f(x) = 2x^4 - 3x^3 + 5x^2 + 6x - 1$;

s) $f(x) = (x-2)^4 + 4(x-2)^3 + 6(x-2)^2 + 10(x-2) + 20$;

d) $f(x) = (x+3)^5 - 2(x+3)^3 + 3(x+3)^2 + 7(x+3) - 8$.

21. Gorner sxemasidan foydalanib ildizning necha karrali ekanligini aniqlang:

a) $x^5 - 5x^4 + 7x^3 - 2x^2 + 4x - 8$; ko'phad uchun 2 soni;

b) $x^5 + 7x^4 + 16x^3 + 8x^2 - 16x - 16$; ko'phad uchun -2 soni;

c) $x^4 - 6x^3 + 10x^2 - 6x + 9$. ko'phad uchun 3 soni.

22. $f(x)$ ko'phad $x-1$ va $x-2$ larga bo'linganda qoldiqlar mos ravishda bir va ikkiga teng. $f(x)$ ni $(x-1)(x-2)$ ga bo'lgandagi qoldiqni toping.

23. $f(x)$ ko'phad $x+1$, $x-1$ va $x+3$ Larga bo'linganida qoldiqlar mos ravishda 5, -4 va 6 ga teng. $f(x)$ ni $(x^2-1)(x+3)$. ga bo'lgandagi qoldiqni toping.

24. $f(x)$ ko'phad $x-1$, $x-2$, $x-3$ va $x-4$ Larga bo'linganida qoldiqlar mos ravishda 1, 3, 5, va 6 ge teng. $f(x)$ ni $(x-1)(x-2)(x-3)(x-4)$. ga bo'lgandagi qoldiqni toping.

25. Qoldiqli bo'lish algoritmini qo'llamasdan $f(x) = x^{243} + x^{81} + x^{27} + x^9 + x^3 + x + 1$ ko'phadni: a) $x^2 - 1$; b) $x^2 + 1$; c) $x^4 - 1$. larga bo'lgandagi qoldiqni toping.

26. $f(x) \in P[x]$, $\text{char } P = 0$, ko'phadning α ildizi faqat va faqat $f'(\alpha) = \dots = f''(\alpha) = \dots = f^{(k-1)}(\alpha) = 0$, bo'lib, lekin $f^{(k)}(\alpha) \neq 0$. bo'lgadagina k karrali bo'lishini isbotlang.

27. 1 soni quyidagi ko'phadlarning uch karali ildizi ekanligini ko'rsating:

a) $x^{2n+1} - (2n+1)x^{n+1} + (2n+1)x^n - 1$;

b) $(n-2m)x^n - nx^{n-m} + nx^m - (n-2m)$.

28. $x^5 + 10ax^3 + 5bx + c$ ko'phadni noldan farqli uch karrali ildizga ega bo'lishi shartlarini toping.

29. a koeffitsiyentni shunday aniqlangki, $x^5 - ax^2 - ax + 1$ ko'phad uchun (-1) soni ikkidan kam bo'lmagan karralikka ega bo'lsin.

30. a va b larni shunday aniqlangki, $ax^4 + bx^3 + 1$ ko'phad $R[x]$. xalqada $(x-1)^2$ ga qoldiqsiz bo'linsin.

31. Qanday p, q, r larda quyidagi ko'phadlarning har biri $R[x]$: xalqada $(x-1)^3$ ga qoldiqsiz bo'linadi:

a) $f(x) = x^4 + px^3 + qx^2 + r$;

b) $f(x) = px^4 + qx^2 + rx + 1$?

32. a ning qanday qiymatlarida $f(x)$ ko'phad karali bo'lgan lildizga ega bo'ladi va uning karraligi nechaga teng bo'ladi:

a) $f(x) = x^3 + ax^2 + 3x - 1$;

b) $f(x) = 2x^3 - x^2 + ax + 3$;

s) $f(x) = 3x^4 - 6x^3 + ax^2 - 2x + 1$?

33.

$$f(x) = x^{2n+1} - \frac{n(n+1)(2n+1)}{6}x^{n+2} + \frac{(n-1)(n+2)(2n+1)}{2}x^{n+1} - \frac{(n-1)(n+2)(2n+1)}{2}x^n + \frac{n(n+1)(2n+1)}{6}x^{n-1} - 1$$

ko'phadni $(x-1)^5$ ga bo'linishini, $(x-1)^6$ ga esa bo'linmasligini ko'rsating.

34*. $f(x) = a_0x^n + a_1x^{n-1} + \dots + a_n$ ko'phad $(x-1)^{k+1}$, ga bo'linishi uchun

$$a_0 + a_1 + a_2 + \dots + a_n = 0,$$

$$a_1 + 2a_2 + \dots + na_n = 0,$$

$$a_1 + 4a_2 + \dots + n^2 a_n = 0,$$

.....

$$a_1 + 2^k a_2 + \dots + n^k a_n = 0.$$

shartning bajarilishi zarur va yetarli ekanligini ko'rsating.

35*. $x^n + ax^{n-m} + b$ ko'phad noldan farqli karraliligi ikkidan yuqori bo'lmagan ildizlarga ega bo'lmasligini isbotlang.

36*. Qanday shartlarda $x^n + ax^{n-m} + b$ ko'phad noldan farqli ikki karali ildizga ega bo'ladi.

37*. $a_1 x^{p_1} + a_2 x^{p_2} + \dots + a_k x^{p_k}$ k -hadli ko'phadni $(k-1)$ -dan yuqori karali ildizlarga ega emasligini isbotlang.

38*. $a_1 x^{m_1} + a_2 x^{m_2} + \dots + a_k x^{m_k}$ ko'phadning har bir noldan farqli $(k-1)$ -karali ildizi

$$a_1 x^{m_1} \varphi'(m_1) = a_2 x^{m_2} \varphi'(m_2) = \dots = a_k x^{m_k} \varphi'(m_k),$$

tenglamalarni qanoatlantirishini isbotlang, bu yerda $\varphi(t) = (t - m_1)(t - m_2) \dots (t - m_k)$.

39*. Ko'phad faqat va faqat u $a_0(x - x_0)^n$. ko'phaddan iborat bo'lgandagina o'zining hosilasiga bo'linishini isbotlang.

40*.

$$1 + \frac{x}{1} + \frac{x^2}{1 \cdot 2} + \dots + \frac{x^n}{n!}$$

ko'phadni karali ildizlarga ega emasligini isbotlang.

41*. $f(x) = \frac{\varphi(x)}{\omega(x)}$, kasr-rasional funksiyaning maxraji $\omega(x)$ nolga aylanmaydigan x_0 soni uning suratining k karrali ildizi bo'lishi uchun

$f(x_0) = f'(x_0) = \dots = f^{(k-1)}(x_0) = 0$, $f^{(k)}(x_0) \neq 0$. tengshliklarning bajarilishi zarur va yetarli ekanligini isbotlang.

42*. $f(x) = \frac{\varphi(x)}{\omega(x)}$ kasr rasional funksiya

$$f(x) = f(x_0) + \frac{f'(x_0)}{1}(x - x_0) + \dots + \frac{f^{(n)}(x_0)}{n!}(x - x_0)^n + \frac{F(x)}{\omega(x)}(x - x_0)^{n+1}, \text{ bu yerda}$$

$F(x)$ - ko'phad, ko'rinishda tasvirlanmasligini isbotlang. $\omega(x_0) \neq 0$ deb olinadi (kasr rasional funksiya uchun uchun *Taylor formulsi*).

43*. Agar x_0 $f_1(x)f_2'(x) - f_2(x)f_1'(x)$, ko'phadning k karrali ildizi bo'lsa, u holda x_0 aynan nolga teng bo'lmagan $f_1(x)f_2'(x_0) - f_2(x)f_1'(x_0)$, ko'phadning $k+1$ karrali ildizi bo'ladi va aksincha. Shu tasdiqni isbotlang.

44*. Agar $f(x)$ karrali ildizlarga ega bo'lmasa, u holda $[f'(x)]^2 - f(x)f''(x)$ ko'phad $n-1$, dan yuqori karrali ildizlarga ega bo'lmasligini isbotlang, bu yerda $n - f(x)$ ko'phadning darajasi.

45*. n , darajali shunday $f(x)$ ko'phadni quringki, uning uchun $[f'(x)]^2 - f(x)f''(x)$ ko'phad $n-1$, karrali x_0 ildizga ega bo'lsin, lekin $f(x)$ ning ildizi bo'lmasin.

46*. $f(z)$ – kompleks koeffitsiyentli ko'phad bo'lsin va $f(x + yi) = u(x, y) + iv(x, y)$, bu yerda $u(x, y)$ va $v(x, y)$ – ko'phadlar haqiqiy koeffitsiyentli. $u(x, y) = 0$, $v(x, y) = 0$ tenglamalar sistemasining barcha yechimlarini (haqiqiy va kompleks) $f(z)$ ko'phadning ildizlari orqali ifodalang.

47. $C[x]$ xalqada EKUB $(f(x)f'(x))$, ni toping, agar $f(x)$ quyidagicha bo'lsa:

a) $(x-1)(x^2-1)(x^3-1)(x^4-1)$; b) $(x^2-4)^3(x^2+4)^2(x^4-16)$;

s) $(x^2+1)^2(x^4+1)^4(x^6+1)^6(x^8+1)^8$; d) $x^{k+1} - x^k - x^l + 1$.

48. $f(x) = 3x^4 + x^3 + 2x^2 - x + 1$, $g(x) = 3x^4 - 5x^3 + 6x^2 - 3x + 1$ ko'phadlarning kompleks ildizlarini ularning EKUBini topish va kvadrat tenglamani yechish usuli orqali toping.

49. Agar $f(x)$ quyidagi ko'phadlardan iborat bo'lsa, $f(x)$ ko'phadning ildizlariga ega bo'lgan, lekin karrali ildizlarga ega bo'lmagan $\varphi(x)$ ko'phadni toping (ya'ni, $f(x)$ ko'phadning karrali ildizlarini ajrating) va $f(x)$ ni C , maydon ustida chiziqli ko'paytuvchilarga ajrating:

a) $x^6 - 2x^5 - 9x^4 + 4x^3 + 31x^2 + 30x + 9$;

b) $x^6 - 2x^5 - x^4 + 4x^3 - x^2 - 2x + 1$;

c) $x^6 - 4x^5 - 7x^4 - 8x^3 + 7x^2 - 4x + 1$;

d) $x^5 - 8x^4 + 25x^3 - 38x^2 + 28x - 8$.

50. Bosh koeffitsiyenti birga teng bo'lgan va quyidagi ildizlarga ega bo'lgan to'rtinchi darajali ko'phadni tuzing:

a) ildizlari 1, 2, -3, -4 sonlardan iborat;

b) (-1) uch karrali ildiz, i esa tub ildiz;

c) ildizlari 2, -1, $1+i$ va $1-i$;

d) 3 soni ikki karrali ildiz, -2 va -4 lar esa tub ildiz.

51. Quyidagi ko'phadning barcha kompleks ildizlarining kvadratlari yig'indisini va ularning ko'paytmasini toping:

a) $3x^5 - x^3 + x + 2$; b) $x^n - ax^{n-1} + b$ ($n \geq 3$).

1. **52.** Birning n darajali kompleks ildizlarining yig'indisini va ko'paytmasini toping.

53. a ni shunday aniqlangki,

a) $x^3 + 12x^2 + a$ ko'phadning ikkita ildizining yig'indisi uning uchinchi ildiziga teng bo'lsin;

b) $x^3 - 20x + a$ ko'phadning ikkita ildizining ko'paytmasi uning uchinchi ildiziga teng bo'lsin.

54. $x^4 + px^3 + qx^2 + rx + s$ ko'phadning ikkita ildizining yig'indisi uning boshqa ikkita ildizlarining yig'indisiga teng bo'lsa, berilgan ko'phadning koeffitsiyentlari qanday shartni qanoatlantirishini toping.

55. $x^4 + px^3 + qx^2 + rx + s$ ko'phadning ikkita ildizining ko'paytmasi uning boshqa ikkita ildizlarining ko'paytmasiga teng bo'lsa, berilgan ko'phadning koeffitsiyentlari qanday shartni qanoatlantirishini toping.

56. $x^3 + ax^2 + bx + c$ ko'phadning ildizlari faqat $b^3 = a^3c$. shart bajarilgandagina geometrik progressiya tashkil qilishini ko'rsating.

57. Agar $x^4 - 16x^3 + 86x^2 - 176x + 105$, ko'phadning ildizlari arifmetik progressiyani tashkil etsa, uning barcha ildizlarini toping.

58. $f(x) = x^n + ax^{n-1} + \dots + a_n$. ko'phad ildizlarining kvadratlari yig'indisini va kublari yig'indisini toping.

59. Ildizlari $\alpha_1^2, \alpha_2^2, \alpha_3^2$, sonlardan iborat bo'lgan uchinchi darajali ko'phad tuzing, bu yerda $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3$ - lar $3x^3 - 4x^2 + 6x + 10$. ko'phadning ildizlaridan iborat.

60. Agar $f(x) = a_0x^n + a_1x^{n-1} + \dots + a_n$ ko'phad $\alpha_1, \dots, \alpha_n$ ildizlarga ega bo'lsa, quyidagi ko'phadlarning ildizlarini toping:

a) $a_0x^n - a_1x^{n-1} + a_2x^{n-2} - \dots + (-1)^n a_n$;

b) $a_nx^n + a_{n-1}x^{n-1} + \dots + a_0$;

c) $f(a) + \frac{f'(a)}{1!}x + \frac{f''(a)}{2!}x^2 + \dots + \frac{f^{(n)}(a)}{n!}x^n$;

d) $a_0x^n + a_1bx^{n-1} + a_2b^2x^{n-2} + \dots + a_nb^n$?

61. Agar $2x^3 - x^2 - 7x + \lambda = 0$ tenglamaning ikkita ildizining yig'indisi 1 ga teng bo'lsa, λ ni toping.

62. Agar $x^3 + px + q = 0$, tenglamaning ildizlari $x_3 = \frac{1}{x_1} + \frac{1}{x_2}$. shartni qanoatlantirsa, uning koeffitsiyentlari orasidagi munosabatni toping.

63*. Ildizlari $\alpha, \frac{1}{\alpha}, -\alpha, -\frac{1}{\alpha}$. sonlardan iborat bo'lgan to'rtinchi darajali tenglama tuzing.

64*. Ildizlari $\alpha, \frac{1}{\alpha}, 1 - \alpha, \frac{1}{1 - \alpha}, 1 - \frac{1}{\alpha}, \frac{1}{1 - \frac{1}{\alpha}}$. sonlardan iborat bo'lgan oltinchi darajali tenglama tuzing.

65. Agar α_1, α_2 - lar butun koeffitsiyentli $g(x) = x^2 + ax + b$ ko'phadning ildizlari bo'lsa, $f(\alpha_1) + f(\alpha_2)$ - butun sondan iborat ekanligini isbot qiling.

66. Lagranjning interpolyasion formulasidan foydalanib qiymatlari quyidagi jadval bilan berilgan ko'phad tuzing:

a)

x	1	2	3	4
$f(x)$	2	1	4	3

b)

x	1	i	-1	$-i$
$f(x)$	1	2	3	4

c)

x	0	1	2	3
$f(x)$	1	-1	-3	1

d)

x	-2	-1	0	1	2
$f(x)$	13	1	1	1	13

67. Nyutonning interpolyasion formulasidan foydalanib, qiymatlari quyidagi jadval bilan berilgan eng kichik darajali ko'phad tuzing:

a)

x	0	1	2	3	4
$f(x)$	1	2	3	4	6

b)

x	-1	0	1	2	3
$f(x)$	6	5	0	3	2

c)

x	1	$\frac{9}{4}$	4	$\frac{25}{4}$
$f(x)$	1	$\frac{3}{2}$	2	$\frac{5}{2}$

$f(2)$ топинг;

d)

x	1	2	3	4	6
$f(x)$	5	6	1	-4	10

68*. Qiymatlari quyidagi jadval bilan berilgan $f(x)$ ko'phadni toping:

x	1	ε_1	ε_2	...	ε_{n-1}
$f(x)$	1	2	3	...	n

bu yerda $\varepsilon_k = \cos \frac{2\pi k}{n} + i \sin \frac{2\pi k}{n}$.

69. Darajasi $n-1$ dan oshmaydigan $f(x)$ ko'phad birining n -darajali ildizlariga teng bo'lgan y_1, y_2, \dots, y_n qiymatlarni qabul qilsa, $f(0)$ ni toping.

70*. Agar $\varphi(x)$ ko'phadning ildizlari x_1, x_2, \dots, x_n hammasi har xil bo'lsa, $0 \leq s \leq n-2$. bo'lganda $\sum_{i=1}^n \frac{x_i^s}{\varphi'(x_i)} = 0$ tenglikni isbot qiling.

71*. $\sum_{i=1}^n \frac{x_i^{n-1}}{\varphi'(x_i)}$ yig'indini toping (70 masalaning belgilashlariga qarang).

72*. Quyidagi jadvallar bilan berilgan eng kichik darajali ko'phad tuzing:

a)

x	0	1	2	...	n
y	1	2	4	...	2^n

b)

x	0	1	2	...	n
y	1	a	a^2	...	a^n

73*. Darajasi $2p$ teng bo'lgan $x(x-2)\cdots(x-2n)$ ko'phadga bo'linganida 1 qoldiq qoladigan va $(x-1)(x-3)\cdots[x-(2n-1)]$ ko'phadga bo'linganida esa (-1) qoldiq qoladigan ko'phadni toping.

74*. Quyidagi jadval bilan berilgan eng kichik darajali ko'phad tuzing:

x	1	2	3	...	n
y	1	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{3}$...	$\frac{1}{n}$

75*. Darajasi $(n-1)$ -dan oshmaydigan va x_1, x_2, \dots, x_n , $x_i \neq a_i$, $i = \overline{1, n}$ nuqtalarda $f(x) = \frac{1}{x-a}$ shartni qanoatlantiradigan ko'phadni toping.

76*. Darajasi $k \leq n$, bo'lgan erkli o'zgaruvchining $n+1$ ta ketma-ket butun qiymatlarida butun qiymatlarni qabul qiladigan ko'phad erkli o'zgaruvchining barcha butun qiymatlarida butun qiymatlarni qabul qilishini isbotlang.

77*. Darajasi p ga teng bo'lgan va $x = 0, 1, 4, 9, \dots, n^2$, qiymatlarda butun qiymatlarni qabul qiladigan ko'phad barcha natural sonlarning kvadratlarida ham butun qiymatlarni qabul qilishini isbotlang.

§ 3. Keltirilmaydigan ko'paytuvchilarga yoyish. C, R va Q maydonlar ustidagi ko'phadlar

Darajasi $n \geq 1$ bo'lgan va koeffitsiyentlari P maydonga tegishli bo'lgan $f(x)$ ko'phad P maydonda keltirilmaydigan deyiladi, agar u darajasi n dan kichik bo'lgan va koeffitsiyentlari P maydonga tegishli bo'lgan ko'phadlarning ko'paytmasi shaklida tasvirlanmasa. Aks holda $f(x)$ ko'phad P maydonda keltiriladigan yoki ko'paytuvchilarga ajraladigan ko'phad deyiladi. O'zgarmas ko'phadlar ta'rif bo'yicha keltiriladigan ko'phadlarga ham keltirilmaydigan ko'phadlarga kiritilmaydi. Birinchi darajali ko'phadlar ixtiyoriy maydonda keltirilmaydigan ko'phadlardan iborat. Ko'phadning keltirilmasligi uning koeffitsiyentlari tegishli bo'lgan maydonga bog'liq. Biror maydonda keltirilmaydigan ko'phad shu maydonning chekli algebraik kengaytmalarida keltiriladigan ko'phaddan iborat bo'lishi mumkin.

Koeffitsiyentlari P maydonga tegishli bo'lgan har qanday o'zgarmasdan farqli ko'phad shu maydonda keltirilmaydigan ko'phadlarning ko'paytmasiga yoyiladi.

Agar o'zgarimas ko'paytuvchilarni va yoyilmadagi ko'paytuvchilarning joylashish tartibi e'tiborga olinmasa, bu yoyilma yagona bo'ladi.

$f(x) = a_0x^n + a_1x^{n-1} + \dots + a_{n-1}x + a_n \in P[x]$, $n \geq 1$ bo'lsin. $f(x)$ ko'phadning

$$f(x) = a_0 p_1^{k_1}(x) p_2^{k_2}(x) \dots p_s^{k_s}(x),$$

ko'rinishdagi yoyilmasi uning P maydon ustidagi kanonik yoyilmasi deyiladi, bu yerda $p_1(x), p_2(x), \dots, p_s(x)$ – bosh koeffitsiyentlari 1 ga teng bo'lgan P maydonda keltirilmaydigan ko'phadlardan (*unitar ko'phadlar*) iborat. $f(x)$ ko'phadning kanonik yoyilmasi ko'paytuvchilarni joylashish tartibi aniqligida bir qiymatlidir.

$p(x)$ – P maydonda keltirilmaydigan ko'phad, $f(x) \in P[x]$ bo'lsin. Agar $p^k(x)$ ($k \in \mathbb{N}$) ko'phad $f(x)$ ning bo'luvchisidan iborat bo'lib, $f(x)$ ko'phad $p^{k+1}(x)$ ga bo'linmasa, u holda $p(x)$ ko'phad $f(x)$ ko'phadning k – karrali keltirilmaydigan ko'paytuvchisi deyiladi. Agar $\text{char } P = 0$ bo'lsa, u holda $f(x)$ ko'phadning k – karrali keltirilmaydigan ko'paytuvchisi uning hosilasi $f'(x)$ ko'phadning $(k-1)$ – karrali ko'paytuvchisidan iborat bo'ladi. Xususiyl holda, $k=1$ bo'lsa $f'(x)$ ko'phad $p(x)$ ga bo'linmaydi.

$f(x) = a_0 p_1^{k_1}(x) p_2^{k_2}(x) \dots p_s^{k_s}(x)$ – yoyilma $f(x)$ ko'phadning P , $\text{char } P = 0$ maydondagi kanonik yoyilmasidan iborat bo'lsin.

U holda $(f(x), f'(x)) = p_1^{k_1-1}(x) p_2^{k_2-1}(x) \dots p_s^{k_s-1}(x)$ va

$$f_1(x) = \frac{f(x)}{(f(x), f'(x))} = a_0 p_1(x) p_2(x) \dots p_s(x)$$

ko'phadlar ham $f(x)$ yoyilmasidagi keltirilmaydigan ko'phadlarga ega bo'lishadi, lekin k ($k \geq 2$) - karrali keltirilmaydigan ko'paytuvchilarga ega bo'lishmaydi

Darajasi $n \geq 1$ bo'lgan va koeffitsiyentlari kompleks sonlardan iborat bo'lgan $f(x) = a_0x^n + a_1x^{n-1} + \dots + a_n$ ko'phad S maydonda kamida bitta ildizga ega bo'ladi (algebraning asosiy teoremasi, *Gauss teoremasi*).

Agar $P[x]$ dan olingan darajasi $n \geq 1$ bo'lgan har bir $f(x)$ ko'phad P maydonda ildizga ega bo'lsa, u holda bu maydon algebraik yopiq maydon deyiladi.

Shunday qilib, algebraning asosiy teoremasi kompleks sonlar maydoni S ning algebraik yopiqqligini anglatadi. Algebraik yopiq maydonda faqat birinchi darajali ko'phadlar keltirilmaydigan ko'phadlardan iborat bo'ladi.

$$f(x) = a_0x^n + a_1x^{n-1} + \dots + a_n \quad (n \geq 1)$$

ko'phadning algebraik yopiq maydon P (S maydon ustida ham) kanonik yoyilmasi quyidagi ko'rinishda bo'ladi:

$$f(x) = a_0(x - \alpha_1)^{k_1}(x - \alpha_2)^{k_2} \dots (x - \alpha_s)^{k_s},$$

bu yerda $\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_s$ – $f(x)$ ko'phadning har xil ildizlari, $k_1 + k_2 + \dots + k_s = n$.

Haqiqiy sonlar maydoni \mathbb{R} ning ustida faqat birinchi darajali ko'phadlar va diskriminanti manfiy bo'lgan ikkinchi darajali ko'phadlar keltirilmaydigan ko'phadlardan iborat.

Haqiqiy sonlar maydoni \mathbb{R} ning ustida n – darajali $f(x)$ ko'phadning kanonik yoyilmasi quyidagi ko'rinishda bo'ladi:

$$f(x) = a_0(x - \alpha_1)^{k_1} \cdots (x - \alpha_s)^{k_s} (x^2 + p_1x + q_1)^{l_1} \cdots (x^2 + p_t x + q_t)^{l_t},$$

bu yerda $\alpha_1, \dots, \alpha_s$ – har xil haqiqiy sonlar; $x^2 + p_1x + q_1, \dots, x^2 + p_t x + q_t$ – \mathbf{R} maydon ustidagi diskriminanti manfiy bo'lgan ikkinchi darajali har xil ko'phadlardan iborat.

$f(x) \in \mathbf{Q}[x]$ ko'phad \mathbf{Q} maydon ustida keltirilmaydigan ko'phad bo'lishi uchun, uning koeffitsiyentlari maxrajlarining eng kichik umumiy karralisiga ko'paytirish natijasida hosil bo'lgan butun koeffitsiyentli ko'phad keltirilmaydigan ko'phaddan iborat bo'lishi kerak. Butun koeffitsiyentli ko'phad rasional sonlar maydoni ustida keltirilmaydigan bo'lishi uchun u butun koeffitsiyentli o'zgarmas bo'lmagan ikkita ko'phadning ko'paytmasi shaklida tasvirlanmasligi kerak. \mathbf{Q} maydon ustida butun koeffitsiyentli ko'phadning keltirilmashligini quyidagi *Eyzenshteyn alomati* bilan ham o'rnatish mumkin.

$f(x) = a_0x^n + a_1x^{n-1} + \cdots + a_{n-1}x + a_n$ – butun koeffitsiyentli ko'phad bo'lsin. Agar a_0 bo'linmaydigan shunday p tub son mavjud bo'lib, $f(x)$ ko'phadning barcha boshqa koeffitsiyentlari p ga bo'linsa, a_n esa p ga bo'linib, p^2 ga bo'linmasa, u holda $f(x)$ ko'phad rasional sonlar maydoni \mathbf{Q} da keltirilmaydigan ko'phaddan iborat bo'ladi.

Misol 1. $f(x) = x^4 + x^3 + x + 2$ ko'phadni \mathbf{Z}_3 maydon ustida keltirilmaydigan ko'phadlar ko'paytmasiga ajrating.

Yechish. $f(x)$ ni quyidagi ko'rinishda yozib olamiz:

$$\begin{aligned} f(x) &= x^4 + x^3 + x - 1 = (x^4 - 1) + x(x^2 + 1) = (x^2 + 1)(x^2 - 1) + x(x^2 + 1) = \\ &= (x^2 + 1)(x^2 + x - 1) = (x^2 + 1)(x^2 + x + 2). \blacksquare \end{aligned}$$

M i s o l 2. $f(x) = x^6 - 27$ ko'phadni \mathbf{C} , \mathbf{R} va \mathbf{Q} maydonlar ustida keltirilmaydigan ko'phadlar ko'paytmasiga yoying.

Yechish. $f(x)$ ning \mathbf{C} maydon ustida kanonik yoyilmasini quyidagicha topamiz:

$$\begin{aligned} f(x) &= x^6 - 27 = (x^2)^3 - 3^3 = (x^2 - 3)(x^4 + 3x^3 + 9) = (x^2 - 3)((x^2 + 3)^2 - (\sqrt{3}x)^2) = \\ &= (x - \sqrt{3})(x + \sqrt{3})(x^2 + \sqrt{3}x + 3)(x^2 - \sqrt{3}x + 3) = \\ &= (x - \sqrt{3})(x + \sqrt{3}) \left(x - \frac{-\sqrt{3} + 3i}{2} \right) \left(x - \frac{-\sqrt{3} - 3i}{2} \right) \left(x - \frac{\sqrt{3} + 3i}{2} \right) \left(x - \frac{\sqrt{3} - 3i}{2} \right) \end{aligned}$$

$f(x)$ ning \mathbf{R} maydon ustidagi kanonik yoyilmasi quyidagicha bo'ladi:

$$f(x) = (x - \sqrt{3})(x + \sqrt{3})(x^2 + \sqrt{3}x + 3)(x^2 - \sqrt{3}x + 3).$$

$f(x)$ ning \mathbf{Q} maydon ustidagi kanonik yoyilmasi esa quyidagicha bo'ladi :

$$f(x) = (x^2 - 3)(x^4 + 3x^2 + 9). \blacksquare$$

M i s o l 3. Haqiqiy koeffitsiyentlarga ega bo'lgan 1 soni ikki karrali ildizi, 2, 3 va $1+i$ lar esa tub ildizi bo'lgan eng kichik darajali ko'phad tuzing.

Yechish. Agar haqiqiy koeffitsiyentli ko'phad kompleks ildizga ega bo'lsa, u holda bu kompleks sonning qo'shmasi ham shu ko'phadning ildizi bo'ladi. Shuning uchun $1-i$ soni ham ko'phadning ildizi bo'ladi. U holda izlanayotgan ko'phad quyidagi ko'paytmadan iborat bo'ladi:

$$\begin{aligned}
 f(x) &= (x-1)^2(x-2)(x-3)(x-1-i)(x-1+i) = \\
 &= (x-1)^2(x-2)(x-3)(x^2-2x+2) = \\
 &= x^6 - 9x^5 + 33x^4 - 65x^3 + 74x^2 - 46x + 12. \blacksquare
 \end{aligned}$$

Agar $f(x)$ va $g(x)$ ko'phadlar chiziqli ko'paytuvchilarga ajratilgan bo'lib, ularning ko'rinishi quyidagicha bo'lsa,

$$\begin{aligned}
 f(x) &= a_0(x-\alpha_1)^{k_1} \cdots (x-\alpha_p)^{k_p} (x-\beta_1)^{u_1} \cdots (x-\beta_t)^{u_t}, \\
 g(x) &= b_0(x-\alpha_1)^{l_1} \cdots (x-\alpha_p)^{l_p} (x-\gamma_1)^{v_1} \cdots (x-\gamma_s)^{v_s}
 \end{aligned}$$

($\alpha_i, \beta_q, \gamma_r$ sonlar o'zaro har xil), u holda bu ko'phadlarning eng katta umumiy bo'luvchisi

$$(f(x), g(x)) = (x-\alpha_1)^{m_1} \cdots (x-\alpha_p)^{m_p}$$

Formula bilan topiladi, bu yerda har bir j ($j = \overline{1, p}$) uchun $m_j = \min(k_j, l_j)$ sonlarning eng kichigidan iborat.

Misol 4. $f(x)$ va $g(x)$ ko'phadlarning EKUBini toping.

$$f(x) = (x-1)^3(x+2)^2(x-5), \quad g(x) = (x-1)(x+2)^4(x+7)(x+1)^2.$$

Yechish. $(f(x), g(x)) = (x-1)(x+2)^2$. ■

Misol 5. $\mathbf{R}[x]$ xalqada $x^{3m} + x^{3n+1} + x^{3p+2}$ ko'phadning $x^2 + x + 1$ ko'phadga qoldiqsiz bo'linishini ko'rsating

Yechish. Agar α son $x^2 + x + 1$ ko'phadning ildizi bo'lsa, $\alpha^3 = 1$ bo'ladi. Demak, $\alpha^{3m} + \alpha^{3n+1} + \alpha^{3p+2} = 1 + \alpha + \alpha^2 = 0$. ■

M i s o l 6. Qanday shartlarda $x^{3m} - x^{3n+1} + x^{3p+2}$ ko'phad $x^2 - x + 1$ ko'phadga qoldiqsiz bo'linadi?

Yechish. Agar α soni $x^2 - x + 1$ ko'phadning ildizi bo'lsa, $\alpha^3 = -1$ bo'ladi. Demak,

$$\alpha^{3m} - \alpha^{3n+1} + \alpha^{3p+2} = (-1)^m - (-1)^n \alpha + (-1)^p \alpha^2 = (-1)^m - (-1)^p + \alpha[(-1)^p - (-1)^n].$$

Oxirgi ifoda $(-1)^m = (-1)^p = (-1)^n$ holdagina nolga teng bo'ladi, ya'ni m, n, p - bir vaqtda juft yoki bir vaqtda toq sonlardan iborat bo'lishi kerak. ■

Endi quyidagi masalani qaraymiz: rasional koeffisiyentli $f(x)$ ko'phadning rasional ildizlari topilsin. Ma'lumki, agar $f(x)$ - ko'phadning koeffisiyentlari rasional sonlardan iborat bo'lsa, u holda shunday butun λ soni mavjudki, $\lambda f(x)$ ko'phadning koeffisiyentlari butun sonlardan iborat bo'ladi. $f(x)$ va $\lambda f(x)$ ko'phadlar bir xil ildizlarga ega bo'ladi. Shuning uchun faqat koeffisiyentlari butun sonlardan iborat bo'lgan $f(x) = a_0x^n + a_1x^{n-1} + \cdots + a_{n-1}x + a_n$ ko'phadni qarash yetarli.

Agar qisqarmaydigan $\frac{k}{l}$ kasr $f(x)$ ko'phadning ildizi bo'lsa, u holda

$$a_0k^n + a_1k^{n-1}l + \cdots + a_{n-1}kl^{n-1} + a_nl^n = 0.$$

Bu yerdan ko'phadning rasional ildizlari to'g'risidagi birinchi teorema kelib chiqadi: agar qisqarmaydigan $\frac{k}{l}$ kasr koeffisiyentlari butun sonlardan iborat

bo'lgan $f(x)$ ko'phadning ildizidan iborat bo'lsa, u holda k – ko'phad ozod hadining bo'luvchisidan, l – ko'phad bosh koeffitsiyentining bo'luvchisidan iborat bo'ladi.

Shunday qilib, $f(x)$ ko'phadning rasional ildizlarini topish masalasi a_n ning barcha bo'luvchilari k -larda va a_0 ning barcha bo'luvchilari l ning qiymatlarida $f\left(\frac{k}{l}\right)$ ning chekli qiymatlari to'plamini tekshirishga keltiriladi.

Misol 7.

$$f(x) = 2x^3 - 3x^2 + 3x - 1$$

ko'phadning barcha rasional ildizlari topilsin.

Yechish. k ning mumkin bo'lgan qiymatlari $1, -1$. l ning mumkin bo'lgan qiymatlari $1, 2$ lardan iborat (ishorani suratga yozamiz). Bu yerdan $\frac{k}{l}: 1, -1, \frac{1}{2}, -\frac{1}{2}$ qiymatlardan iborat ekanligini hosil qilamiz. Bu qiymatlarda ko'phadning qiymatlarini tekshiramiz:

$$f(1) = 1, \quad f(-1) = -9, \quad f\left(\frac{1}{2}\right) = 0, \quad f\left(-\frac{1}{2}\right) = -\frac{7}{2},$$

demak, $\frac{1}{2}$ – $f(x)$ ko'phadning ildizidan iborat ekan.

Shunday qilib, $\frac{1}{2}$ – son $f(x)$ ko'phadning tub ildizidan iborat ekan. ■

Ildizlarni hisoblash jarayonini ko'phadning rasional ildizlari haqidagi ikkinchi teoremdan foydalanib, ancha soddalashtirish mumkin: Agar qisqarmaydigan $\frac{k}{l}$ kasr koeffitsiyentlari butun sonlardan iborat bo'lgan $f(x)$ ko'phadning ildizidan iborat bo'lsa, u holda $\frac{k}{l}$ ga teng bo'lmagan har qanday butun m da $f(m)$ soni $k - ml$ ga qoldiqsiz bo'linadi.

Misol 8. $f(x) = 12x^4 + 32x^3 + 23x^2 + 15x + 18$ ko'phadning rasional ildizlari topilsin.

Yechish. Agar $\frac{k}{l}$ – kasr $f(x)$ ko'phadning ildizidan iborat bo'lsa, u holda k va l sonlar quyidagi qiymatlarni qabul qilishi mumkin:

$$k : \pm 1, \pm 2, \pm 3, \pm 6, \pm 9, \pm 18; \quad l : 1, 2, 3, 4, 6, 12.$$

Yuqoridagi teoremda ko'ra $f(1) = 100$ ($k - l$) ga $f(-1) = 6$ esa $(k + l)$ ga qoldiqsiz bo'linadi. Bu shartni faqat quyidagi sonlar $\frac{1}{2}, -\frac{1}{3}, -\frac{1}{4}, 2, -\frac{2}{3}, -3, -\frac{3}{2}$ qanoatlantiradi.

$f(x)$ ko'phadning ildizlarini shu sonlar ichidan izlash kerak.

Gorner sxemasidan foydalanib, $\frac{1}{2}, -\frac{1}{3}, -\frac{1}{4}, 2, -\frac{2}{3}, -3, -\frac{3}{2}$ sonlardan qaysi biri $f(x)$ ko'phadning ildizlarini ekanligini tekshiramiz (ushbu holda ildiz faqat manfiy son bo'lishi mumkinligini hisobga olamiz):

	12	32	23	15	18
$-\frac{1}{3}$	12	28	$\frac{41}{3}$	$\frac{94}{9}$	$\frac{392}{27}$
$-\frac{1}{4}$	12	29	$\frac{63}{4}$	$\frac{177}{16}$	$\frac{211}{6}$
$-\frac{2}{3}$	12	24	7	$\frac{31}{3}$	$\frac{100}{9}$
-3	12	-4	35	-90	288
$-\frac{3}{2}$	12	14	2	12	0
$-\frac{3}{2}$	12	-4	8	0	
$-\frac{3}{2}$	12	-22	41		

Demak, $-\frac{3}{2} - f(x)$ ko'phadning ikki karrali ildizi ekan va bu ko'phad boshqa rasional ildizlarga ega emas. ■

Misol 9. Eyzenshteyn alomatidan foydalanib quyidagi ko'phadlarning Q rasional sonlar maydoni ustida keltirilmaydigan ko'phadlar ekanligini ko'rsating:

a) $f(x) = 3x^7 - 4x^6 + 2x^5 - 6x^3 - 8x - 2;$

b) $f(x) = x^4 + x^3 + x^2 + x + 1.$

Yechish. a) Eyzenshteyn alomatiga asosan $p=2$ bo'lganda $f(x)$ ning Q maydonda keltirilmasligini hosil qilamiz.

b) Berilgan ko'phadga Eyzenshteyn alomatini bevosita qo'llab bo'lmaydi, shuning uchun quyidagi almashtirishni olamiz $x = y + 1$, natijada

$$h(y) = y^4 + 5y^3 + 10y^2 + 10y + 5,$$

ko'phadni hosil qilamiz. Endi Eyzenshteyn alomatiga asosan $p=5$ da $f(x)$ ko'phadning Q maydonda keltirilmasligini hosil qilamiz. ■

Q maydon ustida ko'phadlarning keltirilmasligi yoki ko'paytuvchilarga ajratilishinig yana bir usulini keltiramiz. Ukajem yemye odin sposob ustanovleniya privodimosti ili neprivodimosti ko'phadning nad palem peremennomu x o'zgaruvchiga t m ta butun x_1, \dots, x_m qiymatlar beriladi, bu yerda, $m = \frac{n}{2} + 1$ deb, n

toq bo'lganda esa $m = \frac{n+1}{2}$ deb olinadi. So'ngra c_1, c_2, \dots, c_m , bu yerda $c_i (i = \overline{1, m})$ yest $f(x_i)$ ning bo'luvchisi, sonlarning mumkin bo'lgan to'plamlari tuziladi (hammasi bo'lib $S = 2^m s_1, \dots, s_m$ ta to'plam hosil bo'ladi, bu yerda $s_i - f(x_i)$ ning barcha musbat bo'luvchilari soni). Ana shunday tuzilgan har bir to'plam uchun darajasi $m-1$ ga teng yoki kichik bo'lgan $h_j(x)$ ($j = \overline{1; S}$) ko'phad tuziladi. Bu ko'phad quyidagi xossaga ega bo'ladi: $h_j(x_i) = c_i$, bu yerda $i = \overline{1, m}$, c_i sonlar esa

j -to'plamdan olingan. Shundan so'ng darajasi musbat va koeffitsiyentlari butun sonlardan iborat bo'lgan $h_j(x)$ ko'phadlar uchun bevosita $f(x)$ ni $h_j(x)$ ga bo'linishi tekshirib ko'riladi. Agar $f(x)$ ko'phad hosil qilingan $h_j(x)$ ko'phadlardan birortasiga ham bo'linmasa, u holda $f(x)$ \mathcal{Q} maydon ustida keltirilmaydigan ko'phaddan iborat bo'ladi. Aks holda esa $f(x)$ ko'phadning darajasi uning darajasidan kichik bo'lgan rasional koeffitsiyentli ko'phadlarga yoyilmasini hosil qilamiz.

Yuqoridagi usulni $f(x)$ ko'phadga qo'llanilishida quyidagi soddalashtirishlarga erishish mumkin:

Agar sonlarning ikkita c_1, c_2, \dots, c_m va c'_1, c'_2, \dots, c'_m to'plamlari bir-biridan faqat ishoralarga farq qilsa, u holda $h_j(x)$ ko'phad faqat bitta to'plam uchun tuziladi.

O'zgaruvchining yana bir qancha butun qiymatlari $x_{m+1}, x_{m+2}, \dots, x_{m+l}$ ham olish mumkin, agar ularning birortasi uchun $f(x_{m+k})$ qiymat $h_j(x_{m+k})$ ga bo'linmasa, u holda $f(x)$ ni $h_j(x)$ bo'linishini tekshirish shart emas.

M i s o l 10. Yuqorida keltirilgan usul bilan quyidagi ko'phadlarni \mathcal{Q} maydon ustida keltirmasligini ko'rsating yoki ularning keltirilmaydigan ko'phadlarga yoyilmasini toping:

a) $f(x) = x^5 - 2x^4 - 3x^3 + 6x^2 + x - 1$;

b) $f(x) = x^4 + x^3 - 6x^2 - 3x + 9$.

Yechish. a) Bu yerda $f(0) = -1$, $f(1) = 2$, $f(-1) = 4$, $f(2) = 1$. Ular orasidan bo'luvchilari soni kam bo'lgan $f(0)$, $f(1)$, $f(2)$ qiymatlarni tanlab olamiz va quyidagi to'plamlarni tuzamiz:

$c_1 = 1$	1	1	-1	1	1	1	-1
$c_2 = 1$	1	-1	1	2	2	-2	2
$c_3 = 1$	-1	1	1	1	-1	1	1

(keltirilgan to'plamlardan faqat ishorasi bilan farq qiladiganlarini olmaymiz).

Bu to'plamlar uchun Nyutonning interpoliyasion formulasiga asosan $h_j(x)$ ($j = \overline{1,8}$) ko'phadlarni tuzamiz:

$$\begin{aligned} h_1(x) &= 1, & h_2(x) &= -x^2 + x + 1, & h_3(x) &= 2x^2 - 4x + 1, \\ h_4(x) &= -x^2 + 3x - 1, & h_5(x) &= -x^2 + 2x + 1, & h_6(x) &= -2x^2 + 3x + 1, \\ h_7(x) &= 3x^2 - 6x + 1, & h_8(x) &= -2x^2 + 5x - 1, \end{aligned}$$

Bu yerda $h_j(x) - x = 0, 1, 2$ larda qiymat qabul qiladigan va yuqoridagi jadvalning j -nchi ustunida joylashgan ko'phad.

$h_3(-1) = 7$, $h_4(-1) = -5$, $h_7(-1) = 10$ va $h_8(-1) = -8$ sonlar $f(-1) = 4$ ning bo'luvchilari emas, shuning uchun $h_3(x)$, $h_4(x)$, $h_7(x)$ va $h_8(x)$ ko'phadlarni qaramaymiz. Yana qo'shimcha ravishda $f(-2) = -19$ qiymatni olamiz. Bu qiymat

$h_2(-2) = -5$, $h_5(-2) = -7$ va $h_6(-2) = -13$ sonlarga bo'linmaydi. Shunday qilib, $f(x)$ ko'phad Q maydonda keltirilmaydi.

b) $f(-2) = -1$, $f(1) = 2$, $f(2) = 3$.

Bu qiymatlarning bo'luvchilari to'plamini tuzamiz:

$c_1 = 1$	-1	1	1	1	-1	1	1	1	-1	1	1	1	1	-1	1	1
$c_2 = 1$	1	-1	1	2	2	-2	2	1	1	-1	-1	1	2	2	-2	2
$c_3 = 1$	1	1	-1	1	1	1	-1	3	3	3	3	-3	3	3	3	-3

(faqat ishorasi bilan farq qiladigan to'plamlarni qaramaymiz).

Bu to'plamlarga mos keladigan ko'phadlarni Nyutonning interpolyasiya formulasi bilan tuzamiz:

$h_1(x) = 1$; $h_2(x)$, $h_3(x)$, $h_4(x)$, $h_5(x)$, $h_6(x)$ – kasr koeffitsiyentli ko'phadlar;

$h_7(x) = x^2 - 3$ – esa $f(x)$ ning bo'luvchisi, ya'ni $f(x) = (x^2 - 3)(x^2 + x - 3)$, bu yerda $x^2 - 3$ va $x^2 + x - 3$ ko'phadlar Q maydonda keltirilmaydigan ko'phadlardan iborat (chunki ular Q da ildizga ega emas). ■

MASHQLAR

78. Quyidagi ko'phadlarni keltirilmaydigan ko'phadlar ko'paytmasiga yoying:

- $x^3 + x + 1$ ni Z_2 maydonda;
- $x^5 + x^3 + x^2 + 1$ ni Z_3 maydonda;
- $x^3 + 2x^2 + 4x + 1$ ni Z_5 maydonda;
- $x^4 + 3x^3 + 2x^2 + x + 4$ ni Z_5 maydonda;

79. Z_3 maydonda bosh koeffitsiyenti birga teng bo'lgan ikkinchi darajali barcha keltirilmaydigan ko'phadlarni toping.

80. Z_3 maydonda bosh koeffitsiyenti birga teng bo'lgan uchinchi darajali barcha keltirilmaydigan ko'phadlarni toping.

81. S va R maydonlar ustida quyidagi ko'phadlarni keltirilmaydigan ko'phadlar ko'paytmasiga yoying.

- $x^3 - 8$; b) $x^3 + 8$; c) $x^4 - 16$; d) $x^4 + 16$; ye) $x^6 + 27$;
- $x^8 - 6x^4 + 9$; g) $x^{2n} - 2x^n + 2$; h) $x^{2n} + x^n + 1$;
- $x^{2n} - 1$; j) $x^{2n+1} - 1$.

82. Ildizlari birning barcha n -darajali ildizining qiymatlaridan iborat bo'lgan eng kichik darajali ko'phadni tuzing.

83. C va R maydonlar ustida berilgan ildizlar bo'yicha eng kichik darajali ko'phad tuzing:

- a) 1 - ikki karrali ildiz, i va -1 lar tub ildizlar;
 b) $1-2i$ uch karrali ildiz;
 c) i ikki karrali ildiz va $-1-i$ tub ildiz;
 d) $-1-i$ va $-2+i$ lar ikki karrali ildizlar;
 ye) 1, -1 va i tub ildizlar.

84. Quyidagi ko'phadlarning EKUBini toping:

- a) $(x-1)^3(x+2)^2(x-3)(x-4)$ va $(x-1)^2(x+2)(x+5)$;
 b) $(x-1)(x^2-1)(x^3-1)(x^4-1)$ va $(x+1)(x^2+1)(x^3+1)(x^4+1)$;
 c) $(x^3-1)(x^2-2x+1)$ va $(x^2-1)^2$.

85*. Quyidagi ko'phadlarning EKUBini toping: x^m-1 va x^n-1 .

86. Quyidagi ko'phadlarning EKUBini toping: x^m+a^m va x^n+a^n .

87. m ning qanday qiymatlarida $R[x]$ xalqada quyidagi ko'phadlar x^2+x+1 ko'phadga qoldiqsiz bo'linadi:

- a) $x^{2m}+x^m+1$; b) $(x+1)^m-x^m-1$; c) $(x+1)^m+x^m+1$.

88. m ning qanday qiymatlarida $R[x]$ xalqada quyidagi ko'phadlar $(x^2+x+1)^2$ ko'phadga qoldiqsiz bo'linadi:

- a) $(x+1)^m-x^m-1$; b) $(x+1)^m+x^m+1$.

89. $(x+1)^m+x^m+1$ va $(x+1)^m-x^m-1$ ko'phadlar $(x^2+x+1)^3$ ko'phadga qoldiqsiz bo'linishi mumkinmi?

90. Agar α soni butun koeffitsiyentli $f(x) = a_0x^n + a_1x^{n-1} + \dots + a_{n-1}x + a_n$ ko'phadning ildizi bo'lsa, quyidagilarni isbot qiling: a) α - soni a_n ning bo'luvchisidan iborat; b) $\alpha - m$ - soni ixtiyoriy butun m da $f(m)$ ning bo'luvchisidan iborat. Xususiyl holda, $\alpha - 1$ - $f(1)$ ning, $\alpha + 1$ - esa $f(-1)$ ning bo'luvchisidan iborat.

91. Quyidagi ko'phadlarning butun ildizlarini toping:

- a) $6x^4 + 19x^3 - 7x^2 - 26x + 12$;
 b) $3x^4 + 5x^3 + x^2 + x - 2$;
 c) $2x^5 + 7x^4 + 3x^3 - 11x^2 - 16x - 12$;
 d) $3x^6 - 5x^4 - 10x^3 - 8x^2 + x - 2$;
 ye) $6x^4 + x^3 + 2x^2 - 4x + 1$.

92*. Agar $\frac{k}{l}$ - qisqarmaydigan rasional kasr koeffitsiyentlari butun sonlardan iborat bo'lgan $f(x) = a_0x^n + a_1x^{n-1} + \dots + a_n$ ko'phadning ildizi bo'lsa, quyidagilarni isbot qiling:

- a) $l - a_0$ ning bo'luvchisi;
 b) $k - a_n$ ning bo'luvchisi;
 s) $k - ml$ - ixtiyoriy butun m da $f(m)$ ning bo'luvchisidan iborat. Xususiyl holda, $k - l$ - $f(1)$ ning, $k + l$ - esa $f(-1)$ ning bo'luvchisidan iborat.

93. Quyidagi ko'phadlarning rasional ildizlarini toping:

- a) $x^3 - 6x^2 + 15x - 14$; b) $x^4 - 2x^3 - 8x^2 + 13x - 24$;

- c) $x^5 - 7x^3 - 12x^2 + 6x + 36$; d) $6x^4 + 19x^3 - 7x^2 - 26x + 12$;
 ye) $24x^4 - 42x^3 - 77x^2 + 56x + 60$; f) $x^5 - 2x^4 - 4x^3 + 4x^2 - 5x + 6$;
 g) $10x^4 - 13x^3 + 15x^2 - 18x - 24$; h) $3x^4 - 2x^3 + 4x^2 - x + 2$;
 l) $4x^4 - 7x^2 - 5x - 1$.

94. Q maydon ustida quyidagi ko'phadlarni keltirilmaydigan ko'phadlar ko'paytmasiga yoying:

- a) $x^3 + 6x^2 - 8x + 12$; b) $3x^3 + 5x^2 + 5x + 2$; c) $30x^3 + 19x^2 - 1$;
 d) $3x^3 + 4x^2 + 4x + 4$.

95*. Eyzenshteyn alomatidan foydalanib, quyidagi ko'phadlarni **Q** maydon ustida keltirilmasligini isbot qiling:

- a) $x^4 - 8x^3 + 12x^2 - 6x + 2$; b) $x^5 - 12x^3 + 36x - 12$; c) $x^4 - x^3 + 2x + 2$;
 d) $x^n + p$, bu yerda p – tub son; ye) $\frac{x^p - 1}{x - 1}$, bu yerda p – tub son.

96*. Agar $f(0)$ va $f(1)$ – toq sonlardan iborat bo'lsa, butun koeffitsiyentli $f(x)$ ko'phad butun ildizlarga ega emasligini isbot qiling.

97*. Agar koeffitsiyentlari butun sonlardan iborat bo'lgan $f(x)$ ko'phad erkli o'zgaruvchining ikkita x_1 va x_2 qiymatlarida ± 1 qiymatlarni qabul qilsa, u holda $|x_1 - x_2| > 2$ bo'lganda $f(x)$ ko'phad rasional ildizlarga ega emasligini isbot qiling.

Agarda $|x_1 - x_2| \leq 2$ bo'lsa, u holda $f(x)$ ning rasional ildizi faqat $\frac{1}{2}(x_1 + x_2)$ dan iborat ekanligini ko'rsating.

98. Q maydon ustida $x^5 + 2x^3 + 3x^2 - 6x - 5$ ko'phadning keltirilmasligini 2 modul bo'yicha reduksiya yordamida isbot qiling.

99*. **Q** maydon ustida $x^5 - 6x^3 + 2x^2 - 4x + 5$ ko'phadning keltirilmasligini 2 va 3 modullar bo'yicha reduksiya yordamida isbot qiling.

100*. $f(x)$ -- Z_p maydon ustida keltirilmaydigan ko'phad bo'lsin. $f(x)$, $f(x+1)$, ..., $f(x+p-1)$ ko'phadlarning yo juft-jufti bilan har xil ekanligini, yoki ularning hammasi ustma-ust tushishini isbot qiling.

101*. $f(x) = x^p - x - a$ ko'phadni Z_p maydonda a soni p ga bo'linmagan holda keltirilmasligini isbot qiling.

102. Quyidagi ko'phadlarni **Q** maydon ustida o'zgaruvchining butun qiymatlarini ko'paytuvchilarga ajratish usuli bilan ko'paytuvchilarga ajrating yoki ularning keltirilmasligini isbot qiling:

- a) $x^4 - 3x^2 + 1$; b) $x^4 + 5x^3 - 3x^2 - 5x + 1$;
 c) $x^4 + 3x^3 - 2x^2 - 2x + 1$; d) $x^4 - x^3 - 3x^2 + 2x + 2$.

103*. Butun koeffitsiyentli to'rtinchi darajali $x^4 + ax^3 + bx^2 + cx + d$ ko'phadni, agar u $x^2 + \frac{cm - am^2}{d - m^2} \cdot x + m$, bu yerda m – soni d ning bo'luvchisi, ko'rinishdagi ko'phadlardan birortasiga bo'linmasa, **Q** maydon ustida keltirilmasligini isbot qiling. Kasr koeffitsiyentli ko'phadlar e'tiborga olinmasa ham bo'ladi. Bu holda

cheklashlar faqat koeffitsiyentlari $d = k^2$, $c = ak$ shartlarni qanoatlantiradigan ko'phadlar uchun o'rinli.

104*. Butun koeffitsiyentli beshinchi darajali

$$x^5 + ax^4 + bx^3 + cx^2 + dx + e$$

ko'phad butun ildizlarga ega bo'lmasa va u quyidagi ko'rinishdagi butun koeffitsiyentli ko'phadlardan

$$x^2 + \frac{am^3 - cm^2 - dn + be}{m^3 - n^2 + ae - dm} \cdot x + m,$$

bu yerda m —soni e ning bo'luvchisi va $n = \frac{e}{m}$, birortasiga bo'linmasa, uni Q maydon ustida keltirilmasligini isbot qiling:

105. Quyidagi ko'phadlarni 103, 104 masalalardan foydalanib Q maydon ustida ko'paytuvchilarga ajrating yoki ularning keltirilmasligini isbot qiling:

- a) $x^4 - 3x^3 + 2x^2 + 3x - 9$; b) $x^4 - 3x^3 + 2x^2 + 2x - 6$;
 c) $x^4 + 4x^3 - 6x^2 - 23x - 12$; d) $x^5 + x^4 - 4x^3 + 9x^2 - 6x + 6$.

106. a va b butun sonlar bo'lganda Q maydon ustida $x^5 + ax^3 + bx + 1$ ko'rinishdagi barcha keltiriladigan ko'phadlarni toping.

107. Rasional koeffitsiyentli $x^4 + px^2 + q$ ko'phadning Q maydon ustida keltiriladigan ko'phaddan iborat bo'lishi uchun zaruriy va yetarli shartlarni toping.

108. Q maydon ustida

$f(x) = (x - a_1)(x - a_2) \dots (x - a_n) - 1$; a_1, a_2, \dots, a_n — o'zaro har xil butun sonlar, ko'phadning keltirilmasligini isbot qiling.

109*. Agar n —darajali butun koeffitsiyentli ko'phad o'zgaruvchining $2m$ dan ($n = 2m$ yoki $2m + 1$) ortiq butun qiymatlarida ± 1 qiymatni qabul qilsa, uning Q maydonda keltirilmasligini isbot qiling.

110*. Agar a_1, a_2, \dots, a_n — o'zaro har xil butun sonlar bo'lsa, $f(x) = (x - a_1)^2(x - a_2)^2 \dots (x - a_n)^2 + 1$ ko'phadning Q maydon ustida keltirilmasligini isbot qiling.

111*. Agar butun koeffitsiyentli $ax^2 + bx + 1$ ko'phad Q maydon ustida keltirilmaydigan ko'phad bo'lsa, u holda $a[\varphi(x)]^2 + b\varphi(x) + 1$ ko'phad ham keltirilmasligini isbot qiling, bu yerda $\varphi(x) = (x - a_1)(x - a_2) \dots (x - a_n)$, $n \geq 7$ bo'lganda va a_1, a_2, \dots, a_n — o'zaro har xil butun sonlar.

§ 4. Rasional kasrlar

P maydonda *rasional kasr yoki kasr-rasional funksiya* deb $\frac{f(x)}{g(x)}$ ko'rinishdagi ifodaga aytiladi, bu yerda $f(x)$ va $g(x)$ ($g(x) \neq 0$) koeffitsiyentlari P maydondan olingan ko'phadlardan iborat. Agar $P[x]$ xalqada $f(x)\psi(x) = g(x)\psi(x)$ tenglik o'rinli bo'lsa, P maydon ustidagi $\frac{f(x)}{g(x)}$ va $\frac{\varphi(x)}{\psi(x)}$ rasional kasrlar teng deyiladi.

P maydon ustidagi barcha rasional kasrlar to'plamida *algebraik amallarni* (qo'shish va ko'paytirish) quyidagi tengliklar bilan berish mumkin

$$\frac{f(x)}{g(x)} + \frac{\varphi(x)}{\psi(x)} = \frac{f(x)\psi(x) + g(x)\varphi(x)}{g(x)\psi(x)},$$

$$\frac{f(x)}{g(x)} \cdot \frac{\varphi(x)}{\psi(x)} = \frac{f(x)\varphi(x)}{g(x)\psi(x)}.$$

Bu amallarga nisbatan P maydon ustidagi barcha rasional kasrlar to'plami maydon tashkil qiladi, bu maydon rasional kasrlar maydoni yoki P maydon ustidagi kasr-rasional funksiyalar maydoni deyiladi va $P(x)$ bilan belgilanadi.

Agar $f_1(x)$ va $g_1(x)$ ko'phadlar o'zaro tub bo'lsa, $\frac{f_1(x)}{g_1(x)}$ rasional kasr

qisqarmaydigan rasional kasr deyiladi. Har qanday rasional kasr uni surati $f(x)$ va maxraji $g(x)$ ning eng katta umumiy bo'luvchisiga qiqartirgandan so'ng qisqarmaydigan rasional kasrga teng bo'ladi.

Agar rasional kasrda suratining darajasi maxrajining darajasidan kichik bo'lsa, bunday rasional kasrga *to'g'ri rasional kasr* deyiladi.

Misol 1. $\frac{x^2 - x}{x^3 + 2x^2 - x} = \frac{x - 1}{x^2 + 2x - 1}$. ■

Ko'phaddan farqli har qanday rasional kasr (ya'ni, kasrning qisqarmaydigan shaklida maxrajning darajasi noldan katta), yagona ravishda biror ko'phad va to'g'ri rasional kasrning yig'indisi shaklida tasvirlanadi. $\frac{f(x)}{g(x)}$ kasrning ana shunday

tasvirini hosil qilish uchun $f(x)$ ko'phadni $g(x)$ ga qoldiqli bo'lish kerak. Agar shundan keyin $q(x)$ bo'linma va $r(x)$ qoldiq hosil bo'lsa,

$$\frac{f(x)}{g(x)} = q(x) + \frac{r(x)}{g(x)}$$

bo'ladi, bu yerda $\frac{r(x)}{g(x)}$ – to'g'ri kasrdan iborat.

Misol 2. $\frac{f(x)}{g(x)} = \frac{3x^4 + 2x^2 - 4x + 6}{x^2 - 2x + 3}$.

$3x^4 + 2x^2 - 4x + 6 = (x^2 - 2x + 3)(3x^2 + 6x + 5) - 12x - 9$, bu yerdan

$$\frac{f(x)}{g(x)} = 3x^2 + 6x + 5 + \frac{-12x - 9}{x^2 - 2x + 3}. \blacksquare$$

Agar $g(x)$ ko'phad P maydonda keltirilmaydigan qandaydir $p(x)$ ko'phadning darajasidan iborat bo'lsa, $\frac{f(x)}{g(x)}$ to'g'ri rasional kasr sodda kasr deyiladi, bu yerda

$f(x)$ ko'phadning darajasi $p(x)$ ning darajasidan kichik bo'ladi.

Rasional kasrlar to'g'risidagi asosiy teorema quyidagicha: $P(x)$ maydondan olingan har qanday to'g'ri rasional kasr yagona ravishda sodda rasional kasrlarning yig'indisi ko'rinishida tasvirlanishi mumkin.

$\frac{f(x)}{g(x)}$ rasional kasrni P maydon ustida yoyilmasini hosil qilish uchun dastavval

$g(x)$ ko'phad P maydonda keltirilmaydigan ko'phadlar ko'paytmasiga yoyiladi va agar yoyilma $g(x) = p_1^{s_1}(x) \dots p_t^{s_t}(x)$ ($p_1(x), \dots, p_t(x)$ – keltirilmaydigan ko'phadlar) shaklda bo'lsa, u holda:

$$\frac{f(x)}{g(x)} = \frac{U_1^{(1)}(x)}{p_1^{s_1}(x)} + \frac{U_2^{(1)}(x)}{p_1^{s_1-1}(x)} + \dots + \frac{U_{s_1}^{(1)}(x)}{p_1(x)} + \dots + \frac{U_1^{(t)}(x)}{p_t^{s_t}(x)} + \frac{U_2^{(t)}(x)}{p_t^{s_t-1}(x)} + \dots + \frac{U_{s_t}^{(t)}(x)}{p_t(x)},$$

bo'ladi, bu yerda $U_j^{(i)}(x)$ ($i = \overline{1, t}; j = \overline{1, s_i}$ tayinlangan i da) – aniqmas koeffisiyentli ko'phadning darajasi $p_i(x)$ ko'phadning darajasidan kichik. So'ngar yuqoridagi tenglikning o'ng tomonidagi kasrlar umumiy maxraj $g(x)$ ga keltiriladi va suratda hosil bo'lgan yig'indi $f(x)$ ko'phadga tenglashtiriladi. Hosil bo'lgan tenglikning o'ng va chap qismidagi x ning bir xil darajalari oldidagi koeffisiyentlar tenglashtirilib (yoki x o'zgaruvchiga sonli qiymatlar berib), chiziqli tenglamalar sistemasi hosil qilinadi. Hosil qilingan sistema yechilib $U_j^{(i)}(x)$ ko'phadlarning koeffisiyentlari topiladi.

Agar $P = C$ – kompleks sonlar maydonidan iborat bo'lsa, u holda sodda kasrlar $\frac{\alpha}{(x-\beta)^k}$ ko'rinishda bo'ladi, bu yerda α va β – kompleks sonlardan iborat va $k \geq 1$.

Agar $K = R$ – haqiqiy sonlar maydonidan iborat bo'lsa, u holda sodda kasrlar $\frac{\alpha}{(x-\beta)^m}$ (α va β – haqiqiy sonlar, $m \geq 1$) va $\frac{\alpha_1 x + \alpha_2}{(x^2 + \beta_1 x + \beta_2)^n}$, bu yerda $x^2 + \beta_1 x + \beta_2$ – haqiqiy koeffisiyentli ko'phaddan iborat bo'lib, u haqiqiy ildizlarga ega emas, α_1, α_2 – haqiqiy sonlar, $m \geq 1$.

Misol 3. R va C maydonlar ustida $\frac{f(x)}{g(x)} = \frac{2x^4 - 2x^3 - 6x^2 + 2x + 7}{x^5 + 2x^4 + 2x^3 + 4x^2 + x + 2}$ kasrni

sodda rasional kasrlar yoying.

Yechish. Dastavval R maydonni qaraymiz.

Bu holda $g(x) = (x+2)(x^2+1)^2$. Bu yerdan

$$\frac{f(x)}{g(x)} = \frac{a}{x+2} + \frac{a_1 x + a_2}{(x^2+1)^2} + \frac{c_1 x + c_2}{x^2+1}.$$

Tenglikning o'ng qismidagi kasrlarni umumiy maxraj $g(x)$ ga keltirib, quyidagi tenglikni hosil qilamiz:

$$f(x) = a(x^2+1)^2 + (a_1 x + a_2)(x+2) + (c_1 x + c_2)(x+2)(x^2+1), \text{ yoki}$$

$$2x^4 - 2x^3 + 6x^2 + 2x + 7 = (a + c_1)x^4 + (2c_1 + c_2)x^3 + (2a + a_1 + c_1 + 2c_2)x^2 + (2a_1 + a_2 + 2c_1 + c_2)x + (a + 2a_2 + 2c_2).$$

x ning bir xil darajalari oldidagi koeffisiyentlarni tenglashtirib, quyidagi tengamalar sistemasini hosil qilamiz:

$$\begin{cases} a + c_1 = 2 \\ 2c_1 + c_2 = -2 \\ 2a + a_1 + c_1 + 2c_2 = 6 \\ 2a_1 + a_2 + 2c_1 + c_2 = 2 \\ a + 2a_2 + 2c_2 = 7. \end{cases}$$

Bu sistemadan $a = 3$, $a_1 = 1$, $a_2 = 2$, $c_1 = -1$, $c_2 = 0$ larni topamiz. Shunday qilib,

$$\frac{f(x)}{g(x)} = \frac{3}{x+2} + \frac{x+2}{(x^2+1)^2} - \frac{x}{x^2+1}$$

berilgan kasrning \mathbf{R} maydon ustida sodda kasrlarga yoyilmasidan iborat.

Kompleks sonlar maydonida esa quyidagilarga ega bo'lamiz:

$$g(x) = (x+2)(x+i)^2(x-i)^2. \text{ Bu yerdan}$$

$$\frac{f(x)}{g(x)} = \frac{a}{x+2} + \frac{b}{(x+i)^2} + \frac{c}{x+i} + \frac{d}{(x-i)^2} + \frac{e}{x-i}.$$

Tenglikning o'ng tomonidagi kasrlarni umumiy maxraj $g(x)$ ga keltirib, quyidagi tenglikni hosil qilamiz:

$$2x^4 - 2x^3 + 6x^2 + 2x + 7 = a(x+i)^2(x-i)^2 + b(x+2)(x-i)^2 +$$

$$+ c(x+2)(x+i)(x-i)^2 + d(x+2)(x+i)^2 + e(x+2)(x+i)^2(x-i).$$

$$x = -2 \text{ da: } 75 = a \cdot 25, \text{ ya'ni } a = 3. \quad x = -i \text{ da: } 3 - 4i = b(2-i)(-4), \text{ bu yerdan}$$

$$b = -\frac{1}{2} + \frac{1}{4}i. \quad x = i \text{ da: } 3 + 4i = d(2+i)(-4), \text{ bu yerdan. } b = -\frac{1}{2} - \frac{1}{4}i. \text{ Endi ketma-ket}$$

$x = 0$ va $x = -1$ deb olib, yuqorida topilgan a, b, d koefitsiyentlarning qiymatlarini hisobga olib,

$$\begin{cases} 7 = 3 + \left(1 - \frac{1}{2}i\right) - 2ci + \left(1 + \frac{1}{2}i\right) + 2ei, \\ 15 = 12 + \left(-\frac{1}{2} - i\right) + c(-2 - 2i) + \left(-\frac{1}{2} + i\right) + e(-2 + 2i) \end{cases}$$

yoki

$$\begin{cases} -2ci + 2ei = 2 \\ c(-2 - 2i) + e(-2 + 2i) = 4, \end{cases}$$

$$\text{bu yerdan } c = \frac{-1+i}{2}, \quad e = \frac{-1-i}{2}.$$

Shunday qilib,

$$\frac{f(x)}{g(x)} = \frac{3}{x+2} - \frac{2-i}{4(x+i)^2} - \frac{1-i}{2(x+i)} - \frac{2+i}{4(x-i)^2} - \frac{1+i}{2(x-i)}$$

berilgan kasrning \mathbf{C} maydonda sodda kasrlarga yoyilmasini hosil qilamiz. ■

Rasional kasrlarning maxrajlari o'zaro tub chizikli ko'phadlar yoyilmasidan iborat bo'lgan holni qaraymiz.

Quyidagi rasional kasr berilgan bo'lsin:

$$\frac{f(x)}{(x-x_1)(x-x_2)\cdots(x-x_n)}, \quad x_i \neq x_j.$$

Uning sodda rasional kasrlarga yoyilmasi

$$\frac{f(x)}{(x-x_1)(x-x_2)\cdots(x-x_n)} = \frac{a_1}{x-x_1} + \frac{a_2}{x-x_2} + \cdots + \frac{a_n}{x-x_n}$$

ko'rinishda bo'ladi. Bu tenglikdagi koeffitsiyentlarni topish uchun uning ikkala tomonini maxrajiga ko'paytirib yuboramiz:

$$f(x) = a_1(x-x_2)\cdots(x-x_n) + a_2(x-x_1)(x-x_3)\cdots(x-x_n) + \cdots + a_n(x-x_1)\cdots(x-x_{n-1})$$

Endi ketma – ket $x = x_1, x = x_2, \dots, x = x_n$ qiymatlarni berib:

$$f(x_1) = a_1(x_1-x_2)(x_1-x_3)\cdots(x_1-x_n),$$

$$f(x_2) = a_2(x_2-x_1)(x_2-x_3)\cdots(x_2-x_n),$$

.....

$$f(x_n) = a_n(x_n-x_1)(x_n-x_2)\cdots(x_n-x_{n-1}).$$

tengliklarni hosil qilamiz . Tengliklarning o'ng tomonlaridagi ko'paytuvchilarning hammasi noldan farqli va ular $F(x) = (x-x_1)(x-x_2)\cdots(x-x_n)$ ko'phadning hosilalari orqali osongina topiladi. Haqiqatdan ham,

$$F'(x) = (x-x_2)\cdots(x-x_n) + (x-x_1)(x-x_3)\cdots(x-x_n) + \dots + (x-x_1)(x-x_2)\cdots(x-x_{n-1}).$$

Bu tenglikka ketma-ket $x = x_1, x = x_2, \dots, x = x_n$ qiymatlarni berib, quyidagilarni hosil qilamiz:

$$F'(x_1) = (x_1-x_2)(x_1-x_3)\cdots(x_1-x_n),$$

$$F'(x_2) = (x_2-x_1)(x_2-x_3)\cdots(x_2-x_n),$$

.....

$$F'(x_n) = (x_n-x_1)(x_n-x_2)\cdots(x_n-x_{n-1}).$$

Bu yerdan $a_1 = \frac{f(x_1)}{F'(x_1)}, a_2 = \frac{f(x_2)}{F'(x_2)}, \dots, a_n = \frac{f(x_n)}{F'(x_n)}$, va berilgan kasrni sodda

kasrlarga yoyilmasi uchun quyidagi formulani hosil qilamiz

$$\frac{f(x)}{F(x)} = \sum_{k=1}^n \frac{f(x_k)}{F'(x_k)(x-x_k)} \quad (\text{Lagranj formulasi}).$$

M i s o l 4. Quyidagi kasrni sodda kasrlarga yoying

$$\frac{x^3 + 5x + 7}{(x+2)(x+1)x(x-1)(x-2)}.$$

Yechish. Bu yerda

$$F(x) = (x+2)(x+1)x(x-1)(x-2),$$

$$F'(-2) = (-2+1)(-2)(-2-1)(-2-2) = 24,$$

$$F'(-1) = (-1+2)(-1)(-1-1)(-1-2) = -6,$$

$$F'(0) = (0+2)(0+1)(0-1)(0-2) = 4,$$

$$F'(1) = -6, \quad F'(2) = 24.$$

Demak,

$$\frac{x^3 + 5x + 7}{(x+2)(x+1)x(x-1)(x-2)} = -\frac{11}{24(x+2)} - \frac{1}{6(x+1)} + \frac{7}{4x} - \frac{13}{6(x-1)} + \frac{25}{24(x-2)}.$$

Misol 5. \mathbf{R} maydon ustida drob $\frac{1}{x^{2n} + 1}$ kasrni sodda kasrlarga yoying.

Yechish. Dastavval berilgan kasrning \mathbf{C} maydon ustida yoyilmasini topamiz. $F(x) = x^{2n} + 1$ ko'phadning ildizlari birlik aylanada yotadi va juft-jufti bilan o'zaro qo'shma kompleks sonlardan iborat. Ya'ni

$$x_k = \cos \frac{(2k-1)\pi}{2n} + i \sin \frac{(2k-1)\pi}{2n}, \quad k = \overline{1, n},$$

ildizlar $\bar{x}_k = x_{2n+1-k}$ ildizlar bilan o'zaro qo'shma. Ildizlar juft-jufti bilan har xil bo'lganligi uchun Lagranj formulasinin qo'llash mumkin. Endi $F'(x) = 2nx^{2n-1}$, bu yerdan

$$F'(x_k) = 2nx_k^{2n-1} = 2nx_k^{-1}x_k^{2n} = -2nx_k^{-1}.$$

Lagranj formulasiga asosan

$$\frac{1}{x^{2n} + 1} = -\frac{1}{2n} \sum_{k=1}^n \frac{x_k}{x - x_k} - \frac{1}{2n} \sum_{k=1}^n \frac{\bar{x}_k}{x - \bar{x}_k}.$$

Endi kompleks qo'shma qo'shiluvchilarni birlashtirib, quyidagini hosil qilamiz

$$\begin{aligned} \frac{1}{x^{2n} + 1} &= -\frac{1}{2n} \sum_{k=1}^n \left(\frac{x_k}{x - x_k} + \frac{\bar{x}_k}{x - \bar{x}_k} \right) = \\ &= -\frac{1}{2n} \sum_{k=1}^n \frac{(x_k + \bar{x}_k)x - 2}{x^2 - (x_k + \bar{x}_k)x + 1} = \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n \frac{1 - x \cos \frac{(2k-1)\pi}{2n}}{x^2 - 2x \cos \frac{(2k-1)\pi}{2n} + 1}. \blacksquare \end{aligned}$$

Misol 6. \mathbf{Z}_p - p modul bo'yicha chegirmalar maydoni ustida $\frac{1}{x^p - x}$ kasrni sodda kasrlarga yoying.

Yechish. \mathbf{Z}_p maydoning elementlari $0, 1, \dots, p-1$ lar $F(x) = x^p - x$ ko'phadning ildizlari bo'lganligi uchun $x^p - x = x(x-1)\cdots(x-p-1)$. U holda

$$F'(x) = px^{p-1} - 1 = -1. \text{ Demak, } \frac{1}{x^p - x} = -\sum_{k=0}^{p-1} \frac{1}{x - k}. \blacksquare$$

MASHQLAR

112*. Goner sxemasidan foydalanib, quyidagi kasrlarni sodda kasrlar yig'indisiga yoying:

a) $\frac{x^2 + x + 1}{(x + 2)}$; b) $\frac{x^3 - x + 1}{(x - 2)^5}$; c) $\frac{x^4 - 2x^2 + 3}{(x + 1)^5}$.

113*. C maydon ustida sodda kasrlar yig'indisiga yoying:

a) $\frac{x^2}{(x - 1)(x + 2)(x + 3)}$; b) $\frac{1}{(x - 1)(x - 2)(x - 3)(x - 4)}$;

c) $\frac{3 + x}{(x - 1)(x^2 + 1)}$; d) $\frac{x^2}{x^4 - 1}$; e) $\frac{1}{x^3 - 1}$; f) $\frac{1}{x^4 + 4}$;

g) $\frac{1}{x^n - 1}$; h) $\frac{1}{x^n + 1}$; i) $\frac{n!}{x(x - 1)(x - 2) \cdots (x - n)}$;

j) $\frac{(2n)!}{x(x^2 - 1)(x^2 - 4) \cdots (x^2 - n^2)}$.

114*. C maydon ustida sodda kasrlar yig'indisiga yoying:

a) $\frac{x}{(x^2 - 1)^2}$; b) $\frac{1}{(x^2 - 1)^2}$; c) $\frac{5x^2 + 6x - 23}{(x - 1)^3(x + 1)^2(x - 2)}$;

d) $\frac{1}{(x^n - 1)^2}$; e) $\frac{1}{x^m(1 - x)^n}$; f) $\frac{1}{(x^2 - a^2)^n}$, $a \neq 0$; g) $\frac{1}{(x^2 + a^2)^n}$.

115*. R . maydon ustida sodda kasrlar yig'indisiga yoying:

a) $\frac{1}{x^3 - 1}$; b) $\frac{x^2}{x^4 - 16}$; c) $\frac{1}{x^4 + 4}$; d) $\frac{x^2}{x^6 + 27}$;

e) $\frac{x^m}{x^{2n+1} - 1}$, $m < 2n + 1$; f) $\frac{x^m}{x^{2n+1} + 1}$, $m < 2n + 1$; g) $\frac{1}{x^{2n} - 1}$;

h) $\frac{x^{2m}}{x^{2n} + 1}$, $m < n$; i) $\frac{1}{x(x^2 + 1)(x^2 + 4) \cdots (x^2 + n^2)}$.

116. R . maydon ustida sodda kasrlar yig'indisiga yoying:

a) $\frac{x}{(x + 1)(x^2 + 1)^2}$; b) $\frac{2x - 1}{x(x + 1)^2(x^2 + x + 1)^2}$;

c) $\frac{1}{(x^4 - 1)^2}$; d) $\frac{1}{(x^{2n} - 1)^2}$.

117. $\varphi(x) = (x - x_1)(x - x_2) \cdots (x - x_n)$. bo'lsin. $\varphi(x)$ ni quyidagi summalar or-

qali ifodasini toping: a) $\sum \frac{1}{x - x_i}$; b) $\sum \frac{x_i}{x - x_i}$; c) $\sum \frac{1}{(x - x_i)^2}$.

118*. x_1, x_2, x_3 -lar $\varphi(x)$ ko'phadning ildizlari ekanligini bilgan holda quyidagi yig'indilarni hisoblang: :

a) $\frac{1}{2 - x_1} + \frac{1}{2 - x_2} + \frac{1}{2 - x_3}$, $\varphi(x) = x^3 - 3x - 1$;

b) $\frac{1}{x_1^2 - 3x_1 + 2} + \frac{1}{x_2^2 - 3x_2 + 2} + \frac{1}{x_3^2 - 3x_3 + 2}$, $\varphi(x) = x^3 + x^2 - 4x + 1$;

$$s) \frac{1}{x_1^2 - 2x_1 + 1} + \frac{1}{x_2^2 - 2x_2 + 1} + \frac{1}{x_3^2 - 2x_3 + 1}, \quad \varphi(x) = x^3 + x^2 - 1.$$

§ 5. Bir necha o'zgaruvchili ko'phadlar

P maydon ustida x_1, x_2, \dots, x_n o'zgaruvchilardan bog'liq bo'lgan $f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ ko'phad deb

$$a x_1^{k_1} x_2^{k_2} \dots x_n^{k_n}, \quad (*)$$

ko'rinishdagi hadlarning chekli sondagi yig'indisiga aytiladi, bu yerda $k_i \geq 0$ ($i = \overline{1, n}$), $a - P$ maydonning elementidan iborat bo'lib, (*) hadning koeffitsiyenti deb yuritiladi. $f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ ko'phadda o'xshash hadlar keltirilgan hisoblanadi va koeffitsiyenti nolga teng hadlar yozilmaydi.

Ikkita $f(x_1, \dots, x_n)$ va $g(x_1, \dots, x_n)$ ko'phadlar teng deyiladi, agar ularning bir xil hadlari oldidagi koeffitsiyentlar teng bo'lsa.

$k_1 + k_2 + \dots + k_n$ yig'indi $a x_1^{k_1} x_2^{k_2} \dots x_n^{k_n}$ hadning darajasi hisoblanadi.

$f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ ko'phadning barcha o'zgaruvchilari bo'yicha darajasi deb uning hadlarining eng bqori darajasiga aytiladi. Nolinchi darajali ko'phadlar – bu eto P sonlar maydoning noldan farqli elementlaridan iborat. Barcha koeffitsiyentlari nolbga teng bo'lgan ko'phad nol ko'phad deb yuritiladi. Nol ko'phadning darajasi aniqlanmagan hisoblanadi. Agar $f(x_1, \dots, x_n)$ ko'phadning hadlari barcha o'zgaruvchilar bo'yicha bir xil m , darajali bo'lsa, bunday ko'phad bir jinsli ko'phad yoki $m - darajali n$ o'zgaruvchili forma deb yuritiladi.

$f(x_1, \dots, x_n)$ ko'phadning bita o'zgaruvchi x_i ($i = \overline{1, n}$) ga nisbatan darajasi deb, bu ko'phadning hadlariga kirgan x_i ning eng yuqori darajasiga aytiladi (bu daraja nolga teng bo'lishi ham mumkin).

$f(x_1, \dots, x_n)$ va $g(x_1, \dots, x_n)$ ko'phadlarning yig'indisi deb, koeffitsiyentlari f va g ; ko'phadlarning mos darajali hadlari koeffitsiyentlarining yig'indisidan iborat bo'lgan ko'phadga aytiladi..

$f(x_1, \dots, x_n)$ va $g(x_1, \dots, x_n)$ ko'phadlarning ko'paytmasi deb, f ni g ga hadma-had kshpaytirib, so'ngra o'xshash hadlari ixchamlangan ko'phadga aytiladi. Yuqoridagi kiritilgan ko'phadlarni qo'shish va ko'paytirish amallariga nisbatan P maydon ustidagi x_1, x_2, \dots, x_n o'zgaruvchilardan bog'liq barcha ko'phadlar to'plami kommutativ xalqa tashkil etadi va bu xalqa $P[x_1, x_2, \dots, x_n]$ orqali belgilanadi.

$$\alpha = a x_1^{k_1} x_2^{k_2} \dots x_n^{k_n} \quad \text{va} \quad \beta = b x_1^{l_1} x_2^{l_2} \dots x_n^{l_n} - \text{lar}$$

$f(x_1, \dots, x_n) \in P[x_1, x_2, \dots, x_n]$, $a \neq 0$, $b \neq 0$. ko'phadning ikkita har xil hadlari bo'lsin. α had β haddan yuqori (β had esa α haddan quyi) deyiladi, agar shunday i , $1 \leq i \leq n$, mavjud bo'lib, $k_1 = l_1, k_2 = l_2, \dots, k_{i-1} = l_{i-1}$, va $k_i > l_i$. bo'lsa.

Agar $f(x_1, \dots, x_n)$ ko'phadning hamma hadlari shunday tuzilgan bo'lsaki, har bir keyingi had o'zidan oldingi haddan quyi bo'lsa, u holda bu ko'phadning hadlari

leksikografik yoki lug'at bo'yicha yozilgan deyiladi (yoki $f(x_1, \dots, x_n)$ ko'phad leksikografik (lug'at) ko'phad deyiladi).

Ko'phadning leksikografik yozuvida birinchi o'rinda turgan hadi ko'phadning yuqori hadi deyiladi. Ko'phadlar ko'paytmasining yuqori hadi ular yuqori hadlarining ko'paytmasiga teng.

1 - M i s o l. a) $3x_1^6 x_2^2 x_3^5$ hadning darajasi 13 ga teng;

b) $f = 3x_1 x_2^5 x_3^3 + x_2^3 x_3^8 - 4x_1^6 x_2^7 x_3^8$ ko'phadning darajasi 21 ga teng;

s) $f = 2x_1^3 x_2^2 x_3^4 - 7x_1 x_2^8 + 11x_2^3 x_3^6$ - bir jinsli to'qqizinchi darajali ko'phaddan iborat. ■

$f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ ko'phad x_1, x_2, \dots, x_n o'zgaruvchilarning o'rinlarini almashtirganda ham o'zgarmasa unga *simmetrik ko'phad* deyiladi. Aniqroq qilib aytadigan bo'lsak, $\alpha \in S_n$; dan olingan o'rniga qo'yish bo'lsin, $f = f(x_1, \dots, x_n)$ ko'phad uchun $f(x_{\alpha(1)}, \dots, x_{\alpha(n)}) = f(x_1, \dots, x_n)$ deb olamiz. f ko'phad simmetrik ko'phad deyiladi, agar barcha $\alpha \in S_n$ lar uchun $f = f$ tenglik o'rinli bo'lsa.

2-M i s o l. $R[x_1, x_2, x_3, x_4]$ xalqaning quyidagi ko'phadlari simmetrik ko'phadlar bo'ladi:

a) $f = x_1 + x_2 + x_3 + x_4$; b) $g = x_1^3 + x_2^3 + x_3^3 + x_4^3$;

c) $h = x_1^2 x_2^2 + x_1^2 x_3^2 + x_1^2 x_4^2 + x_2^2 x_3^2 + x_2^2 x_4^2 + x_3^2 x_4^2$. ■

Quyidagi n o'zgaruvchili simmetrichek ko'phadlar

$$\sigma_1 = x_1 + x_2 + \dots + x_n;$$

$$\sigma_2 = x_1 x_2 + x_1 x_3 + \dots + x_1 x_n + x_2 x_3 + \dots + x_{n-1} x_n;$$

$$\sigma_3 = x_1 x_2 x_3 + x_1 x_2 x_4 + \dots + x_1 x_2 x_n + \dots + x_{n-2} x_{n-1} x_n;$$

.....

$$\sigma_{n-1} = x_1 x_2 \dots x_{n-1} + x_1 x_2 \dots x_{n-2} x_n + \dots + x_2 x_3 \dots x_n;$$

$$\sigma_n = x_1 x_2 \dots x_n$$

elementar (yoki asosiy) *simmetrichek ko'phadlar* deyiladi.

Agar $g(x) = a_0 x^n + a_1 x^{n-1} + \dots + a_{n-1} x + a_n$ - ko'phad ko'effitsiyentlari P maydondan olingan bir o'zgaruvchili ko'phad bo'lsa, u holda n o'zgaruvchili elementar simmetrik ko'phadlarning qiymatlari o'zgaruvchilar $g(x)$, ko'phadning ildizlariga

teng bo'lgan qiymatlarni qabul qilganda mos ravishda $-\frac{a_1}{a_0}, \frac{a_2}{a_0}, \dots, (-1)^n \frac{a_n}{a_0}$ larga

teng bo'ladi.

x_1, x_2, \dots, x_n o'zgaruvchili simmetrik ko'phadning barcha hadlari ulardan bittasining o'zgaruvchilarini o'rnini almashtirish yordamida hosil qilingan bo'lsa, unga *monoge* ko'phad deyiladi. Agar $a x_1^{k_1} x_2^{k_2} \dots x_n^{k_n}$ - monogen ko'phadning yuqori hadi bo'lsa, u holda bu ko'phad $S(a x_1^{k_1} \dots x_n^{k_n})$ bilan belgilanadi.

Simmetrik ko'phadlar to'g'risida asosiy teorema

P maydon ustidagi har qanday simmetrik ko'phadni yagona ravishda koeffitsiyentlari P maydon elementlari bo'lgan elementar simmetrik ko'phadlar $\sigma_1, \sigma_2, \dots, \sigma_n$ ning ko'phadi ko'rinishida tasvirlash mumkin.

Berilgan simmetrik ko'phadning elementar ko'phadlar orqali ifodasini topish uchun dastlab bu ko'phadning barcha o'zgaruvchilari bo'yicha bir xil darajaga ega bo'lgan hadlarini yig'ib bir jinsli qismlarga ajaratish kerak, so'ngra esa hosil bo'lgan har bir bir jinsli qimni alohida elementar simmetrik ko'phadlar orqali ifodalash kerak.. Bir jinsli simmetrik $f(x_1, \dots, x_n)$ ko'phadni elementarniye simmetrik ko'phadlar orqali ifodalash uchun uning yuqori hadi $a x_1^{k_1} \dots x_n^{k_n}$, ni olib, bu hadning ko'rsatkichlari k_1, k_2, \dots, k_n larni yozib chiqish kerak, so'ngra quyidagi xossalarga ega bo'lgan l_1, l_2, \dots, l_n sonlarning mumkin bo'lgan majmualarini yozib chiqish kerak:

1) Har bir majmuada $l_1 + l_2 + \dots + l_n$ yig'indi bir xil bo'lib, u $k_1 + k_2 + \dots + k_n$; ga teng bo'lishi kerak.

2) har bir majmuaning sonlari quyidagi tartibda joylashadi $l_1 \geq l_2 \geq \dots \geq l_n$

3) $x_1^{l_1} x_2^{l_2} \dots x_n^{l_n}$ had $x_1^{k_1} x_2^{k_2} \dots x_n^{k_n}$ haddan yuqori emas.

Shundan so'ng har bir l_1, l_2, \dots, l_n majmua uchun $\sigma_1^{l_1-l_2} \sigma_2^{l_2-l_3} \dots \sigma_{n-1}^{l_{n-1}-l_n} \sigma_n^{l_n}$ ko'paytmalarni tuzib chiqiladi va $f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ ko'phad aniqmas koeffitsiyentlar orqali tuzilgan ko'paytmalarning yig'indisiga tenglashtiriladi ($\sigma_1^{k_1-k_2} \dots \sigma_{n-1}^{k_{n-1}-k_n} \sigma_n^{k_n}$ hadning koeffitsiyenti a_0 ga teng qilib olinadi). Hosil bo'lgan tenglikning ikkala tomonidagi x_1, x_2, \dots, x_n o'zgaruvchilarga har xil usullar bilan qiymatlar berilib aniqmas koeffitsiyentlar topiladi, natijada $f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ ko'phadning elementar simmetrik ko'phadlar orqali ifodasi topiladi.

3 - M i s o l.

$$f(x_1, x_2, x_3) = x_1^4 x_2 + x_1^4 x_3 + x_1 x_2^4 + x_1 x_3^4 + x_2^4 x_3 + x_2 x_3^4$$

ko'phadni asosiy simmetrik ko'phadlar orqali ifodasini toping.

Yechish. Bu yerda $f(x_1, x_2, x_3)$ – bir jinsli simmetrik ko'phaddan iborat.

1) f ko'phadning yuqori hadi $x_1^4 x_2$; ga teng.

2) ko'rsatkichlarning mumkin bo'lgan barcha majmualari uchun va ularga mos keladigan $\sigma_1^{l_1-l_2} \sigma_2^{l_2-l_3} \dots \sigma_{n-1}^{l_{n-1}-l_n} \sigma_n^{l_n}$ ko'paytmalar uchun quyidagi jadvalni tuzamiz:

Ko'rsatkichlar majmuasi	$\sigma_1^{l_1-l_2} \dots \sigma_n^{l_n}$
4 1 0	$\sigma_1^3 \sigma_2$
3 2 0	$A \sigma_1 \sigma_2^2$
3 1 1	$B \sigma_1^2 \sigma_3$
2 2 1	$C \sigma_2 \sigma_3$

3) $f = \sigma_1^3 \sigma_2 + A \sigma_1 \sigma_2^2 + B \sigma_1^2 \sigma_3 + C \sigma_2 \sigma_3$, bu yerda A, V, S —noma'lum koeffitsiyentlar

4) x_1, x_2, \dots, x_n o'zgaruvchilarga har xil qiymatlar berib, hosil bo'lgan qiymalrni quyidagi jadvalga kiritamiz:

x_1	x_2	x_3	f	σ_1	σ_2	σ_3
1	1	1	6	3	3	1
1	1	0	2	2	1	0
1	1	-1	2	1	-1	-1

5) 4 va 3 bandlardan quyidagi sistemani hosil qilamiz:

$$\begin{cases} 6 = 81 + 27A + 9B + 3C \\ 2 = 8 + 2A \\ 2 = -1 + A - B + C \end{cases};$$

6) Bu sistemani yechib, $A = -3$, $B = -1$, $C = 5$; larni hosil qilamiz.

7) 3 banddagi ko'phadga koeffitsiyentlarning topilgan qiymatlarini qo'yib:

$$f = \sigma_1^3 \sigma_2 - 3\sigma_1 \sigma_2^2 - \sigma_1^2 \sigma_3 + 5\sigma_2 \sigma_3.$$

ni hosil qilamiz. ■

M i s o l 4.

$$f(x_1, x_2, \dots, x_n) = S(x_1^3) + 2x_1^2 + 2x_2^2 + \dots + 2x_n^2$$

ko'phadni asosiy simmetrik ko'phadlar orqali ifodasini toping.

Yechish. $f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ ko'phadni bir jinsli qiymatlarga ajratamizx:

$$f_1(x_1, \dots, x_n) = S(x_1^3) \text{ va } f_2(x_1, \dots, x_n) = S(2x_1^2).$$

$f_1 = x_1^3 + x_2^3 + \dots + x_n^3$ ni elementar simmetrik ko'phadlar orqali ifodasini topamiz:

1) f_1 ko'phadning yuqori hadi x_1^3 ;

2) ko'rsatkichlarning mumkin bo'lgan barcha majmualari uchun va ularga mos keladigan ko'paytmalar uchun quyidagi jadvalni tuzamiz:

Ko'rsatkichlar majmuasi	$\sigma_1^{l_1-l_2} \dots \sigma_n^{l_n}$
3 0 0	σ_1^3
2 1 0	$A \sigma_1 \sigma_2$
1 1 1	$B \sigma_3$

3) $f_1 = \sigma_1^3 + A \sigma_1 \sigma_2 + B \sigma_3$, bu yerda A va V – noma'lum koeffitsiyentlar;

4) x_1, x_2, \dots, x_n o'zgaruvchilarga har xil qiymatlar berib quyidagi jadvalni tuzamiz:

x_1	x_2	x_3	...	x_n	f_1	σ_1	σ_2	σ_3
1	1	1	...	1	n	n	C_n^2	C_n^3
1	1	0	...	0	2	2	1	0

5) 4 va 3 bandlardan quyidagi sistemani hosil qilamiz:

$$\begin{cases} n = n^3 + nC_n^2 A + C_n^3 B; \\ 2 = 8 + 2A + 0 \cdot B \end{cases};$$

6) 5 banddagi sistemani yechib: $A = -3$, $B = 3$; larni topamiz.

7) $f_1 = \sigma_1^3 - 3\sigma_1\sigma_2 + 3\sigma_3$.

Xuddi shunga o'xshash $f_2(x_1, \dots, x_n) = 2\sigma_1^2 - 4\sigma_2$ ni topamiz.

Shunday qilib, $f(x_1, \dots, x_n) = \sigma_1^3 - 3\sigma_1\sigma_2 + 3\sigma_3 + 2\sigma_1^2 - 4\sigma_2$. ■

Simmetrik ko'phadlar to'g'risidagi asosiy teoremdan foydalanib, $g(x)$ ko'phadning ildizlarini hisoblamasdan turib, ulardan tuzilgan ixtiyoriy simmetrik ko'phadning qiymatini hisoblash mumkin.

M i s o l 5. $g(x) = 7x^4 - 14x^3 - 7x + 2$. ko'phadning

ildizlari $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_4$ larning kublari yig'inidisini simmetrik ko'phadlar orqali ifodalab, uning qiymatini toping.

Yechish. Quyidagi simmetrik ko'phad

$f(x_1, x_2, x_3, x_4) = x_1^3 + x_2^3 + x_3^3 + x_4^3$ ni elementar simmetrik ko'phadlar orqali ifodasini topamiz:

$$f(x_1, x_2, x_3, x_4) = \sigma_1^3 - 3\sigma_1\sigma_2 + 3\sigma_3.$$

O'zgaruvchilarning quyidagi qiymatlari $x_1 = \alpha_1$, $x_2 = \alpha_2$, $x_3 = \alpha_3$, $x_4 = \alpha_4$ -ni elementar simmetrik ko'phadlarga qo'yib $\sigma_1 = 2$, $\sigma_2 = 0$, $\sigma_3 = 1$. ni hosil qilamiz. Bu yerdan $f(\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_4) = \alpha_1^3 + \alpha_2^3 + \alpha_3^3 + \alpha_4^3 = 8 - 0 + 3 = 11$. ■

$S_k = x_1^k + x_2^k + \dots + x_n^k$, $k = 1, 2, \dots$ simmetrik ko'phadlar darajali yig'indilar deyiladi. Elementar simmetrik ko'phadlar *Nyuton formulalari* bilan quyidagicha bo'langan :

$$S_k - S_{k-1}\sigma_1 + S_{k-2}\sigma_2 - \dots + (-1)^{k-1} S_1\sigma_{k-1} + (-1)^k k\sigma_k = 0, \quad k \leq n,$$

$$S_k - S_{k-1}\sigma_1 + S_{k-2}\sigma_2 - \dots + (-1)^n S_{k-n}\sigma_n = 0, \quad k > n.$$

Bu formulalardan S_1, S_2, \dots ifodalarni ketmag'ket ravishda $\sigma_1, \sigma_2, \dots, \sigma_n$ lar orqali topish mumkin va aksincha.

6 - M i s o l . $n \geq 3$ bo'lsin. U holda $S_1 = \sigma_1$; $S_2 - S_1\sigma_1 + 2\sigma_2 = 0$,

bu yerdan $S_2 = \sigma_1^2 - 2\sigma_2$; $S_3 - S_2\sigma_1 + S_1\sigma_2 - 3\sigma_3 = 0$, bu yerdan esa

$$S_3 = \sigma_1^3 - 3\sigma_1\sigma_2 + 3\sigma_3. \quad \blacksquare$$

M A S H Q L A R

119. Quyidagi simmetrik ko'phadlarni elementar simmetrik ko'phadlar orqali ifodalang:

a) $x_1^3 + x_2^3 + x_3^3 + 3x_1x_2x_3$;

b) $x_1^2x_2 + x_1x_2^2 + x_1^2x_3 + x_1x_3^2 + x_2^2x_3 + x_2x_3^2$;

c) $x_1^4 + x_2^4 + x_3^4 - 2x_1^2x_2^2 - 2x_2^2x_3^2 - 2x_3^2x_1^2$;

d) $x_1^5x_2^2 + x_1^2x_2^5 + x_1^5x_3^2 + x_1^2x_3^5 + x_2^5x_3^2 + x_2^2x_3^5$;

e) $(x_1 + x_2)(x_1 + x_3)(x_2 + x_3)$;

- f) $(x_1^2 + x_2^2)(x_1^2 + x_3^2)(x_2^2 + x_3^2)$;
 g) $(2x_1 - x_2 - x_3)(2x_2 - x_1 - x_3)(2x_3 - x_1 - x_2)$;
 h) $(x_1 - x_2)^2(x_1 - x_3)^2(x_2 - x_3)^2$.

120. Quyidagi ko'phadlarni elementar simmetrik ko'phadlar orqali ifodalang:

- a) $(x_1 + x_2)(x_1 + x_3)(x_1 + x_4)(x_2 + x_3)(x_2 + x_4)(x_3 + x_4)$;
 b) $(x_1x_2 + x_3x_4)(x_1x_3 + x_2x_4)(x_1x_4 + x_2x_3)$;
 c) $(x_1 + x_2 - x_3 - x_4)(x_1 - x_2 + x_3 - x_4)(x_1 - x_2 - x_3 + x_4)$.

121. p o'zgaruvchili monogen ko'phadlarni elementar simmetrik ko'phadlar orqali ifodalang:

- a) $S(x_1^2)$; b) $S(x_1^2x_2x_3)$; c) $S(x_1^2x_2^2)$; d) $S(x_1^3x_2)$;
 e) $S(x_1^4)$; f) $S(x_1^2x_2^2x_3)$; g) $S(x_1^3x_2x_3)$; h) $S(x_1^3x_2^2)$;
 i) $S(x_1^4x_2)$; j) $S(x_1^4)$; k) $S(x_1^2x_2^2x_3x_4)$; l) $S(x_1^2x_2^2x_3^2)$;
 m) $S(x_1^3x_2x_3x_4)$; n) $S(x_1^3x_2^2x_3)$; o) $S(x_1^3x_2^3)$; p) $S(x_1^4x_2x_3)$;
 q) $S(x_1^4x_2^2)$; r) $S(x_1^5x_2)$; s) $S(x_1^6)$.

122. $S(x_1^2x_2^2 \cdots x_k^2)$. monogen ko'phadni elementar simmetrik ko'phadlar orqali ifodalang.

123. Quyidagi kasrlarni elementar simmetrik ko'phadlar orqali ifodalang:

- a) $\frac{x_1}{x_2} + \frac{x_2}{x_3} + \frac{x_3}{x_1} + \frac{x_2}{x_1} + \frac{x_3}{x_2} + \frac{x_1}{x_3}$; b) $\frac{(x_1 - x_2)^2}{x_1 + x_2} + \frac{(x_2 - x_3)^2}{x_2 + x_3} + \frac{(x_3 - x_1)^2}{x_3 + x_1}$;
 c) $\left(\frac{x_2}{x_1} + \frac{x_3}{x_2} + \frac{x_1}{x_3}\right) \left(\frac{x_1}{x_2} + \frac{x_2}{x_3} + \frac{x_3}{x_1}\right)$.

124. Quyidagi yig'indilarni elementar simmetrik ko'phadlar orqali ifodalang: a) $\sum \frac{1}{x_i}$; b) $\sum \frac{1}{x_i^2}$; c) $\sum_{i \neq j} \frac{x_i}{x_j}$.

125. Quyidagi tenglama ildizlari kvadratlari yig'indisini hisoblang:

$$x^3 + 2x - 3 = 0.$$

126. $x_1^3x_2 + x_1x_2^3 + x_2^3x_3 + x_2x_3^3 + x_3^3x_1 + x_3x_1^3$ ifodaning qiymatini hisoblang, bu yerda o'zgaruvchilar $x^3 - x^2 - 4x + 1 = 0$. tenglamaning ildizlaridan iborat.

127. $S(x_1^3x_2x_3)$ monogen ko'phadning o'zgaruvchilari $f(x) = x^4 + x^2 - 2x^2 - 3x + 1 = 0$. ko'phadning ildizlariga teng bo'lganda, uning qiymatini hisoblang.

128. Simmetrik $S(x_1, x_2, \dots, x_n)$ ko'phadning $g(x)$ ko'phad ildizlari orqali qiymatini hisoblang:

- a) $f = S(x_1^4x_2)$, $g(x) = 3x^3 - 5x^2 + 1$;
 b) $f = S(x_1^3x_2^3)$, $g(x) = 3x^4 - 2x^2 + x - 1$;
 c) $f = (x_1^2 + x_1x_2 + x_2^2)(x_2^2 + x_2x_3 + x_3^2)(x_3^2 + x_3x_1 + x_1^2)$, $g(x) = 5x^3 - 6x^2 + 7x - 8$.

129. Quyidagi simmetrik fnuksiyalarni $a_0x^3 + a_1x^2 + a_2x + a_3 = 0$ tenglamaning koeffitsiyentlari orqali ifodalang;

- a) $a_0^4(x_1 - x_2)^2(x_1 - x_2)^2(x_2 - x_3)^2$;
 b) $a_0^4(x_1^2 - x_2x_3)(x_2^2 - x_1x_3)(x_3^2 - x_1x_2)$;
 c) $\frac{(x_1 - x_2)^2}{x_1x_2} + \frac{(x_1 - x_3)^2}{x_1x_3} + \frac{(x_2 - x_3)^2}{x_2x_3}$;
 d) $a_0^4(x_1^2 + x_1x_2 + x_2^2)(x_2^2 + x_2x_3 + x_3^2)(x_3^2 + x_3x_1 + x_1^2)$.

130. Nyuton formulalaridan foydalanib S_4, S_5, S_6 larni elementar simmetrik ko'phadlar orqali ifodalang.

131. $\sigma_2, \sigma_3, \sigma_4, \sigma_5, \sigma_6$ larni Nyuton formulalaridan foydalanib S_1, S_2, \dots , darajali ifodalari orqali ifodalang.

132. Quyidagi ko'phadlar ildizlarining $k - x$ darajalari yig'indisini hisoblang;

- a) $x^6 - 4x^5 + 3x^3 - 4x^2 + x + 1$, $k = 5$; b) $x^4 - x^3 - 1$, $k = 8$;
 c) $x^3 - 3x + 1$, $k = 10$; d) $x^5 - x^4 - x - 1$, $k = 5$;
 e) $x^5 - x^4 - x^3 - 1$, $k = 6$.

133. S_1, S_2, \dots, S_n larni

$$x^n + \frac{x^{n-1}}{1!} + \frac{x^{n-2}}{2!} + \dots + \frac{1}{n!} = 0.$$

tenglamaning ildizlaridan foydalanib toping.

134. Agar x_1, x_2, x_3 -lar $3x^3 - 4x^2 + 6x + 10$. ko'phadning ildizlari bulsa, ildizlari x_1^2, x_2^2, x_3^2 , lardan iborat bulgan kuptadni tuzing.

135. Agar uchinchi darajali ko'phadning ildizlari $x_1^3 + x_1$, $x_2^3 + x_2$, $x_3^3 + x_3$, ifodalardan iborat bo'lsa, bu ko'phadni tuzing, bu yerda x_1, x_2, x_3 -lar $2x^3 + 6x^2 + 6x - 3$. ko'phadning ildizlaridan iborat.

136. $S_1 = S_2 = \dots = S_{n-1} = 0$. shartni qanoatlantiradigan n -darajali tenglamani toping.

137. $S_2 = S_3 = \dots = S_n = 0$. shartni qanoatlantiradigan n -darajali tenglamani toping.

$$\mathbf{138^*} \cdot S_k = \begin{vmatrix} \sigma_1 & 1 & 0 & \dots & 0 \\ 2\sigma_2 & \sigma_1 & 1 & \dots & 0 \\ 3\sigma_3 & \sigma_2 & \sigma_1 & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ k\sigma_k & \sigma_{k-1} & \sigma_{k-2} & \dots & \sigma_1 \end{vmatrix} \text{ ekanligini isbotlang.}$$

$$139. \sigma_k = \frac{1}{k!} \begin{vmatrix} S_1 & 1 & 0 & \cdots & 0 \\ S_2 & S_1 & 2 & \cdots & 0 \\ S_3 & S_2 & S_1 & \cdots & 0 \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ S_k & S_{k-1} & S_{k-2} & \cdots & S_1 \end{vmatrix} \text{ tenglikni isbotlang}$$

$$140. \begin{vmatrix} x^n & x^{n-1} & x^{n-2} & \cdots & 1 \\ S_1 & 1 & 0 & \cdots & 0 \\ S_2 & S_1 & 2 & \cdots & 0 \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ S_n & S_{n-1} & S_{n-2} & \cdots & n \end{vmatrix} \text{ determinantni hisoblang.}$$

JAVOBLAR va KO'RSATMALAR

§ 1

1. a) $q(x) = x^2 - 2x + 4$, $r(x) = 3x + 11$;

b) $q(x) = 5x^2 - 15x + 34$, $r(x) = -72x - 62$;

s) $q(x) = 0$, $r(x) = 2x^2 - 3x + 1$;

d) $q(x) = 2x^2 + 3x + 11$, $r(x) = 25x - 5$.

2. a) $a = 0$, $q = -1$; b) $a = -3$, $q = 8$; c) $p = a^3 - 2a$, $q = a^2 - 1$;

d) $a = \pm 3$, $q = 1$; $a = 0$, $q = -8$.

3. a) $r(x) = 0$, $q(x) = x^2 + 2$ $\mathbf{Z}_3[x]$; $r(x) = 3x - 3$, $q(x) = x^2 + 2$ $\mathbf{Z}_5[x]$ da va $\mathbf{Q}[x]$ da;

b) $r(x) = 2x + 1$, $q(x) = 2x + 2$ v $\mathbf{Z}_3[x]$; $r(x) = 2x$, $q(x) = 2x^2$ v $\mathbf{Z}_5[x]$; $r(x) = 2x + 1$, $q(x) = 2x^2 + 5$ v $\mathbf{Q}[x]$.

5. EKUB: a) $x + 1$; b) $x^2 + 1$; c) $x^3 + 1$; d) 1; e) 1. EKUK: a) $\frac{f(x)g(x)}{x+1}$; b)

$\frac{f(x)g(x)}{3(x^2+1)}$; s) $\frac{f(x)g(x)}{3(x^3+1)}$; d) $f(x)g(x)$; e) $f(x)g(x)$.

6. a) $x^2 - 2 = (-x - 1)f(x) + (x + 2)g(x)$;

b) $x^3 + 1 = -f(x) + (x + 1)g(x)$;

c) $x - 1 = -\frac{x-1}{3}f(x) + \frac{2x^2 - 2x - 3}{3}g(x)$;

d) $1 = xf(x) + (-3x^3 - x + 1)g(x)$;

e) $1 = (-x - 1)f(x) + (x^3 + x^2 - 3x - 2)g(x)$;

f) $1 = \frac{-x^2 + 3}{2}f(x) + \frac{x^4 - 2x^2 - 2}{2}g(x)$.

9. a) $\varphi(x) = 4 - 3x$, $\psi(x) = 1 + 2x + 3x^2$;

b) $\varphi(x) = \frac{1}{16}(x^2 - 6x + 9)$, $\psi(x) = -\frac{1}{16}(x^3 - 3x^2 - 4)$;

c) $\varphi(x) = \frac{1}{17}(6x - 11)$, $\psi(x) = -\frac{1}{17}(6x^2 - 5x + 25)$;

d) $\varphi(x) = \frac{-16x^2 + 37x + 26}{3}$, $\psi(x) = \frac{16x^3 - 53x^2 - 37x - 23}{3}$.

10. a) $x^3 - 3x + 3$; b) $4x^4 - 27x^3 + 66x^2 - 65x + 24$; c) $x^4 - 3x^2 + 1$.

11. a) $\frac{-3 + 7\sqrt{2} - \sqrt[3]{4}}{23}$; b) $1 + 3\sqrt[4]{2} + 2\sqrt{2} - \sqrt[4]{8}$;

c) $\frac{1}{5}(1 + \sqrt{2} - \sqrt[3]{2})(1 + \sqrt[3]{4})$.

12. a) $\varphi(x) = 9x^2 - 26x - 21$, $\psi(x) = -9x^3 + 44x^2 - 39x - 7$;

b) $\varphi(x) = 3x^3 + 3x^2 - 7x + 2$, $\psi(x) = -3x^3 - 6x^2 + x + 2$.

13. $\varphi(x) = 1 + \frac{n}{1}x + \frac{n(n+1)}{1 \cdot 2}x^2 + \dots + \frac{n(n+1) \cdots (n+m-2)}{1 \cdot 2 \cdots (m-1)}x^{m-1}$,

$$\begin{aligned} \psi(x) &= 1 + \frac{m}{1}(1-x) + \frac{m(m+1)}{1 \cdot 2}(1-x)^2 + \dots + \frac{m(m+1) \cdots (m+n-2)}{1 \cdot 2 \cdots (n-1)}(1-x)^{n-1} = \\ &= \frac{(m+1)(m+2) \cdots (m+n-1)}{(n-1)!} - \frac{m}{1} \frac{(m+2) \cdots (m+n-1)}{(n-2)!}x + \\ &+ \frac{m(m+1)}{1 \cdot 2} \frac{(m+3) \cdots (m+n-1)}{(n-3)!}x^2 - \dots + (-1)^{n-1} \frac{m(m+1) \cdots (m+n-2)}{(n-1)!}x^{n-1}. \end{aligned}$$

Ko'rsatma. $(1-x)^n$ ga bo'linsin va $m-1$ marta differensiallab, har bir differensiallashdan so'ng $x=0$ deb olinsin. $\psi(x)$ darajasi m dan kichikligi, $\varphi(x)$ ning darajasi n dan kichikligidan foydalanish lozim.

14. a) $x+2 \in \mathbb{Z}_3[x]$ da, bir $\mathbb{Z}_5[x]$ va $\mathbb{Q}[x]$ da.

b) bir $\mathbb{Z}_3[x]$ da, $x^3 + 3x + 2 \in \mathbb{Z}_5[x]$ da, $x+1 \in \mathbb{Q}[x]$ da.

s) bir $\mathbb{Z}_3[x]$ da, $x-2 \in \mathbb{Z}_5[x]$ da, bir $\mathbb{Q}[x]$ da.

15. a) $(f(x), g(x)) = x^2 + x + 1$, $\varphi(x) = x + 1$, $\psi(x) = x^2$;

b) $(f(x), g(x)) = x + 1$, $\varphi(x) = x$, $\psi(x) = x^2 + 1$;

s) $(f(x), g(x)) = 1$, $\varphi(x) = x + 1$, $\psi(x) = x^2$;

d) $(f(x), g(x)) = 1$, $\varphi(x) = x^3 + x$, $\psi(x) = x^4 + x + 1$.

§ 2

16. a) 0; b) 1.

17. a) $q(x) = x^3 - x^2 + 3x - 3$, $r(x) = 5$;

b) $q(x) = 2x^4 - 6x^2 + 13x^2 - 39x + 109$, $r(x) = -327$;

c) $q(x) = 4x^2 - (3+4i)x + 7i - 1$, $r(x) = 8 - 6i$;

d) $q(x) = x^2 - 2ix - 5 - 2i$, $r(x) = 8i - 9$.

18. a) 136; b) 286; c) $\frac{151}{16}$; d) $-1-44i$; e) $5 + 22i$.

19. a) $(x+1)^4 - 2(x+1)^3 - 3(x+1)^2 + 4(x+1) + 1$;

b) $(x-1)^5 + 5(x-1)^4 + 10(x-1)^3 + 10(x-1)^2 + 5(x-1) + 1$;

c) $(x-2)^4 - 18(x-2) + 38$;

d) $(x+i)^4 - 2i(x+i)^3 - (1+i)(x+i)^2 - 5(x+i) + 7 + 5i$;

e) $(x+1-2i)^4 - (x+1-2i)^3 + 2(x+1-2i) + 1$.

20. a) $x^4 + 11x^3 + 45x^2 + 81x + 55$; b) $2x^4 + 13x^3 + 35x^2 + 54x + 39$;

c) $x^4 - 4x^3 + 6x^2 + 2x + 8$; d) $x^5 + 15x^4 + 88x^3 + 255x^2 + 376x + 229$.

21. a) 3; b) 4; c) 2.

22. x .

23. $-x^2 - \frac{9}{2}x + \frac{3}{2}$.

24. $-\frac{1}{6}x^3 + x^2 + \frac{1}{6}x$.

25. a) $6x + 1$; b) 1 ; c) $3x^3 + 3x + 1$.

28. $b = 9a^2, \quad 1728a^5 + c^2 = 0$.

29. $a = -5$.

30. $a = 3, \quad b = -4$.

31. a) $p = -\frac{8}{3}, \quad q = 2, \quad r = -\frac{1}{3}$; b) $p = -\frac{1}{3}, \quad q = 2, \quad r = -\frac{8}{3}$.

32. a) $a = -3, \quad k = 3$; b) $a = -4, \quad k = 2$; c) $a = 4, \quad k = 2$.

34. *Yechilishi.* $f(x)$ ko'phad $(x-1)^{k+1}$ ga bo'linishi uchun $f(1) = a_0 + a_1 + \dots + a_n = 0$ tenglikning o'rinli bo'liishi zarur va yetarlidir, $f'(x)$ ning $(x-1)^k$ ga bo'linishi uchun $f(1) = 0$ shart bajarilganda $f_1(x) = nf(x) - xf'(x)$ ning $(x-1)^k$ ga bo'linishi zarur va yetarlidir. $f_1(x)$ ni formal ravishda n -darajali ko'phad deb qarab yuqoridagi mulohazalarni k marta takrorlaymiz.

35. *Yechilishi.* Berilgan ko'phadning hosiasini $x^{n-m-1}[nx^m + (n-m)a]$ noldan farqli karrali ildizlarga ega emas.

36. *Yechilishi.* $(m, n) = d, \quad m = dm_1, \quad n = dn_1$ deb olib, $(-1)^{n_1} (n_1 - m_1)^{n_1 - m_1} m_1^{m_1} a^{n_1} = b^{m_1} n_1^{n_1}$ shartni hosil qilamiz.

37. *Ko'rsatma.* Matematik induksiya metodi bilan isbot qilinadi.

38. *Ko'rsatma.* $f(x)$ ko'phadning noldan farqli $(k-1)$ -karrali ildizi $xf'(x)$ ko'phadning $(k-2)$ -karrali ildizidan iborat va hakoza. Agar $x_1 \neq 0 - a_1x^{m_1} + \dots + a_kx^{m_k}$, ko'phadning $(k-1)$ -karrali ildizidan ibyurat bo'lsa, u holda $a_1x^{m_1}, \dots, a_kx^{m_k}$ sonlar quyidagi bir jinsli sistemaning yechimidan iborat bo'ladi:

$$\left. \begin{aligned} z_1 + z_2 + \dots + z_k &= 0 \\ m_1z_1 + m_2z_2 + \dots + m_kz_k &= 0 \\ \dots\dots\dots \\ m_1^{k-2}z_1 + m_2^{k-2}z_2 + \dots + m_k^{k-2}z_k &= 0 \end{aligned} \right\}$$

va demak, ular $\frac{\Delta}{\varphi'(m_1)}, \dots, \frac{\Delta}{\varphi'(m_k)}$ - sonlarga proporsional bo'ladi, bu Δ - Vandermond determinantidan iborat.

39. *Yechilishi.* Agar $f(x)$ ko'phad $f'(x)$ ga bo'linsa, u holda bo'linma ko'phad bosh koeffisiyenti $\frac{1}{n}$ ga teng bo'lgan chiziqli ko'phaddan iborat, bu yerda $n - f(x)$ ning darajasidan iborat. Shuning uchun $nf(x) = (x - x_0)f'(x)$. Bu tenglikni differensiallab, $(n-1)f'(x) = (x - x_0)f''(x)$ ni topamiz, va hakoza, bu yerdan $f(x) = \frac{(x-x_0)^n}{n!} f^{(n)}(x) = a_0(x-x_0)$. Teskarisi ko'zga tashlanib turibdi.

40. Yechilishi. $f(x) = 1 + \frac{x}{1} + \dots + \frac{x^n}{n!}$ ko'phadning karrali ildizi

$$f'(x) = 1 + \frac{x}{1} + \dots + \frac{x^{n-1}}{(n-1)!} = f(x) - \frac{x^n}{n!}$$

Ko'phadning ildizidan iborat. Demak, agar $f(x_0) = f'(x_0) = 0$ bo'lsa, u holda $x_0 = 0$, ammo nol $f(x)$ ko'phadning ildizi emas.

41. Yechilishi. Agar $f(x) = (x - x_0)^k f_1(x)$, bu yerda $f_1(x)$ - kasr-rasional funktsiya, ko'phad $x = x_0$ da nolga aylanmasa, u holda bevosita differensiallash natijasida quyidagini hosil qilamiz:

$$f(x_0) = f'(x_0) = \dots = f^{(k-1)}(x_0) = 0, \quad f^{(k)}(x_0) \neq 0.$$

42. Yechilishi.

$$g(x) = \frac{\psi(x)}{\omega(x)} = f(x) - f(x_0) - \frac{f'(x_0)}{1!}(x - x_0) - \dots - \frac{f^{(n)}(x_0)}{n!}(x - x_0)^n$$

funktsiya $g(x_0) = g'(x_0) = \dots = g^{(n)}(x_0) = 0$ shartni qanoatlantiradi. Demak, $\psi(x) = (x - x_0)^{n+1} F(x)$, bu yerda $F(x)$ - ko'phad, shuni isbotlash talab etilgan edi.

43. Yechilishi. Agar $f_1(x)f_2(x_0) - f_2(x)f_1(x_0)$ ko'phad aynan nolga teng bo'lmasa, u holda $f_1(x_0) \neq 0$ deb hisoblash mumkin. $\frac{f_2(x)}{f_1(x)} - \frac{f_2(x_0)}{f_1(x_0)}$ kasr-rasional funktsiyani qaraymiz. U aynan nolga teng emas va x_0 - uning ildizidan iborat. Uning karraligi $\frac{f_1(x)f_2'(x) - f_2(x)f_1'(x)}{[f_1(x)]^2}$ hosila ildizi x_0 ning karraliligidan bir birlikka katta. Bu yerdan berilgan tasdiqning isboti kelib chiqadi.

44. Yechilishi. x_0 -- $[f'(x)]^2 - f(x)f''(x)$ ko'phadning k karrali ildizi bo'lsin. U holda $f(x_0) \neq 0$, chunki, aks holda x_0 $f(x)$ va $f'(x)$ larning umumiy ildizidan iborat bo'lar edi. Oldingi masalaga asosan x_0 -- darajasi n dan oshmaydigan $f(x)f'(x_0) - f(x_0)f'(x)$ ko'phadning $k+1$ karrali ildizidan iborat. Demak, $k+1 \leq n$, $k \leq n-1$.

45. Yechilishi. $f(x)f'(x_0) - f(x_0)f'(x)$ ko'phad n -karrali x_0 ildizga ega bo'lishi kerak, ya'ni u $A(x - x_0)^n$ ga teng bo'lishi lozim, bu yerda A - o'zgarmas son. $x - x_0$ ning darajalari bo'yicha yoyib, $x - x_0 = z$ almashtirishdan so'ng

$$(a_0 + a_1z + a_2z^2 + \dots + a_nz^n)a_1 - (a_1 + 2a_2z + 3a_3z^2 + \dots + na_nz^{n-1})a_0 = Az^n \quad \text{ni hosil}$$

qilamiz, bu yerda $a_0 = f(x_0) \neq 0$. Bu yerdan esa $a_2 = \frac{a_1^2}{2a_0}$, $a_3 = \frac{a_1^3}{a_0^2 3!}, \dots, a_n = \frac{a_1^n}{a_0^{n-1} n!}$

kelib chiqadi. $\frac{a_1}{a_0} = \alpha$ almashtirish olib,

$$f(x) = a_0 \left[1 + \frac{\alpha(x - x_0)}{1!} + \frac{\alpha^2(x - x_0)^2}{2!} + \dots + \frac{\alpha^n(x - x_0)^n}{n!} \right]$$

ni hosil qilamiz.

46. Yechilishi. $u(x, y) = \frac{1}{2}(f(x + yi) + \bar{f}(x - yi))$ va $v(x, y) = \frac{1}{2i}(f(x + yi) - \bar{f}(x - yi))$ bo'lganligi uchun $u = 0, v = 0$ sistema $f(x + yi) = 0, \bar{f}(x - yi) = 0$ sistemaga teng kuchli, bu yerdan $x + yi = z_k, x - yi = \bar{z}_m$ va $x = \frac{z_k + \bar{z}_m}{2}, y = \frac{z_k - \bar{z}_m}{2i}$. Bu yerda $z_k, k = \overline{1, n}$ sonlar $f(z)$ ko'phadning ildizlari, k va m indekslar esa o'zaro bog'liqsiz ravishda 1 dan n gacha bo'lgan qiymatlarni qabul qiladi.

47. a) $(x - 1)^3(x + 1);$

b) $(x^2 - 4)^3(x^2 + 4)^2;$

s) $(x^2 + 1)(x^4 + 1)^3 \cdot (x^6 + 1)^5 (x^8 + 1)^7.$

48. $\frac{1}{2}(-1 \pm i\sqrt{3}), \frac{1}{3}(1 \pm i\sqrt{2}) - f(x)$ ning ildizlari, $\frac{1}{2}(1 \pm i\sqrt{3}), \frac{1}{3}(1 \pm i\sqrt{2}) - g(x)$ ning ildizlaridan iborat.

49. a) $\varphi(x) = (x + 1)(x - 3), f(x) = (x + 1)^4(x - 3)^2;$

b) $\varphi(x) = x^2 - 1, f(x) = (x - 1)^4(x + 1)^2;$

s) $\varphi(x) = (x - 1)(x^2 + 1), f(x) = (x - 1)^4(x + i)(x - i);$

d) $\varphi(x) = (x - 1)(x - 2), f(x) = (x - 1)^2(x - 2)^3.$

50. a) $x^4 + 4x^3 - 7x^2 - 22x + 24;$

b) $x^4 + (3 - i)x^3 + (3 - 3i)x^2 + (1 - 3i)x - i;$

s) $x^4 - 3x^3 + 2x^2 + 2x - 4;$

d) $x^4 - 19x^2 - 6x + 72.$

51. a) $\frac{2}{3}$ va $-\frac{2}{3};$ b) a^2 va $(-1)^n b.$

52. -1 va $(-1)^{n-1}.$

53. a) $-216;$ b) -25 yoki $-16.$

54. $p^3 + 4pq + 8r = 0.$

55. $p^2s = r.$

57. $\alpha_1 = 1, \alpha_2 = 3, \alpha_3 = 5, \alpha_4 = 7.$

58. $a_1^2 - 2a_2, -a_1^3 + 3a_1a_2 - 3a_3.$

59. $9x^3 + 20x^2 + 116x - 100.$

60. a) $-\alpha_1, \alpha_2, \dots, -\alpha_n;$ b) $\frac{1}{\alpha_1}, \frac{1}{\alpha_2}, \dots, \frac{1}{\alpha_n};$

c) $\alpha_1 - a, \alpha_2 - a, \dots, \alpha_n - a;$ d) $b\alpha_1, b\alpha_2, \dots, b\alpha_n.$

61. $\lambda = -3.$

62. $q^3 + pq + q = 0.$

63. $x^4 - ax^2 + 1 = 0,$ bu yerda $a = \frac{\alpha^4 + 1}{\alpha^2}.$ Ko'rsatma. Berilgan tenglama x ni $-x$ ga va x ni $\frac{1}{x}$ ga almashtirish natijasida o'zgarmasligidan foydalanish kerak.

64. $(x^2 - x + 1)^3 - a(x^2 - x)^2 = 0$, bu yerda $a = \frac{(\alpha^2 - \alpha + 1)^3}{(\alpha^2 - \alpha)^2}$. *Ko'rsatma.*

Berilgan tenglama x ni $\frac{1}{x}$ ga va x ni $1-x$ ga almashtirish natijasida o'zgarmasligidan foydalanish kerak.

66. a) $-\frac{1}{3}(x-2)(x-3)(x-4) + \frac{1}{2}(x-1)(x-3)(x-4) - 2(x-1)(x-2)(x-4) + \frac{1}{2}(x-1)(x-2)(x-3) = -\frac{4}{3}x^3 + 10x^2 - \frac{65}{3}x + 15$;

b) $\frac{1}{2}(5 - (1-i)x - x^2 - (1+i)x^3)$; c) $x^3 - 3x + 1$; d) $x^4 - x^2 + 1$.

67. a) $x + 1 + \frac{1}{24}x(x-1)(x-2)(x-3)$;

b) $-x^4 + 4x^3 - x^2 - 7x + 5$;

c) $1 + \frac{2}{5}(x-1) - \frac{1}{105}(x-1)(4x-9) + \frac{1}{945}(x-1)(4x-9)(x-4)$,

$f(2) = 1\frac{389}{945}$;

d) $x^3 - 9x^2 + 21x - 8$.

68. $f(x) = \frac{n+1}{2} - \frac{1}{2} \sum_{k=1}^{n-1} (1 - i \operatorname{ctg} \frac{k\pi}{n}) x^k$. *Ko'rsatma.* Lagranj formulasidan

foydalaniladi. Natijaning har bir qo'shiluvchisida bo'lishni bajarib, o'xshash hadlarni ixchamlash kerak.

69. $f(x) = \sum_{k=1}^n \frac{y_k(x^n - 1)}{(x - \varepsilon_k)n\varepsilon_k^{n-1}} = \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n \frac{y_k(1 - x^n)}{1 - x\varepsilon_k^{-1}}$, $f(0) = \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n y_k$.

70. Yechilishi. x^s ko'phad o'zining qiymatlari orqali Lagranjning interpoliyasion formulasi orqali ifodalanadi: $x^s = \sum_{i=1}^n \frac{x_i^s \varphi(x)}{(x - x_i) \varphi'(x_i)}$. x^{n-1} ning koeffitsiyentlarini

taqqoslab: $\sum_{i=1}^n \frac{x_i^s}{\varphi'(x_i)} = 0$ ni hosil qilamiz.

71. Yechilishi. $x^{n-1} = \sum_{i=1}^n \frac{x_i^{n-1} \varphi(x)}{(x - x_i) \varphi'(x_i)}$. x^{n-1} ning koeffitsiyentlarini taqqoslab:

$$\sum_{i=1}^n \frac{x_i^{n-1}}{\varphi'(x_i)} = 1.$$

72. a) $f(x) = 1 + \frac{x}{1!} + \frac{x(x-1)}{2!} + \dots + \frac{x(x-1)\dots(x-n+1)}{n!}$;

b) $f(x) = 1 + \frac{(a-1)x}{1!} + \frac{(a-1)^2 x(x-1)}{2!} + \dots + \frac{(a-1)^n x(x-1)\dots(x-n+1)}{n!}$.

Ko'rsatma. Nyuton usuli bo'yicha interpoliyasion ko'phad tuzish lozim.

$$73. f(x) = 1 - \frac{2x}{1!} + \frac{2x(2x-2)}{2!} + \dots + \frac{2x(2x-2)\dots(2x-4n+2)}{(2n)!}.$$

Ko'rsatma. Izlanayotgan ko'phadning $x=0, 1, 2, 3, \dots, 2n$ lardagi qiymatlarini topish kerak.

$$74. f(x) = 1 - \frac{x-1}{2!} + \frac{(x-1)(x-2)}{3!} - \dots + (-1)^n \frac{(x-1)(x-2)\dots(x-n+1)}{n!} =$$

$$= \frac{n! - (1-x)(2-x)\dots(n-x)}{n! x}.$$

Ko'rsatma. Masalani Nyuton usulidan foydalanib ham yechish mumkin. $F(x) = x f(x) - 1$ ko'phadni qarash lozim, bu yerda $f(x)$ - izlanayotgan ko'phad.

$$75. f(x) = \frac{\varphi(a) - \varphi(x)}{\varphi(a)(x-a)},$$

bu yerda $\varphi(x) = (x-x_1)(x-x_2)\dots(x-x_n)$. *Ko'rsatma.*

$(x-a)f(x) - 1$ ko'phadni qarash kerak.

76. Yechilishi. Nyuton usuli bo'yicha ko'phad tuziladi. $f(x)$ ni

$$f(x) = A_0 + A_1 \frac{x-m}{1!} + A_2 \frac{(x-m)(x-m-1)}{2!} + \dots + A_n \frac{(x-m)(x-m-1)\dots(x-m-n+1)}{n!},$$

ko'irinishda izlaymiz, bu yerda $m, m+1, \dots, m+n - x$ ning $f(x)$ butun qiymat qabul qiladigan qiymatlaridan iborat.

Ketma-ket $x = m, m+1, \dots, m+n$ deb olib, $A_0, A_1, \dots, A_n : A_0 = f(m)$ larni aniqlash uchun quyidagi tengliklarni hosil qilamiz:

$$A_k = f(m+k) - A_0 - \frac{k}{1!} A_1 - \frac{k(k-1)}{2!} A_2 - \dots - k A_{k-1}, \quad k = \overline{1, n}.$$

Bu yerdan hamma A_k - koeffitsiyentlarning butunligi kelib chiqadi.

x ning butun qiymatlarida $f(x)$ ning barcha qo'shiluvchilari butun A_k ko'paytuvchilarga ega binomial koeffitsiyentlarga aylanadi va shuning uchun ular butun sonlardan iborat bo'ladi. Demak, $f(x)$ ko'phad x ning butun qiymatlaridan butun qiymatlarni qabul qiladi.

77. Yechilishi. $F(x) = f(x^2)$, ko'phadni qaraymiz, bu yerda $f(x)$ - izlanayotgan ko'phad. Darajasi $2n$ bo'lgan $F(x)$ ko'phad $2n+1$ ta $x = -n, -(n-1), \dots, -1, 0, 1, \dots, n$ qiymatlarda butun qiymatlarni qabul qiladi va oldingi masalaga asosan bu ko'phad x ning qolgan qiymatlarida ham butun qiymatlarni qabul qiladi.

§ 3

$$78. \text{a) } x^3 + x + 1; \text{ b) } (x+1)^3(x^2 + x + 1); \text{ c) } (x+3)(x^2 + 4x + 2);$$

$$\text{d) } (x^2 + x + 1)(x^2 + 2x + 4).$$

$$79. f_1(x) = x^2 + 1; \quad f_2(x) = x^2 + x + 2, \quad f_3(x) = x^2 + 2x + 2.$$

$$80. \quad f_1(x) = x^3 + 2x - 1, \quad f_2(x) = x^3 + 2x + 2, \quad f_3(x) = x^3 + x^2 + 2,$$

$$f_4(x) = x^3 + 2x^2 + 1, \quad f_5(x) = x^3 + x^2 + x + 2, \quad f_6(x) = x^3 + x^2 + 2x + 1,$$

$$f_7(x) = x^3 + 2x^2 + x + 1, \quad f_8(x) = x^3 + 2x^2 + 2x + 2.$$

81. a) $(x-2)(x+1+i\sqrt{3})(x+1-i\sqrt{3}), (x-2)(x^2+2x+4);$

b) $(x+2)(x-1+i\sqrt{3})(x-1-i\sqrt{3}), (x+2)(x^2-2x+4);$

c) $(x-2)(x+2)(x-2i)(x+2i), (x-2)(x+2)(x^2+4);$

d)

$(x-\sqrt{2}-i\sqrt{2})(x-\sqrt{2}+i\sqrt{2})(x+\sqrt{2}-i\sqrt{2})(x+\sqrt{2}+i\sqrt{2}), (x^2-2\sqrt{2}x+4)(x^2+2\sqrt{2}x+4);$

e) $(x-i\sqrt{3})(x+i\sqrt{3})(x-\frac{3}{2}-i\frac{\sqrt{3}}{2})(x+\frac{3}{2}-i\frac{\sqrt{3}}{2})(x-\frac{3}{2}+i\frac{\sqrt{3}}{2})(x+\frac{3}{2}+i\frac{\sqrt{3}}{2}),$

$(x^2+3)(x^2-3x+3)(x^2+3x+3);$

f) $(x-\sqrt[4]{3})^2(x-i\sqrt{3})^2(x+\sqrt[4]{3})(x+i\sqrt[4]{3})^2, (x-\sqrt[4]{3})^2(x+\sqrt[4]{3})^2(x^2+\sqrt{3})^2;$

g) $\prod_{k=0}^{n-1}(x-(\cos\frac{1+8k}{4n}\pi \pm i\sin\frac{1+8k}{4n}\pi)), \prod_{k=0}^{n-1}(x^2-2^{\frac{2k}{n}}\sqrt{2}x\cos\frac{8k+1}{4n}\pi + \sqrt[2]{2});$

h) $\prod_{k=0}^{n-1}(x-(\cos\frac{2\pi(1+3k)}{3n} \pm i\sin\frac{2\pi(1+3k)}{3n})), \prod_{k=0}^{n-1}(x^2-2x\cos\frac{2\pi(3k+1)}{3n}+1);$

i) $\prod_{k=0}^{2n-1}(x-(\cos\frac{k\pi}{n} \pm i\sin\frac{k\pi}{n})), (x^2-1)\prod_{k=1}^{n-1}(x^2-2x\cos\frac{k\pi}{n}+1);$

j) $\prod_{k=0}^{2n}(x-(\cos\frac{3k\pi}{2n+1} + i\sin\frac{2k\pi}{2n+1})), (x-1)\prod_{k=1}^n(x^2+2x\cos\frac{2k\pi}{2n+1}+1).$

83. a) $x^4-(1+i)x^3-(1-i)x^2+(1+i)x-i, x^5-x^4-x+1;$

b) $x^3-3(1+2i)x^2-3(3+4i)x+(11-2i), x^6-6x^5+27x^4-68x^3+135x^2-150x+125;$

c) $x^3+(1-i)x^2+(1-2i)x+1-i, x^6+2x^5+4x^4+4x^3+5x^2+2x+2;$

d) $x^4+6x^3+(15+2i)x^2+(18+6i)x+8+6i, x^8+12x^7+66x^6+216x^5+461x^4+$
 $+660x^3+624x^2+360x+100$ ye $x^3-ix^2-x+i, x^4-1.$

84. a) $(x-1)^2(x+2);$ b) $(x+1)^2(x^2+1);$ c) $(x-1)^3.$

85. x^d-1 , bu yerda $d=(m,n)$. *Ko'rsatma.* Umumiy ildizlar topilsin.

86. x^d+a^d , agar $\frac{m}{d}$ va $\frac{n}{d}$ -- sonlar toq bo'lsa; 1, agar bu sonlardan kamida biri

juft bo'lsa; $d=(m,n)$.

87. a) $m=3n+1$ va $m=3n+2;$ b) $m=6n+1$ va $m=6n+5;$

s) $m=6n+2$ va $m=6n+4.$

88. a) $m=6k+1;$ b) $m=6k+4.$

89. Yo'q, chunki birinchi va ikkinchi hosilalar bir vaqtda nolga aylanmaydi.

91. a) -3; b) -2; c) -2 – ikki karrali ildiz; d) 2; e) butun ildizlar yo'q.

92. *Yechilishi.* $\frac{k}{l}$ ni $f(x)$ ga qo'yib, l^n ga ko'paytirilgandan so'ng:

$a_0k^n+a_1k^{n-1}l+\dots+a_{n-1}kl^{n-1}+a_nl^n=0$ ni hosil qilamiz, bu yerdan a_0k^n ning l ga, a_nl^n ning esa k ga bo'linishi kelib chiqadi. k va l sonlar o'zaro tub. Demak, a_0 koefitsiyent l ga, a_n esa k ga bo'linadi.

$f(x)$ ni $(x-m)$ ning darajalari bo'yicha yoyamiz:

$f(x)=a_0(x-m)^n+c_1(x-m)^{n-1}+\dots+c_{n-1}(x-m)+c_n.$

c_1, \dots, c_n – koeffitsiyentlar butun sonlar, chunki m – butun son: $c_n = f(m)$. $x = \frac{k}{l}$

ni qo'yib

$$a_0(k - ml)^n + c_1(k - ml)^{n-1}l + \dots + c_{n-1}(k - ml)l^{n-1} + c_n l^n = 0,$$

ni hosil qilamiz, bu yerdan $c_n l^n$ ning $k - ml$ ga bo'linishi kelib chiqadi. Demak, $c_n = f(m)$ ozod had $k - ml$ bo'linadi, chunki l va $k - ml$ lar o'zaro tub.

93. a) 2; b) -3; c) -2; d) -3, $\frac{1}{2}$; e) $\frac{5}{2}, -\frac{3}{4}$; f) 1, -2, 3; g), h) rasional ildizlar yo'q;

i) $-\frac{1}{2}$ – ikki karrali ildiz.

94. a), d) keltirilmaydigan; b) $(3x + 2)(x^2 + x + 1)$;

c) $(2x + 1)(5x - 1)(3x + 1)$.

95. *Ko'rsatma.* c) berilgan ko'phadni $(x - 1)$ ning darajalari bo'yicha yoyish kerak; e) berilgan ko'phadni $(x - 1)$ ning darajalari bo'yicha yoyish kerak (yoki $x = y + 1$ deb olish kerak).

96. *Yechilishi.* 92 masalaga asosan k va $k - l$ – bir vaqtda toq. Demak, l – juft son va birga teng bo'la olmaydi.

97. *Yechilishi.* 92 masalaga asosan $k - x_1 l = \pm 1$, $k - x_2 l = \pm 1$, bu yerdan $(x_2 - x_1)l = \pm 2$ yoki 0. 0 qiymat olinmaydi, chunki $q > 0$, $x_2 \neq x_1$. Aniqlik uchun $x_2 > x_1$ deb olib, $(x_2 - x_1)l = 2$ ni hosil qilamiz. Bu tenglik $x_2 - x_1 > 2$ da o'rinli emas. Endi $x_2 - x_1 = 1$ yoki 2 deb olamiz. k va l ning $(x_2 - x_1)q = 2$ tenglik o'rinli bo'ladigan yagona mumkin bo'lgan qiymati $p = x_1 q + 1, q = \frac{2}{x_2 - x_1}$, bu yerdan

$\frac{p}{q} = x_1 + \frac{1}{q} = \frac{x_1 + x_2}{2}$ rasional ildizning mumkin bo'lgan yagona qiymatini hosil qilamiz.

99. *Yechilishi.* 2 va 3 modullar bo'yicha keltirilmaydigan ko'paytuvchilarga ajratamiz:

$$x^5 - 6x^3 + 2x^2 - 4x + 5 \equiv (x + 1)(x^4 + x^3 + x^2 + x + 1) \pmod{2},$$

$$x^5 - 6x^3 + 2x^2 - 4x + 5 \equiv (x^2 + 1)(x^3 - x - 1) \pmod{3}.$$

Ko'paytuvchilar mos modullar bo'yicha keltirilmaydigan ko'phadlar va ularning darajalari har xil.

100. *Yechilishi.* Agar $f(x + a) = f(x + b)$, u holda

$f(x) = f(x + c) = f(x + 2c) = \dots = f(x + (p - 1)c)$, bu yerda $c = b - a$. Agar

$b \not\equiv a \pmod{p}$ bo'lsa, u holda $0, c, 2c, \dots, (p - 1)c$ ketma-ketlik chegirmalar maydonining barcha elementlarini tashkil qiladi, chunki $f(x) = f(x + 1) = \dots = f(x + p - 1)$.

101. *Yechilishi.* $\varphi(x)$ – ko'phad $f(x)$ ning keltirilmaydigan ko'paytuvchisi bo'lsin. Uning darajasi 1 dan katta. $\varphi(x), \varphi(x + 1), \dots, \varphi(x + p - 1)$ ko'phadlarning hammasi keltirilmaydigan ko'phadlardan iborat bo'lib, ular $f(x)$ ning bo'luvchilaridan iborat. Ular juft-jufti bilan har xil bo'lishi mumkin emas, chunki

$f(x)$ ularning ko'paytmasi bo'lgan va darajasi $2p$ dan katta yoki teng bo'lgan ko'phadga bo'linmaydi. Demak, $\varphi(x) = \varphi(x+1) = \dots = \varphi(x+p-1)$. Shuning uchun $x = 0, 1, \dots, p-1$ larda $\varphi(x) - \varphi(0) = 0$ bo'ladi. Shunday qilib, $\varphi(x)$ ning darajasi p dan kichik emas va $f(x) = \varphi(x)$.

102. a) $(x^2 + x - 1)(x^2 - x - 1)$; b), c) keltirilmaydi;
d) $(x^2 - x - 1)(x^2 - 2)$.

103. Yechilishi. Rasional ildizlarga ega bo'lmaydigan $x^4 + ax^3 + bx^2 + cx + d$ ko'phad keltiriladigan holda faqat ikkinchi darajali butun koeffitsiyentli ko'phadlar ko'paytmasiga yoyilishi mumkin:

$$x^4 + ax^3 + bx^2 + cx + d = (x^2 + \lambda x + m)(x^2 + \mu x + n).$$

Ravshanki, m soni d ning bo'luvchisi bo'ladi: $mn = d$. x^3 va x larning koeffitsiyentlarini taqqoslash natijasida $\lambda + \mu = a$, $n\lambda + m\mu = c$ larni hosil qilamiz.

Agar $m \neq n$ bo'lsa, u holda $\lambda = \frac{c - am}{n - m} = \frac{cm - am^2}{d - m^2}$, shuni isbotlash talab etilgan edi.

Agarda $m = n$ bo'lsa, u holda $d = m^2$, $c = am$. Bu holda λ va μ sonlar $\lambda + \mu = a$, $\lambda\mu + 2m = b$ sistemadan topiladi.

104. Yechilishi. Berilgan ko'phad keltiriladigan holda

$$x^5 + ax^4 + bx^3 + cx^2 + dx + e = (x^2 + \lambda x + m)(x^3 + \lambda' x^2 + \lambda'' x + n) \quad \text{bo'lishi kerak.}$$

Ko'paytuvchilarning koeffitsiyentlari butun sonlar bo'lishi kerak.

Koeffitsiyentlarni solishtirish $nm = e$ ni beradi, bu yerdan m ning e ning bo'luvchisi ekanligi kelib chiqadi. Endi

$$\lambda + \lambda' = a,$$

$$n\lambda + m\lambda'' = d,$$

$$m + \lambda\lambda' + \lambda'' = b,$$

$$n + \lambda\lambda'' + m\lambda' = c,$$

bu yerdan

$$m\lambda'' - n\lambda' = d - an,$$

$$\lambda(m\lambda'' - n\lambda') + m^2\lambda' - n\lambda'' = cm - bn$$

va demak, $(d - an)\lambda + m^2\lambda' - n\lambda'' = cm - bn$. Bu tenglamani $\lambda + \lambda' = a$, $n\lambda + m\lambda'' = d$

tenglamalar bilan birgalikda yechib, $\lambda = \frac{am^3 - cm^2 - dn + be}{m^3 - n^2 + ae - dm}$ ni hosil qilamiz.

105. a) $(x^2 - 2x + 3)(x^2 - 2x - 3)$; b) keltirilmaydi;

$$s) (x^2 - x - 4)(x^2 + 5x + 3); (x^2 - 2x + 2)(x^2 + 3x + 3).$$

106. a) $x^5 + mx^3 - mx + 1 = (x+1)(x^4 - x^3 + (m+1)x^2 - (m+1)x + 1)$;

$$b) x^5 + mx^3 - (m+2)x + 1 = (x-1)(x^4 + x^3 + (m+1)x^2 + (m+1)x - 1);$$

$$c) x^5 + x + 1 = (x^2 + x + 1)(x^3 - x^2 - 1);$$

$$d) x^5 - 2x^3 - x + 1 = (x^2 + x - 1)(x^3 - x^2 - 1);$$

$$e) x^5 + 2x^3 + x + 1 = (x^2 - x + 1)(x^3 + x^2 + 2x + 1);$$

$$f) x^5 - 4x^3 + 3x + 1 = (x^2 - x - 1)(x^3 + x^2 - 2x - 1).$$

107. $x^4 + px^2 + q$ ko'phadningn keltiriladigan ko'phad bo'lishi uchun quyidagi ikki shartdan kamida birining bajarilishi zarur va yetarlidir:

a) $p^2 - 4q$ rasional sonning kvadratidan iborat bo'lishi;

b) q soni μ - rasional sonning kvadrati bo'lishi, $2\mu - p$ soni esa λ rasional soning kvadratidan iborat bo'lishi.

108. Yechilishi. $f(x) = \varphi(x)\psi(x)$ va $\varphi(x), \psi(x)$ lar butun koeffitsiyentlarga ega bo'lsin. $f(a_i) = -1$ bo'lganligi uchun $\varphi(a_i) = 1, \psi(a_i) = -1$, yoki $\varphi(a_i) = -1, \psi(a_i) = 1$ bo'lishi kerak, demak,

$$\varphi(a_i) + \psi(a_i) = 0, \quad i = \overline{1, n}.$$

Agar $\varphi(x)$ va $\psi(x)$ larning ikkalasi ham o'zgarimas bo'lmasa, u holda $\varphi(x) + \psi(x)$ ning darajasi n dan kichik, bu yerdan $\varphi(x) + \psi(x) = 0$ aynan tenglik kelib chiqadi. Shunday qilib, $f(x) = -[\varphi(x)]^2$ bo'lishi kerak. Buning bo'lishi mumkin emas, chunki $f(x)$ ning bosh koeffitsiyenti musbat.

109. Yechilishi. Agar n -darajali $f(x)$ ko'phad $n = 2m$ yoki $n = 2m + 1$ da keltiriladigan bo'lsa, u holda uning biror ko'paytuvchisi $\varphi(x)$ ning darajasi m dan oshmaydi. Agar $f(x)$ ko'phad ± 1 qiymatni o'zgaruvchining $2m$ tadan ortiq qiymatlarida qabul qilsa, u holda $\varphi(x)$ ham o'zgaruvchining shu qiymatlarida ± 1 qiymatni qabul qiladi. $\varphi(x)$ ning bu qiymatlari orasida m tadan ko'p $+1$ yoki -1 tenglari uchraydi. Ammo bu holda $\varphi(x) = +1$ yoki -1 ga aynan teng bo'ladi.

110. Yechilishi. $f(x)$ ko'phad haqiqiy ildizlarga ega emas. Demak, agar u keltiriladigan ko'phad bo'lsa, uning ko'paytuvchilari $\varphi(x) + \psi(x)$ lar ham haqiqiy ildizlarga ega bo'lmaydi va shuning uchun ular x ning haqiqiy qiymatlarida ishoralarini o'zgartirmaydi. x ning barcha haqiqiy qiymatlarida $\varphi(x) > 0, \psi(x) > 0$ deb hisoblash mumkin. $f(a_k) = 1$ bo'lganligi uchun $\varphi(a_k) = \psi(a_k) = 1, k = \overline{1, n}$.

Agar $\varphi(x)$ (yoki $\psi(x)$) ning darajasi n dan kichik bo'lsa, $\varphi(x) = 1$ (yoki $\psi(x) = 1$) aynan tenglik o'rinli bo'ladi. Demak, $\varphi(x)$ va $\psi(x)$ ning darajalari n ga teng. Bu holda $\varphi(x) = 1 + \alpha(x - a_1) \dots (x - a_n), \psi(x) = 1 + \beta(x - a_1) \dots (x - a_n)$, bu yerdaye α va β -- qandaydir butun sonlar. Ammo bu holda

$$f(x) = (x - a_1)^2 \dots (x - a_n)^2 + 1 = 1 + (\alpha + \beta)(x - a_1) \dots (x - a_n) + \alpha\beta(x - a_1)^2 \dots (x - a_n)^2 \cdot x^{2n}$$

va x^n ning darajalarini solishtirish natijasida butun ildizlarga ega bo'lmaydigan $\alpha\beta = 1, \alpha + \beta = 0$, tenglamalar sistemasini hosil qilamiz. Demak, $f(x)$ keltirilmaydigan ko'phaddan iborat.

111. Yechilishi. $a[\varphi(x)]^2 + b\varphi(x) + 1 = \psi(x)\omega(x)$ bo'lsin. Ko'paytuvchilardan birining darajasi $\leq n$; $\psi(x)$ esa $x = a_1, a_2, \dots, a_n$ larda $+1$ qiymatni qabul qiladi. $n \geq 7$ bo'lganligi uchun $\psi(x)$ ning barcha qiymatlari bir xil ishorali bo'lishi kerak. Demak,

$$\psi(x) = \pm 1 + \alpha(x - \alpha_1)(x - \alpha_2)\dots(x - \alpha_n) = \pm 1 + \alpha\varphi(x).$$

Agar $\alpha \neq 0$ bo'lsa, u holda $\omega(x)$ ning ham darajasi n ga teng va $\omega(x) = \pm 1 + \beta\varphi(x)$. Ammo $a[\varphi(x)]^2 + b\varphi(x) + 1 = [\pm 1 + \alpha\varphi(x)][\pm 1 + \beta\varphi(x)]$ tenglikning bajarilishi mumkin emas, chunki $ax^2 + bx + c$ ko'phad keltirilmaydigan ko'phad.

§ 4

112. a) $\frac{1}{12(x-1)} - \frac{4}{3(x+2)} + \frac{9}{4(x+3)}$;

b) $-\frac{1}{6(x-1)} + \frac{1}{2(x-2)} - \frac{9}{2(x-3)} + \frac{1}{6(x-4)}$;

s) $\frac{2}{x-1} + \frac{-2+i}{2(x-i)} + \frac{-2-i}{2(x+i)}$;

d) $\frac{1}{4(x-1)} - \frac{1}{4(x+1)} - \frac{i}{4(x-i)} + \frac{i}{4(x+i)}$;

e) $\frac{1}{3} \left(\frac{1}{x-1} + \frac{\varepsilon}{x-\varepsilon} + \frac{\varepsilon^2}{x-\varepsilon^2} \right), \varepsilon = -\frac{1}{3} + \frac{i\sqrt{3}}{2}$;

f) $-\frac{1}{16} \left(\frac{1+i}{x-1-i} + \frac{1-i}{x-1+i} + \frac{-1+i}{x+1-i} + \frac{-1+i}{x+1+i} \right)$;

g) $\frac{1}{n} \sum_{k=0}^{n-1} \frac{\varepsilon_k}{x - \varepsilon_k}, \varepsilon_k = \cos \frac{2k\pi}{n} + i \sin \frac{2k\pi}{n}$;

h) $-\frac{1}{m} \sum_{k=1}^n \frac{\eta_k}{x - \eta_k}, \eta_k = \cos \frac{(2k-1)\pi}{n} + i \sin \frac{(2k-1)\pi}{n}$;

i) $\sum_{k=0}^n \frac{C_n^k (-1)^{n-k}}{x-k}$;

j) $\sum_{k=-n}^n \frac{(-1)^{n-k} C_{2n}^{n+k}}{x-k}$. *Ko'rsatma.* Lagranj formulasi yordamida osonroq chiqariladi.

114. a) $\frac{1}{4(x-1)^2} - \frac{1}{4(x+1)}$;

b) $\frac{1}{4(x+1)} - \frac{1}{4(x-1)} + \frac{1}{4(x-1)^2} + \frac{1}{4(x+1)^2}$;

c) $\frac{3}{(x-1)^3} - \frac{4}{(x-1)^2} + \frac{1}{x-1} - \frac{1}{(x+1)^2} - \frac{2}{x+1} + \frac{1}{x+2}$;

d) $\frac{1}{n^2} \left(\sum_{k=0}^{n-1} \frac{\varepsilon_k}{(x-\varepsilon_k)^2} - (n-1) \sum_{k=0}^{n-1} \frac{\varepsilon_k}{x-\varepsilon_k} \right), \varepsilon_k = \cos \frac{2k\pi}{n} + i \sin \frac{2k\pi}{n}$;

$$\begin{aligned}
\text{e)} & \frac{1}{x^m} + \frac{\frac{n}{1!}}{x^{m-1}} + \frac{\frac{n(n+1)}{2!}}{x^{m-2}} + \dots + \frac{\frac{n(n+1)\dots(n+m-2)}{(m-1)!}}{x} + \\
& + \frac{1}{(1-x)^n} + \frac{\frac{m}{1!}}{(1-x)^{n-1}} + \frac{\frac{m(m+1)}{2!}}{(1-x)^{n-2}} + \dots + \frac{\frac{m(m+1)\dots(m+n-2)}{(n-1)!}}{1-x}; \\
\text{f)} & \frac{1}{(-4a^2)^n} \sum_{k=0}^{n-1} (2a)^{n-k} \frac{n(n+1)\dots(n+k-1)}{k!} \left(\frac{1}{(a-x)^{n-k}} + \frac{1}{(a+x)^{n-k}} \right); \\
\text{g)} & \frac{1}{(4a^2)^n} \sum_{k=0}^{n-1} (2a)^{n-k} \frac{n(n+1)\dots(n+k-1)}{k!} \left(\frac{1}{(a-ix)^{n-k}} + \frac{1}{(a+ix)^{n-k}} \right).
\end{aligned}$$

Ko'rsatma. f) $\frac{a+x}{2a} = y$ deb olish kerak; d), h) Yoyilmani apniqmas

koeffisiyentlar metodi bilan izlash kerak. Uning bir qismini umumiy maxrajga ko'paytirilgandan so'ng $x = x_1, x_2, \dots, x_n$ qiymatlar bilan topish kerak. So'ngra differensiallab yana $x = x_1, x_2, \dots, x_n$ qiymatlarni berish kerak.

$$115. \text{ a) } \frac{1}{3(x-1)} - \frac{x+2}{3(x^2+x+1)};$$

$$\text{b) } \frac{1}{8(x-2)} - \frac{1}{8(x+2)} + \frac{1}{2(x^2+4)};$$

$$\text{c) } \frac{1}{8} \cdot \frac{x+2}{x^2+2x+2} - \frac{1}{8} \cdot \frac{x-2}{x^2-2x+2};$$

$$\text{d) } \frac{1}{18} \cdot \left(\frac{1}{x^2+3x+3} + \frac{1}{x^2-3x+3} - \frac{2}{x^2+3} \right);$$

$$\text{ye) } \frac{1}{2n+1} \left(\frac{1}{x-1} + 2 \sum_{k=1}^n \frac{x \cos \frac{2k(m+1)\pi}{2n+1} - \cos \frac{2km\pi}{2n+1}}{x^2 - 2x \cos \frac{2k\pi}{2n+1} + 1} \right);$$

$$\text{f) } \frac{(-1)^m}{2n+1} \left(\frac{1}{x+1} + 2 \sum_{k=1}^n \frac{x \cos \frac{2k(m+1)\pi}{2n+1} + \cos \frac{2km\pi}{2n+1}}{x^2 + 2x \cos \frac{2k\pi}{2n+1} + 1} \right);$$

$$\text{g) } \frac{1}{2n} \left(\frac{1}{x-1} - \frac{1}{x+1} + 2 \sum_{n=1}^{n-1} \frac{x \cos \frac{k\pi}{n} - 1}{x^2 - 2x \cos \frac{k\pi}{n} + 1} \right);$$

$$\text{h) } \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n \frac{\cos \frac{(2k-1)m\pi}{n} - x \cos \frac{(2k-1)(2m+1)\pi}{2n}}{x^2 - 2x \cos \frac{(2k-1)\pi}{2n} + 1};$$

$$i) \frac{1}{(n!)^2 x} + 2 \sum_{k=1}^n \frac{(-1)^k x}{(n+k)! (n-k)! (x^2 + k^2)}.$$

Ko'rsatma. Lagranj formulasi yordamida yoyib, so'ngra qo'shma kompleks qo'shiluvchilarni birlashtirish kerak.

$$116. a) -\frac{1}{4(x+1)} + \frac{x-1}{4(x^2+1)} + \frac{x+1}{2(x^2+1)^2};$$

$$b) -\frac{1}{x} + \frac{7}{x+1} + \frac{3}{(x+1)^2} - \frac{6x+2}{x^2+x+1} - \frac{3x+2}{(x^2+x+1)^2};$$

$$c) \frac{1}{16(x-1)^2} - \frac{3}{16(x-1)} + \frac{1}{16(x+1)^2} + \frac{3}{16(x+1)} + \frac{1}{4(x^2+1)} + \frac{1}{4(x^2+1)^2};$$

$$d) \frac{1}{4n^2} \left(\frac{1}{(x-1)^2} + \frac{1}{(x+1)^2} - \frac{2n-1}{x-1} + \frac{2n-1}{x+1} \right) +$$

$$+ \frac{1}{n^2} \sum_{k=1}^{n-1} \frac{\sin^2 \frac{k\pi}{n} \left(1 - 2x \cos \frac{k\pi}{n} \right)}{\left(x^2 - 2x \cos \frac{k\pi}{n} + 1 \right)^2} + \frac{1}{n^2} \sum_{k=1}^{n-1} \frac{n - \sin^2 \frac{k\pi}{n} - \left(n - \frac{1}{2} \right) x \cos \frac{k\pi}{n}}{x^2 - 2x \cos \frac{k\pi}{n} + 1}.$$

$$117. a) \frac{\varphi'(x)}{\varphi(x)}; b) \frac{x\varphi'(x) - n\varphi(x)}{\varphi(x)}; c) \frac{(\varphi'(x))^2 - \varphi(x)\varphi''(x)}{(\varphi(x))^2}.$$

$$118. a) 9; b) -\frac{\varphi'(2)}{\varphi(2)} + \frac{\varphi'(1)}{\varphi(1)} = -\frac{17}{5}; c) 17. \text{ Ko'rsatma. 117 masaladan}$$

foydalanilsin. b) $\frac{1}{x^2 - 3x + 2}$ ni sodda kasrlarga yoyish kerak.

§ 5

$$119. a) \sigma_1^3 - 3\sigma_1\sigma_2; b) \sigma_1\sigma_2 - 3\sigma_3; c) \sigma_1^4 - 4\sigma_1^2\sigma_2 + 8\sigma_1\sigma_3;$$

$$d) \sigma_1^3\sigma_2^2 - 2\sigma_1^4\sigma_3 - 3\sigma_1\sigma_2^3 + 6\sigma_1^2\sigma_2\sigma_3 + 3\sigma_2^3\sigma_3 - 7\sigma_1\sigma_3^2;$$

$$e) \sigma_1\sigma_2 - \sigma_3; f) \sigma_1^2\sigma_2^2 - 2\sigma_1^3\sigma_3 - 2\sigma_2^3 + 4\sigma_1\sigma_2\sigma_3 - \sigma_3^2;$$

$$g) 2\sigma_1^3 - 9\sigma_1\sigma_2 + 27\sigma_3;$$

$$h) \sigma_1^2\sigma_2^2 - 4\sigma_1^3\sigma_3 - 4\sigma_2^3 + 18\sigma_1\sigma_2\sigma_3 - 27\sigma_3^2.$$

$$120. a) \sigma_1\sigma_2\sigma_3 - \sigma_1^2\sigma_4 - \sigma_3^2; b) \sigma_1^2\sigma_4 + \sigma_3^2 - 4\sigma_2\sigma_4;$$

$$c) \sigma_1^3 - 4\sigma_1\sigma_2 + 8\sigma_3.$$

$$121. a) \sigma_1^2 - 2\sigma_2; b) \sigma_1\sigma_3 - 4\sigma_4; c) \sigma_2^2 - 2\sigma_1\sigma_3 + 2\sigma_4;$$

$$d) \sigma_1^2\sigma_2 - \sigma_1\sigma_3 - 2\sigma_2^2 + 4\sigma_4; e) \sigma_1^4 - 4\sigma_1^2\sigma_2 + 2\sigma_2^2 + 4\sigma_1\sigma_3 - 4\sigma_4;$$

$$f) \sigma_2\sigma_3 - 3\sigma_1\sigma_4 + 5\sigma_5; g) \sigma_1^2\sigma_3 - 2\sigma_2\sigma_3 - \sigma_1\sigma_4 + 5\sigma_5;$$

$$h) \sigma_1\sigma_2^2 - 2\sigma_1^2\sigma_3 - \sigma_2\sigma_3 + 5\sigma_1\sigma_4 - 5\sigma_5;$$

$$i) \sigma_1^3\sigma_2 - 3\sigma_1\sigma_2^2 - \sigma_1^2\sigma_3 + 5\sigma_2\sigma_3 + \sigma_1\sigma_4 - 5\sigma_5;$$

$$j) \sigma_1^5 - 5\sigma_1^3\sigma_2 + 5\sigma_1\sigma_2^2 + 5\sigma_1^2\sigma_3 - 5\sigma_2\sigma_3 - 5\sigma_1\sigma_4 + 5\sigma_5;$$

k) $\sigma_2\sigma_4 - 4\sigma_1\sigma_5 + 9\sigma_6$; l) $\sigma_3^2 - 2\sigma_2\sigma_4 + 2\sigma_1\sigma_5 - 2\sigma_6$;

m) $\sigma_1^2\sigma_4 - 2\sigma_2\sigma_4 - \sigma_1\sigma_5 + 6\sigma_6$;

n) $\sigma_1\sigma_2\sigma_3 - 3\sigma_1^2\sigma_4 - 3\sigma_1^2\sigma_4 - 3\sigma_3^2 + 4\sigma_2\sigma_4 + 7\sigma_1\sigma_5 - 12\sigma_6$;

o) $\sigma_3^2 - 3\sigma_1\sigma_2\sigma_3 + 3\sigma_1^2\sigma_4 + 3\sigma_3^2 - 3\sigma_2\sigma_4 - 3\sigma_1\sigma_5 + 3\sigma_6$;

p) $\sigma_1^3\sigma_3 - 3\sigma_1\sigma_2\sigma_3 - \sigma_1^2\sigma_4 + 3\sigma_3^2 + 2\sigma_2\sigma_4 + \sigma_1\sigma_5 - 6\sigma_6$;

q) $\sigma_1^2\sigma_2^2 - 2\sigma_1^3\sigma_3 - 2\sigma_2^3 + 4\sigma_1\sigma_2\sigma_3 + 2\sigma_1^2\sigma_4 - 3\sigma_3^2 + 2\sigma_2\sigma_4 - 6\sigma_1\sigma_5 + 6\sigma_6$;

r) $\sigma_1^4\sigma_2 - 4\sigma_1^2\sigma_2^2 - \sigma_1^3\sigma_3 + 2\sigma_2^3 + 7\sigma_1\sigma_2\sigma_3 + \sigma_1^2\sigma_4 - 3\sigma_3^2 + 6\sigma_2\sigma_4 - \sigma_1\sigma_5 + 6\sigma_6$;

s) $\sigma_1^6 - 6\sigma_1^4\sigma_2 + 9\sigma_1^2\sigma_2^2 + 6\sigma_1^3\sigma_3 - 2\sigma_2^3 - 12\sigma_1\sigma_2\sigma_3 - 6\sigma_1^2\sigma_4 - 3\sigma_3^2 + 6\sigma_2\sigma_4 + 6\sigma_1\sigma_5 - 6\sigma_6$

122. $\sigma_k^2 - 2\sigma_{k-1}\sigma_{k+1} + 2\sigma_{k-2}\sigma_{k+2} - 2\sigma_{k-3}\sigma_{k+3} + \dots$.

123. a) $\frac{\sigma_1\sigma_2 - 3\sigma_3}{\sigma_3}$; b) $\frac{2(\sigma_1^2\sigma_3 - 3\sigma_1\sigma_3 - 2\sigma_2^3)}{\sigma_1\sigma_2 - \sigma_3}$;

c) $\frac{\sigma_2^3 + \sigma_1^3\sigma_3 - 6\sigma_1\sigma_2\sigma_3 + 9\sigma_2^3}{\sigma_3^2}$.

124. a) $\frac{\sigma_{n-1}}{\sigma_n}$; b) $\frac{\sigma_{n-1}^2 - 2\sigma_{n-1}\sigma_n}{\sigma_n^2}$; c) $\frac{\sigma_1\sigma_{n-1} - n\sigma_n}{\sigma_n}$.

125. - 4.

126. -35.

127. 16.

128. a) $\frac{25}{27}$; b) $\frac{35}{27}$; c) $-\frac{1679}{625}$.

129. a) $a_1^2a_2^2 - 4a_1^3a_3 - 4a_2^3a_0 + 18a_0a_1a_2a_3 - 27a_0^2a_3^2$; b) $a_1^3a_3 - a_2^3a_0$;

c) $\frac{a_1a_2}{a_0a_3} - 9$; d) $a_1^2a_2^2 - a_1^3a_3 - a_2^3a_0$.

130. $S_4 = \sigma_1^4 - 4\sigma_1^2\sigma_2 + 2\sigma_2^2 + 4\sigma_1\sigma_3 - 4\sigma_4$;

$S_5 = \sigma_1^5 - 5\sigma_1^3\sigma_2 + 5\sigma_1\sigma_2^2 + 5\sigma_1^2\sigma_3 - 5\sigma_2\sigma_3 - 5\sigma_1\sigma_4 + 5\sigma_5$;

$S_6 = \sigma_1^6 - 6\sigma_1^4\sigma_2 + 9\sigma_1^2\sigma_2^2 + 6\sigma_1^3\sigma_3 - 2\sigma_2^3 - 12\sigma_1\sigma_2\sigma_3 - 6\sigma_1^2\sigma_4 + 3\sigma_3^2 + 6\sigma_2\sigma_4 + 6\sigma_1\sigma_5 - 6\sigma_6$.

131. $2\sigma_2 = S_1^2 - S_2$; $6\sigma_3 = S_1^3 - 3S_1S_2 + 2S_3$;

$24\sigma_4 = S_1^4 - 6S_1^2S_2 + 8S_1S_3 + 3S_2^2 - 6S_4$;

$120\sigma_5 = S_1^5 - 10S_1^3S_2 + 20S_1^2S_3 + 15S_1S_2^2 - 20S_2S_3 - 30S_1S_4 + 24S_5$;

$720\sigma_6 = S_1^6 - 15S_1^4S_2 + 40S_1^3S_3 + 45S_1^2S_2^2 - 120S_1S_2S_3 - 15S_2^3 - 90S_1^2S_4 + 40S_3^2 + 90S_2S_4 + 144S_1S_5 - 120S_6$;

132. a) 859; b) 13; c) 621; d) 16; e) 24.

133. $S_1 = -1, S_2 = S_3 = \dots = S_n = 0$.

134. $9x^3 + 20x^2 + 116x - 100$.

135. $8x^3 - 12x^2 + 726x - 291$.

136. $x^n - a = 0$.

137. $x^n - \frac{a}{1}x^{n-1} + \frac{a^2}{1 \cdot 2}x^{n-2} - \dots + (-1)^n \frac{a^n}{n!} = 0.$

138. *Ko'rsatma.* Ikkinchi ustunni $-S_1$ ga, uchinchisini $-S_2, \dots, k$ -nchisini $(-1)^{k-1}S_k$ ga ko'paytirib birinchi ustunga qo'shiladi, so'ngra Nyuton formulasidan foydalaniladi.

140. $n!(x^n - \sigma_1 x^{n-1} + \sigma_2 x^{n-2} + \dots + (-1)^n \sigma_n).$

FOYDALANISH UCHUN TAVSIYA ETILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. B.L. Van der Varden. Algebra. M., Nauka, 1976.
2. Kostrikin A.I. Vvedeniye v algebru. M., 1977, 495 str.
3. Leng S. Algebra. M. Mir, 1968.
4. Kurosh A.G. Leksii po obshchey algebre. M. Nauka, 1976.
5. Faddeyev D.K. Leksii po algebre. M., Nauka, 1984, 415 st.
6. Faddeyev D.K., Sominskiy I.S. Sbornik zadach po vysshey algebre. M., Nauka, 1977.
7. Sbornik zadach po algebre pod redaksiyey. A.I. Kostrikina, M., Nauka, 1985.
8. Xojiyev J., Faynleb A.S. Algebra va sonlar nazariyasi kursi, Toshkent, «Uzbekiston», 2001.
9. Narzullayev U.X., Soleyev A.S. Algebra i teoriya chisel. I-II chast, Samarkand, 2002.

MUNDARIJA

§ 1. Ko'phadlar xalqasi. Ko'phadlarning EKUB va EKUKi

§ 2. Ko'phadlarning ildizlari

§ 3. Keltirilmaydigan ko'paytuvchilarga yoyish.
 C , R va Q maydonlar ustidagi ko'phadlar

§ 4. Rasional kasrlar

§ 5. Bir necha o'zgaruvchili ko'phadlar

Adabiyotlar ro'yxati